

Borovský, Tomáš (editor); Němec, Jiří (editor)

Pod ochranou Kleió : historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity

Pod ochranou Kleió : historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity
Borovský, Tomáš (editor); Němec, Jiří (editor). Vydání první Brno: Masarykova
univerzita, 2019

ISBN 978-80-210-9258-7; ISBN 978-80-210-9259-4 (online : pdf)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9259-2019>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140903>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI
100

Pod ochranou Kleiό

Historické obory na Filozofické fakultě

Masarykovy univerzity

Tomáš Borovský, Jiří Němec (eds.)

MASARYKOVA UNIVERZITA

BRNO | 2019

**MUNI
ARTS**

Odborní recenzenti: prof. PhDr. Jiří Lach, Ph.D.
Mgr. Milan Řepa, Ph.D.

Publikace je součástí ediční řady MUNI ARTS 100, kterou filozofická fakulta vydává u příležitosti 100. výročí založení Masarykovy univerzity.

Reprodukce na obálce: Johannes Vermeer van Delft, Alegorie malířství, kolem 1666/1668.
Kunsthistorisches Museum Wien, Gemäldegalerie.

Foto: KHM-Museumsverband.

© 2019 Masarykova univerzita, Dagmar Grossmannová, Petr Kostrhun, Vladimír Vašků

ISBN 978-80-210-9258-7

ISBN 978-80-210-9259-4 (online : pdf)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9259-2019>

Obsah

Úvodem	7
Institucionální vývoj historických oborů	9
Založení Masarykovy univerzity a její filozofické fakulty	11
Pospolu, a přece rozdělení. Historický ústav / Ústav pomocných věd historických a archivnictví	13
Tradice v novém: Proměny studia dějin umění. Seminář dějin umění	29
Cesta brněnské archeologické školy. Ústav archeologie a muzeologie.....	37
Etnologové a tradice – most mezi minulostí a současností. Ústav evropské etnologie.....	41
Zásadní mezníky ve vývoji brněnské muzeologie. Oddělení muzeologie ústavu archeologie a muzeologie	46
Osobnosti	49
Historie	
Rudolf Urbánek (1877–1962). „Mé místo je jinde“	51
František Hrubý (1897–1943). Průkopník hospodářských a sociálních dějin.....	52
Rudolf Holinka (1899–1953). „Nechci podceňovat metodu, ale bráním znalost faktů“	53
Josef Macůrek (1901–1992). <i>Nemo ultra posse tenetur</i>	54
Jaroslav Kudrna (1926–1996). <i>Na rozlehlém poli dějin a historického myšlení</i>	56
Jaroslav Marek (1926–2011). <i>Strážce continuity</i>	57
Jaroslav Mezník (1928–2008). <i>Od středověkého města k Chartě 77</i>	59
Josef Válka (1929–2017). <i>Hospodářská základna, kulturní jednota</i>	60
Jan Janák (1932–2008). <i>Nenápadný půvab dějin správy</i>	62
Ctibor Nečas (1933–2017). <i>Historie jako prostředek proti kolektivnímu zapomnění</i>	63
Jiří Malíř (1949). <i>Rodem Valach, rozhledem Evropan, profesí historik</i>	64
Pomocné vědy historické a archivnictví	
Václav Hrubý (1885–1933). „Ctižádost objevovati nové světy“	66
Jindřich Šebánek (1900–1977). <i>Český diplomatář jako vědeckopedagogický program</i>	67
Sáša Dušková (1915–2002). <i>Významná badatelka a editorka v oboru středověké diplomatiky</i>	68
Miroslav Flodr (1929–2015). <i>Brněnské diplomatické škole navzdory</i>	69
Jiří Sejbal (1929–2004). <i>Zakladatel moderní vědecké numizmatiky na Moravě</i>	71
Vladimír Vašků (1933). <i>Zakladatel raně novověké diplomatiky</i>	72
Dějiny umění	
Eugen Dostál (1889–1943). <i>Představitel vídeňské školy dějin umění v Brně</i>	73
Antonín Friedl (1890–1975). „Intuitivní“ znalec středověkého malířství.....	74
Albert Kutal (1904–1976). <i>Systematický znalec středověkého sochařství</i>	76
Václav Richter (1900–1970). <i>Historik architektury a jeho filozofický výklad uměleckého díla</i>	78
Zdeněk Kudělka (1926–2000). „Přesný a pestrý“ historik barokní a moderní architektury	79
Jaroslav Sedlář (1936). <i>Historik moderního umění mezi výkladem jeho poetiky a filozofující estetiky</i>	81
Ivo Krsek (1922–1993). <i>Objevitel a znalec moravského barokního malířství</i>	82
Jiří Kroupa (1951). „Sociolog vidění“ na cestě k historickému objasňování smyslu uměleckého díla.....	83
Lubomír Slavíček (1949). <i>Galerijní expert a znalec sběratelství 16.–20. století</i>	85

Archeologie	
Eduard Šimek (1883–1963). <i>Zakladatel archeologie na brněnské univerzitě</i>	87
František Kalousek (1901–1988). <i>Budovatel brněnské archeologické školy</i>	88
Bořivoj Dostál (1929–1994). <i>Přední archeolog Velké Moravy</i>	89
Vladimír Podborský (1932). <i>Doyen moravské pravěké archeologie</i>	90
Zdeněk Měřínský (1948–2016). <i>Encyklopedista archeologie středověku</i>	92
Etnologie	
Antonín Václavík (1891–1959). <i>Zakladatel moravské národopisné školy</i>	94
Richard Jeřábek (1931–2006). <i>Od národopisu k evropské etnologii</i>	95
Dušan Holý (1933). <i>Dvojjediná osobnost – etnomuzikolog a interpret lidových písní</i>	96
Václav Frolec (1934–1992). <i>Od Moravy do panonsko-podunajského prostoru</i>	97
Muzeologie	
Jan Jelínek (1926–2004). <i>Organizátor české a světové muzeologie</i>	99
Zbyněk Zbyslav Stránský (1926–2016). <i>Autor muzeologické koncepce</i>	100
Zdeněk Vašíček (1933–2011). <i>Muzeologie jako cesta k mezinárodní vědecké kariéře</i>	101
Tradice – Inovace – Projekty	111
Historický ústav	113
Ústav pomocných věd historických a archivnictví.....	124
Seminář dějin umění.....	130
Ústav archeologie a muzeologie	136
Ústav evropské etnologie	141
Oddělení muzeologie ústavu archeologie a muzeologie.....	147
Prameny a bibliografie	151
Seznam autorů	155
Under the protection of Clio. Historical disciplines at the Faculty of Arts of Masaryk University	157
Jmenný rejstřík	161

Úvodem

Historik, který se zabývá vývojem vzdělávacích konceptů a vědní politiky ve 20. století, nezřídka s údivem sleduje vytváření a proměny oborových areálů. Vědy kdysi příbuzné se rozdělují a nalézají nové blízké sousedy, člení se uvnitř sebe samých do řady podoborů, čelí rozrušování oborových hranic ve jménu multidisciplinarity a nástupu nových sjednocujících vědních konceptů, jaké dnes můžeme sledovat kupříkladu v podobě kognitivních věd. Nejednoho historika přepadá při pohledu na sled rozličných reforem, jejichž tempo se v současnosti zrychluje, čas od času nostalgie po 19. století, kdy měla historie pevné místo v systému věd a v životě společnosti a kdy asi nejdramatičtější změnou v její výuce bylo zavedení seminářů. Sté výročí založení naší univerzity nám dává příležitost k malé bilanci proměn nejen oboru historie na Masarykově univerzitě, ale i dalších věd, které s ní byly a jsou více či méně volně propojeny. Ze všech oborů, o kterých naše kniha pojednává, byl právě historický seminář založen jako první a v jisté vazbě k němu vznikaly či se z něj vydělovaly semináře další – uměleckohistorický, pomocných věd historických, archeologický, etnologický. Ke všem těmto oborům má úzký vztah muzeologie, která se institucionálně ustavila mírně odlišnou cestou. Kdysi těsné spojení mezi historií a jmenovanými vědami se v labyrintech vědní a univerzitní politiky 20. století uvolňovalo a například dějiny umění jsou nyní řazeny do oborové skupiny věd o umění, nikoli věd historických. Spolupráce mezi obory ale navzdory tomu trvá, jak potvrzují četné společné projekty mezi historiky, historiky umění, archeology, archiváři, etnology a muzeology. Dokladem této spolupráce může být i předkládaná kniha, na jejíž přípravě spojili své síly odborníci z pěti ústavů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Při snaze postihnout vývoj historických oborů na naší fakultě v uplynulém století bylo nutné stanovit určité meze. Nebylo možné soustavně pojednat o přednášení starověkých dějin, jejichž stolice přirozeně vplynula do oblasti klasické filologie, a o semináři historicko-geografickém, který později našel své stálé místo na přírodovědecké fakultě. Snad čtenář omluví malou pozornost, která je jim věnována. Do existence a odborné činnosti seminářů, kateder a ústavů pochopitelně často zasahovaly politické a společenské události, které nezřídka výrazně ovlivnily jejich personální a odborné utváření. Stručný nástin těchto obecných souřadnic, v nichž se sledované obory na Masarykově univerzitě vyvíjely, čtenáři naleznou v kapitole věnované historickému ústavu a ústavu pomocných věd historických a archivnictví, v dalších jsme již považovali opakování obdobných informací za zbytečné.

Závěrem se sluší poděkovat zúčastněným autorům za ochotnou spolupráci, pracovníkům Archivu Masarykovy univerzity za neustálou vstřícnost, a to i při stupňujících se požadavcích s blížící se uzávěrkou knihy, a všem našim kolegyním a kolegům za odpovědi na otázky, materiálové podklady a připomínky k textu.

Editoři

Institucionální vývoj historických oborů

Založení Masarykovy univerzity a její filozofické fakulty

Koncem ledna 1919 přijalo Československé revoluční národní shromáždění zákon, jímž se naplnily dlouhodobé snahy moravské kulturní veřejnosti o zřízení univerzity na Moravě. Vlekly spory o charakter budoucí univerzity s představiteli moravských Němců, kteří do té doby zpochybňovali potřebu moravské univerzity s českým vyučovacím jazykem, ukončila první světová válka a s ní spojený zánik Rakouska-Uherska. Nová univerzita příznačně obdržela jméno po zakladateli samostatného československého státu a prvním prezidentovi Tomáši G. Masarykovi.

Univerzita nevznikla obnovením olomoucké univerzity, která byla zrušena v polovině 19. století, ale byla vybudována na zelené louce. Zřizovací zákon proto počítal s přechodným obdobím budování institučního zázemí. Fakulty se všemi ústavami a klinikami měly být plně vybaveny budovami a nezbytným zařízením do roku 1930. Na základě zkušeností z anglosaských zemí se univerzita od počátku skládala ze čtyř fakult. Teologická fakulta nevznikla a ke třem fakultám obvyklým na předlitavských univerzitách před rokem 1918 (právnícké, lékařské a filozofické) přibyla nově i fakulta přírodovědecká, jejíž obory byly odděleny od fakulty filozofické. Fakulty se otevíraly postupně. Jako první zahájily provoz v akademickém roce 1919/1920 fakulty lékařská a právnická, filozofická fakulta měla spolu s přírodovědeckou následovat v druhé vlně v roce 1920/1921. První přednášky na filozofické fakultě však byly kvůli obtížnému hledání vhodných přednáškových a seminárních prostor prosloveny teprve v listopadu 1921. Od města se po dlouhém a složitém jednání podařilo získat část budov městského sirotčince ve Falkensteinerově (dnes Gorkého) ulici. O budovy se fakulta ještě dlouho dělila s ředitelstvím železnic a do roku 1933 také s rektorátem, usídleným několik let v nově přistavěné budově v ulici Sirotčí (dnes Grohova). Prostory pro zřízení seminářů proto dlouho nedostačovaly a trvalo více než deset let, než se situace prozatímně stabilizovala. Plány na nové sídlo filozofické fakulty, s jehož stavbou se od počátku počítalo v rámci zamýšleného velkého univerzitního kampusu, se nikdy nerealizovaly.

Odhlédneme-li od okolností, že z české a německé Karlovo-Ferdinandovy univerzity se v roce 1920 vytvořily dvě univerzity (Karlova univerzita a Německá univerzita v Praze), byla Masarykova univerzita druhou univerzitou v Československé republice. Téměř souběžně s ní byla zřízena zákonem z června 1919 také Komenského univerzita v Bratislavě. Kromě toho vznikla celá řada dalších vysokých škol. Prudký rozvoj vysokého školství v novém státě způsoboval štěpení a nedostatek státních finančních zdrojů na rozvoj celé vysokoškolské sítě a byl zdrojem opakovaných pochybností nad účelností a potřebností jednotlivých institucí. Protože k nejnaléhavějším úkolům mladého československého státu patřil rozvoj slovenské vzdělanosti, visely otazníky především nad Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity. Již před polovinou dvacátých let přišli úředníci Ministerstva školství a národní osvěty s nápady na řešení finančních problémů přeložením brněnské fakulty do Bratislavy. Protesty univerzitního a fakultního vedení, demonstrace brněnských posluchačů a vysokoškolských učitelů i vlna nesouhlasných vyjádření moravské a slezské veřejnosti však odvrátily úvahy o zrušení jediné filozofické fakulty na

Budova filozofické fakulty, bývalý sirotčinec
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Moravě. Ještě jednou a s větší intenzitou se podobné úvahy objevily o deset let později. Vyvolaly je snahy o úsporná opatření v souvislosti s dopady světové hospodářské krize. I tentokrát se podařilo hrozbu zániku brněnské filozofické fakulty odvrátit. Od té chvíle zůstala filozofická fakulta pevnou a nezpochybnitelnou součástí Masarykovy univerzity.

Pospolu, a přece rozdělení

[Historický ústav / Ústav pomocných věd historických a archivnictví]

Historické obory v prvních dvou desetiletích

Historie se v 19. století institucionalizovala, stala se vědou, spoluutvářela moderní obraz světa a zároveň zakládala vědomí identity občanských – národních – společností, kterým nabízela historické vysvětlení jejich současné existence a odůvodnění národních požadavků a cílů. Nejpozději od poloviny století se historie stala jedním ze základních oborů vyučovaných na filozofických fakultách. Nebylo proto náhodné, že se mezi prvními profesory jmenovanými pro Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity objevili v srpnu 1920 vedle devíti filologů a jednoho filozofa hned tři historikové. Šestičlenná poradní komise pro obsazení profesorů filozofické fakulty, složená rovným dílem z profesorů Karlovy univerzity a moravských vědeckých a vzdělávacích institucí, navrhla zřídit v Brně dvě stolice všeobecných dějin a jednu stolicí československých dějin.

Na místa prvních řádných profesorů byli vybráni žáci Jaroslava Golla, kteří by jinak marně čekali na uplatnění na Karlově univerzitě. Výklad všeobecných dějin si rozdělil moravský zemský archivář Bohumil Navrátil (1870–1936), který byl ve výjimečné situaci roku 1920 jmenován profesorem bez předchozí habilitace, se středoškolským profesorem Juliem Glücklichem (1876–1950), jenž se habilitoval na Karlově univerzitě v roce 1911. Navrátil se v přednáškách zaměřoval na dějiny vrcholného středověku a raného novověku, Glücklich přednášel dějiny od 17. století až do světové války. Stolicí československých dějin převzal soukromý docent Rudolf Urbánek, který před rokem 1920 rovněž působil jako středoškolský profesor. Urbánek ve svých přednáškách sledoval především dějiny české reformace od Husa až po Obnovené zřízení zemské a ve stopách Palackého je interpretoval jako vrcholné období českých (československých) dějin. V polovině dvacátých let se pro československé dějiny habilitoval také nadaný historik raného novověku František Hrubý, který Urbánkovi přednášky doplnil jednak zběžným přehledem politických, sociálních a kulturních poměrů přemyslovské epochy a především všestrannou analýzou příčin, vzestupu, pádu a důsledků českého povstání v 17. století. Hrubý po Navrátilově smrti převzal v roce 1937 jako řádný profesor jeho stolicí.

Na bedrech zakladatelů historického semináře (a především na bedrech obou ordinářů všeobecných dějin) ležela nejen tíha přípravy přednášek pro první ročníky posluchačů historie. Především museli vybudovat seminář do podoby moderní vysokoškolské instituce, která seznamuje adepty historické vědy se studovaným oborem cestou praktického uvedení do vědeckého výzkumu. První profesori historie se hlásili k vědeckému a pedagogickému vzoru svého učitele a v červnu 1926 byl Jaroslav Goll na Urbánkův návrh promován druhým čestným doktorem Masarykovy univerzity. Bohumil Navrátil, který jako dlouholetý redaktor Časopisu Matice moravské pozvedl časopis z úrovně vlastivědné na vědeckou, zase představoval spojnicí mezi mladou univerzitní historiografií a starší moravskou vědeckou tradicí.

Od prvního zasedání akademického sboru Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v září 1920 bylo zřejmé, že zřízením stolic všeobecných a československých dějin nebyla zamýšlená struktura historických podoborů na filozofické fakultě ani zdaleka dokončena. Prvním děkanem

byl zvolen historik, Bohumil Navrátil, a ten sbor ihned upozornil, že fakulta stojí před naléhavým úkolem zřídit a obsadit devět dalších stolic, mezi nimi i stolice pomocných věd historických, slovanských dějin, historické geografie a druhé stolice pro klasickou filologii se zaměřením na archeologii a epigrafiku. Navrátil překvapivě nezmínil dějiny umění, které byly společně s hudební vědou rovněž řazeny do celku historických věd. Také měly jedny z prvních habilitovaných docentů a v roce 1927 se dočkaly zřízení profesorské stolice. Společně s oběma uměnovědnými obory získal do dvou let venia docendi pro historickou a politickou geografii a dějiny zeměpisu také Bohuslav Horák, pozdější ordinář stolice historické geografie. Jmenováním mimořádného a později řádného profesora starověkých dějin (1926, 1931) Vladimíra Groha se završila první etapa budování institucionální základny pro historické obory na filozofické fakultě. V osobě Vladimíra Groha se fakultě podařilo získat univerzálního historika se širokým badatelským záběrem od politických, právních, hospodářských a kulturních dějin starověkého Řecka a Říma až po dějiny římských osad na území českých zemí. Groh se odvažoval promýšlet i zcela odlišnou problematiku českého raného středověku. Mezi brněnskými univerzitními historiky byl Groh také občansky a politicky nejaktivnější a za své aktivní občanství zaplatil v době nacistické okupace v roce 1941 smrtí na popravišti brněnského stanného soudu.

Pro další vývoj historických věd na univerzitě byla nejnaléhavější otázka zřízení a obsazení stolice pro pomocné vědy historické, které představovaly pro posluchače historie základ dalšího studia. Vážnými kandidáty na stolicí pomocných věd byli od počátku pražský archivář Václav Vojtíšek a archivář Národního muzea a čerstvě habilitovaný docent Václav Hrubý. Přednost dostal zprvu Vojtíšek, kterého preferoval Navrátil a který – přestože nebyl habilitován – byl již v říjnu 1920 navržen na jmenování mimořádným profesorem. Vojtíška však zlávalo uvolněné místo ředitele Archivu města Prahy a v Brně přijal od podzimu 1922 jen suplenturu. V následujících dvou letech sice v rámci historického semináře vybudoval kabinet pomocných věd historických, avšak definitivně se pro Brno nerozhodl. Aby byla stolice pomocných věd konečně aktivována, byl na jaře 1924 na její obsazení navržen Václav Hrubý. Hrubý dosáhl osamostatnění kabinetu pomocných věd historických a po třech letech mimořádné profesury byl v závěru roku 1928 pro svůj obor jmenován řádným profesorem. Když v lednu 1933 nečekaně zemřel, vzpomněl si Navrátil ještě jednou s krátkodobou výpomocí na Vojtíška. V únoru 1934 se však pro pomocné vědy historické habilitoval pražský absolvent a archivář Zemského archivu v Brně Jindřich Šebánek. Šebánek, jmenovaný po třech letech mimořádným profesorem (řádným profesorem se stal až v lednu 1946 se zpětnou platností k roku 1940), pak několik desetiletí určoval směřování oboru v celé Československé republice.

Jako poslední z plánovaných míst se podařilo v roce 1935 ustavit stolicí pro slovanské dějiny. Důrazná podpora jejího zřízení ze strany tehdejšího děkana Arne Nováka na zasedání profesorského sboru v květnu 1925 svědčí o tom, že stolice slovanských dějin byla považována za důležitou pro celkový charakter brněnské filozofické fakulty. Problém zřejmě byl v nedostatku vhodných kandidátů. Počáteční snahy o jmenování některého z ruských emigrantů ztroskotaly, a tak se čekalo, až se Jaroslavu Bidlovi, pražskému ordináři slovanských dějin, podaří vychovat pokračovatele vhodného pro akademickou dráhu. Od poloviny dvacátých let se v korespondenci Jaroslava Bidla s Bohumilem Navrátillem stále častěji objevovalo jméno Bidlova nadaného žáka Josefa Macůrka. Jakmile se v květnu 1930 Macůrek na Karlově univerzitě habilitoval, podala pověřená komise profesorů opakovaně v letech 1931 a 1932 žádost o zřízení stolice pro slovanské dějiny a její obsazení pražským docentem. Úsporná opatření v souvislosti s hospodářskou krizí však odsunula Macůrkovo jmenování mimořádným profesorem až na říjen 1935. Zajímavé je, že při vymezování specializace této stolice bylo zvažováno rovněž teritoriální ohraničení (pro dějiny východní Evropy). Obdobně byla ve stejné době vymezena nová historická stolice na Německé univerzitě v Praze a původně i profesura Milady Paulové na Karlově univerzitě.

Pracovna ředitele historického semináře
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Ve světě seminářů

Seminář představoval zvláštní univerzitní instituci, která se od poslední čtvrtiny 19. století stala pro adepty určitého vědního oboru nezbytnou součástí studia. Jeho účelem bylo zasvětit studenty do vlastní problematiky vědeckého bádání. O jejich zásadním významu v rámci univerzitního studia svědčí okolnost, že v září 1920 odmítli profesori filozofické fakulty začít s výukou, dokud vedle přednášek nebude možné rozvinout činnost také v seminářích. Počet seminářů na brněnské filozofické fakultě se z počátečních šesti seminářů rozrostl do třicátých let na sedmáct seminářů (včetně dvou ústavů). Historický seminář, který obdržel místnosti v prvním patře přestavěné budovy bývalého sirotčince, patřil k seminářům největším a s největší finanční dotací. Z dotace připadlo více než 95 procent na rozvoj seminární knihovny. Už v polovině dvacátých let měla kolem 20 tisíc svazků a díky Urbánkovým a Glücklichovým zahraničním akvizicím patřila k nejlepším odborným knihovnám u nás.

Vznik základních seminářů historických věd ohraničuje desetiletí od vzniku fakulty do počátku třicátých let. V letech 1926 a 1927 přibýly k historickému semináři seminář pro paleografii a diplomatiku (ředitel V. Hrubý), seminář pro starověké dějiny (ředitel V. Groh) a seminář dějin umění (ředitel E. Dostál). Všichni ředitelé nových seminářů se však seminárním cvičením věnovali pod hlavičkou historického semináře již před formálním osamostatněním, a tak tomu v seznamu přednášek zůstalo zapsáno i později. Historických vědám blízce příbuzný seminář historicko-geografický byl jediným zástupcem zeměpisných věd, ale jeho ředitel, Bohumil Horák, se hojně věnoval tématům z historické geografie. Meziválečný vývoj vědeckých ústavů filozofické fakulty završilo v roce 1931 otevření semináře pro prehistorii a protohistorii.

Pracovna historického semináře v meziválečné době
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Podle stanov z roku 1921 měla výuka v historickém semináři „*naučiti členy methodickému postupu i přesnosti při bádání a spisování historickém*“. Členem semináře se stal student tak, že se na konci akademického roku přihlásil u jednoho ze seminárních ředitelů, kterými byli zpravidla profesori, a na počátku nového studijního roku si seminář nechal zapsat pro oba semestry daného roku. Předpokladem členství v semináři bylo složení kolokvia z pomocných věd historických nebo vysvědčení z účasti v jejich semináři. Pro studenty prvního ročníku bylo zřízeno přípravné oddělení. Samozřejmou součástí byla práce s prameny a literaturou v cizích jazycích a studenti byli dopředu nabádáni, aby si jejich znalost sami osvojili v co možná největším rozsahu. V semináři platil pevný řád. Účast členů na cvičeních byla povinná, tolerovaly se dvě omluvené neúčasti a při nedodržení tohoto pravidla byl student ze semináře automaticky vyloučen.

Náplň seminárních cvičení byla obdobně jako dnes dvojí. Studenti se seznamovali s postupy historikovy práce a s metodami historického výzkumu v teorii i na konkrétních pramenech rozmanitého typu, které jim učitelé přinášeli ze seminární knihovny nebo archivů a při jejichž rozboru nezdědka využívali svých výzkumů. Někteří studenti byli pověřeni vyhotovením písemné práce, která byla vyučujícím nebo pověřeným členem semináře podrobena recenznímu hodnocení. Ze zdařilých seminárních prací se často rodila témata disertačních prací. Kromě toho studenti také připravovali referáty o nových odborných publikacích. Z dochované zprávy o prvním roce semináře Bohumila Navrátila vyplývá, že seminář navštěvovalo ve studijním roce 1921/1922 v zimním semestru třináct studentů a studentek, v letním semestru to bylo ještě o dvě osoby více, ale oba stanovami předepsané semestry absolvovalo devět studentek a studentů. Zatímco historické přednášky si zapsalo v roce 1923 v zimním semestru 93 a v letním semestru 101 posluchačů, do historického semináře jich celkem chodila asi nejvýše třetina tohoto počtu. V roce 1932

jich v jednom semestru chodilo k Navrátilovi 6, ke Glücklichovi 9, k Urbánkovi 7 (stejný počet ke Grohovi) a k Františkovi Hrubému 4.

V semináři paleografie a diplomatiky, který ve dvou odděleních nejprve uváděl do základů archivnictví a seznamoval s prací s prameny a pak pro pokročilejší studenty nabízel vědecky náročnější vhled do paleografie a diplomatiky, byly počty členů v jednotlivých semestrech vyšší. K Václavu Hrubému se v roce 1924 zapsalo 21 posluchačů a v roce 1932 do dvou oddělení 24 posluchačů. Šebánkova zpráva uváděla v počátcích jeho působení na fakultě pokles na pouhé 4 posluchače v obou semestrech studijního roku 1936/1937, pak ale zaznamenal prudký nárůst posluchačů až na 44 a 45 posluchačů ve studijním roce 1938/39. To již však bylo podle jeho slov příliš na to, aby bylo možné smysluplně naplnit praktický účel cvičení.

Léta umlčení

Do dalšího vývoje historických věd nejen na Masarykově univerzitě neblaze zasáhly politické události a zánik samostatného státu. Akademické poměry se ale měnily k horšímu již v několika měsících druhé republiky. V závěru ledna 1939 se česko-slovenská vláda rozhodla ponechat v činné službě pouze univerzitní profesory tzv. árijského původu. Tak byl na brněnské filozofické fakultě poslán na nucenou dovolenou vedle lingvisty Romana Jakobsona také Julius Glücklich. Současně museli na podzim 1938 kvůli uskutečnění slovenské autonomie a vyhocení nacionálních vášní odejít z bratislavské univerzity profesori českého původu. Mezi nimi opustil bratislavskou stolicí všeobecných dějin Josef Borovička, který byl v březnu 1939 kooptován na filozofickou fakultu do Brna.

Borovička převzal Glücklichův úvazek, do dalšího rozvoje historického semináře se však zapojit nestihl. Okupační moc využila poklidných protirežimních demonstrací studentů v říjnu a listopadu 1939 jako záminky k tvrdým represím vůči studentům a k uzavření českých vysokých škol. Mezi studenty odvezenými do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg bylo padesát brněnských studentů. S okamžitou platností byla ukončena výuka na obou českých univerzitách v protektorátu a studium bylo studentům přerušeno bez ohledu na jeho pokročilost i bez reálné vyhlídky na dokončení. V důsledku uzavření univerzit nebyly vyřízeny ani v září schválené návrhy na jmenování Macůrka se Šebánkem řádnými profesory (stalo se tak až po válce). Docenti byli propuštěni, profesori byli v srpnu 1940 převedeni z činné služby na dovolenou s omezeným příjmem (tzv. čekatelným), někteří byli později penzionováni. Vědecké ústavy filozofické fakulty byly uzavřeny, na prázdno vyzněla i Šebánkova snaha získat povolení pokračovat v práci na edičních projektech, na nichž se dosud pracovalo v paleograficko-diplomatickém semináři. Na téměř šest let se v celých českých zemích zastavilo vzdělávání českých učitelů dějepisu a nových adeptů české historické vědy.

Obnovení univerzitního studia historie

Záhy po osvobození Brna koncem dubna 1945 začala horečná obnova univerzitního života. Urychleně se připravovaly válkou poničené budovy, knihovny a semináře bez rozkradeného vybavení ke znovuotevření výuky pro ty posluchače, kteří na podzim 1939 museli studium opustit, a také pro sedm ročníků středoškolských studentů, kteří po letech zákazů netrpělivě toužili po vstupu na půdu univerzit. Na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity se však nevrátili všichni předváleční profesori. Kromě těch, kteří zemřeli v důsledku přímého teroru nacionálně-socialistického režimu (V. Groh, J. Uher, J. Tvrdý, V. Helfert), se obnovení univerzity nedočkal ani F. Hrubý, který v nervovém vypětí za heydrichiády podlehl záchvatu mrtvice.

Prostory fakulty po válce a okupaci, květen 1945
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Na konci května 1945 vycházeli ředitelé historického semináře Rudolf Urbánek, Julius Glücklich a Josef Borovička z představy, že k obnovení výuky historie bude třeba jen najít po zvětšeném Vladimíru Grohovi historika starověku (jeho kurzy převzal klasický filolog Ferdinand Stiebitz). Zbývající přednášky z obecných dějin měly být obsahově vystavěny na komentářích k prvorepublikové středoškolské učebnici J. Šusty a J. Bidla a rozděleny měly být následovně: středověk J. Šebánek, raný novověk od doby reformace J. Glücklich a od osvícenství do současnosti J. Borovička. Přehledový kurz z českých dějin měl přednášet Rudolf Urbánek, vypomoci mu měl přednáškami o moravských ústavních dějinách Jaroslav Dřimal, meziválečný absolvent brněnského studia historie a toho času ředitel Archivu města Brna, který se ještě týž rok habilitoval. Seminární cvičení a speciální kolegium pro pokročilejší studenty měla přechodný stav obnovené výuky doplňovat. Přednášky z dějin východní Evropy byly zcela ponechány na Josefu Macůrkovi.

V prvních semestrech (první mimořádný probíhal již během léta 1945) byla tato květnová představa naplněna jen z části. Macůrek začal hned s přednáškami z ruských dějin, Šebánek se však přednáškám z dějin středověku nevěnoval a koncentroval se na problematiku pomocných věd historických. Borovička místo přehledu obecného vývoje dějin novověku ohlásil přednášku o vzniku a vývoji USA, ale pro své zaneprázdnění v Archivu ministerstva vnitra mnoho času na fakultě nestrávil. Nakonec se s Brnem počátkem roku 1946 rozloučil a odešel natrvalo do Prahy na novou Vysokou školu politickou a sociální. Na jaře téhož roku bylo rozhodnuto o opětovném obsazení stolice západoevropských středověkých dějin po Františkovi Hrubém. Volba padla na bratislavského docenta Rudolfa Holinku, který měl zaručovat, že v historickém semináři bude pokračovat spojení brněnské univerzitní historie s tradicí Gollovy školy. Pokročilý věk obou

nejdéle sloužících ordinářů, Urbánka a Glücklicha, však upomínal na jejich blížíící se odchod do penze (po penzionování v letech 1947 a 1949 působili krátce jako honorární profesori), a tak byla oproti meziválečné době věnována velká pozornost také nové generaci docentů. V prvních poválečných letech o habilitaci usilovali historikové různého odborného i názorového zaměření (J. Hanák, B. Chudoba, V. Čejchan, Z. Hájek, L. Hosák). Trvalý význam pro vývoj brněnské univerzitní historie měly jen habilitace Jaroslava Dřímala pro české a slovenské (později zase uváděné jako československé) dějiny (listopad 1945) a habilitace jazykově nadaného orientalisty Josefa Kabrdu pro dějiny jihovýchodní Evropy a Blízkého východu (červen 1947).

Oproti meziválečnému období se nabídka historických oborů na filozofické fakultě rozšířila jen o seminář pro klasickou archeologii a o etnograficko-etnologický seminář. Seminář historicko-geografický byl organizačně sloučen se zeměpisným ústavem na přírodovědecké fakultě. Slavofilská a rusofilská atmosféra v československé veřejnosti po osvobození Československa však podnítila nejen zvýšený důraz na výuku ruského jazyka, ruské a sovětské literatury a filozofie v přednáškových plánech filozofické fakulty, ale ovlivňovala i vnitřní strukturu historického semináře. Ordinář slovanských dějin zřejmě již od konce roku 1945 usiloval o vytvoření samostatného semináře pro dějiny východní Evropy. Ve funkci děkana Macůrek navrhl v říjnu 1946 rozdělení historického semináře na více paralelních oddělení (v návrhu byla tři oddělení, o rok později se hovořilo o dvou odděleních). Je otázkou, jak byl návrh v konkrétnosti zamýšlen, avšak jedno oddělení měl vždy vést Holinka, jakmile bude jmenován profesorem. Snad tedy měl být historický seminář rozdělen na oddělení československých dějin, oddělení dějin západní Evropy (případně měly být společně v jednom oddělení) a oddělení dějin východní Evropy (respektive slovanských dějin). V lednu 1947 schválilo Ministerstvo školství a národní osvěty pouze paralelní oddělení pro slovanské dějiny. Oddělení pak zřejmě existovalo až do velkých změn počátkem padesátých let formálně pod historickým seminářem jako jeho slovanské oddělení, de facto však bylo samostatným seminářem slovanských dějin. Není bez zajímavosti, že právě ve slovanském oddělení začali budovat v průběhu roku 1947 své kariéry František Hejl, František Jordán a po únoru 1948 i Josef Kolečka.

S nemenší energií než Josef Macůrek se po roce 1945 zapojil do obnovy chodu fakulty a především semináře paleografie a diplomatiky Jindřich Šebánek (v akademickém roce 1948/1949 byl děkanem, krátce v červnu 1946 zastupujícím děkanem). „*Nebylo podniku, nebylo komise, do jejíž činnosti by nebyl začleněn*“, napsala o něm po letech jeho tehdejší asistentka a pozdější dlouholetá spolupracovnice Sáša Dušková. Především však Šebánek cíleně budoval ze svěřeného semináře centrum pro pokračování edice českého diplomatáře. Zprvu spontánně vytvářel fotografickou sbírku nejstarších listin týkajících se zemí České koruny. Získal k tomu mimořádné dotace pro rozsáhlé fotografování listinného materiálu a k usnadnění prací navrhl v rámci semináře zřízení fotografické laboratoře.

V září 1945 byla ustavena Zemská archivní sekce při Zemském národním výboru v Brně a profesor Šebánek byl zvolen do jejího čela. Pod jeho vedením začala sekce organizovat „*kursy venkovských archivářů*“ a v roce 1947 bylo díky Šebánkově iniciativě otevřeno na filozofické fakultě tříleté archivní studium po vzoru Státní archivní školy v Praze. Do studia se mohli zapisovat posluchači filozofické a právnické fakulty studující nejméně ve třetím semestru a tento jediný otevřený běh měl v roce 1950 celkem 12 absolventů. Ačkoliv Šebánek původně nezamýšlel etablovat na filozofické fakultě samostatný studijní obor archivnictví, komunistická reforma vysokoškolského studia zařadila archivní studium mezi obory filozofických fakult. Od akademického roku 1949/50 bylo tedy otevřeno řádné studium oboru archivnictví.

Na prahu nové doby

27. února 1948 se na filozofické fakultě pod předsednictvím archeologa Františka Kalouska, který byl předsedou závodní organizace KSČ, vytvořil fakultní akční výbor Národní fronty. O čtyři dny později udělil výbor písemnou důtku čtyřem profesorům fakulty, A. Beerovi, F. Novotnému, J. Ludvíkovskému a V. Machkovi, kvůli tomu, že údajně vnášeli osobní a politické postoje do debat při jednání profesorského sboru. Akční výbor vystupoval jako vykonavatel vůle poučovací vlády, a tak důtku znamenala, že zmínění profesori byli ostrakizováni za kritické výkony vůči postupu komunistů v únorové politické krizi. Napomenutí profesori byli odvoláni z fakultních funkcí a vyzváni, aby se do konce studijního roku nepodíleli na hlasování profesorského sboru. Profesorský sbor fakulty se na zasedání 5. března 1948 úvodními slovy děkana F. Stiebitze opatrně přihlásil ke spolupráci na „*budovatelském díle nové [Gottwaldovy rekonstruované] vlády, následující příkladu prezidenta E. Beneše*“. Pak vyjádřil jednomyslný souhlas s rozhodnutími akčního výboru a bez námitek se podřídil všem jeho návrhům. Pod heslem demokratizace vysokých škol se schůzí profesorského sboru měli nadále účastnit zástupci asistentů, zaměstnanců a posluchačů (předjímal se tak vznik fakultních rad z padesátých let). Alarmující však bylo, že se zrušilo tajné hlasování a že si akční výbor uzurpoval výhradní pravomoc v řešení personálních otázek na fakultě. K žádným dalším represím vůči akademickým pracovníkům již nedošlo, aktivita fakultního akčního výboru se soustředila na nadcházející studijní prověrky studentů, za nimiž se skrývala snaha o podchycení a eliminaci politicky nepohodlných posluchačů. Ve srovnání s působením akčního výboru Národní fronty na brněnské právnické fakultě, kde musela odejít polovina profesorského sboru (nakonec byla dokonce celá právnická fakulta zrušena), nebo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde bylo bezprostředně po únoru vyhozeno 13 pedagogů a zaměstnanců, lze označit působení brněnského fakultního akčního výboru za relativně mírné.

Žádný z napomenutých profesorů nepatřil k historickému semináři. Mezi členy 25 členného fakultního akčního výboru se naopak nacházeli tři profesori historie – Macůrek, Holinka a Šebánek. Historický seminář byl zastoupen ještě asistentem Bedřichem Šindelářem a Františkem Hejlem, který čerstvě působil jako smluvní asistent historického semináře. Když byl v srpnu 1948 fakultní akční výbor rekonstruován a zúžen na deset členů, získali v něm historické ještě silnější postavení. Zástupců historie bylo nadále pět, avšak profesora Holinku, člena Československé strany lidové, nahradil angažovaný komunist a vlivný poučovací studentský funkcionář František Jordán, který se od října 1948 stal výpomocným asistentem v historickém semináři. Na politické události roku 1948 reagovaly nečekaně angažovaně i vědecké osobnosti, které se jinak koncentrovaly v první řadě na vědecký výzkum a jeho organizaci. V poučovací vlně hromadného vstupování do KSČ se kandidáty členství ve straně stali, zjevně z kariéreně-vědeckých důvodů, i Macůrek (dřívější sociální demokrat), Šebánek (dříve národní socialista), Šindelář (dříve nestraník), Kabrda (označovaný v kádrových posudcích roku 1948 jako „salónní marxista“ a navzdory mimořádným schopnostem mnoho let zatlačovaný do pozadí) a dokonce i hluboce věřící katolík Holinka. Zdá se, že kromě nyní velmi aktivistického Šindeláře bylo zapojení této generace historiků do stranické činnosti pasivní, omezovalo se na nezbytné rituální úkony a například Šebánek při první příležitosti ze strany vystoupil (1950). Po uplynutí kandidátské doby se ze strany nechala vyškrtnout také odborná asistentka Dušková.

Reformované studium a vznik katedry historie

Navzdory radikalizaci revoluční atmosféry ve společnosti a množícím se zásahům politického režimu do univerzitní autonomie se profesori historického semináře snažili udržet chod výuky i historického výzkumu bez podstatnějších změn. V roce 1950 se Šindelářovou habilitací pro

Archivní kurz (konec 40. let). Stojící zleva: A. Ševčík, F. Mainuš, J. Vodička, J. Obršlík, M. Trantírek, sedící zleva: J. Radimský, F. Drkal, J. Šebánek, S. Dušková, M. Zemek, V. Voldán, F. Spurný

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

všeobecné dějiny novověké (označované nyní marxistickou terminologií jako všeobecné dějiny v období kapitalismu) podařilo konečně zacelit mezeru ve výuce, která vznikla po Borovičkově odchodu. S definitivním odchodem Rudolfa Urbánka v roce 1949 se výrazně oslabilo zastoupení medievistiky, která po předčasném úmrtí Rudolfa Holinky nebyla zastoupena ani docentem, dokud nezískal v roce 1963 habilitaci pro všeobecné dějiny feudalismu Jaroslav Kudrna.

Snaha o udržení vědecké kontinuity narážela především na nutnost vyrovnat se se zásadní reformou studia, zaváděnou v Brně již od zimního semestru 1948. V základní podobě vydrželo toto reformované studium bez podstatnějších změn po celou dobu existence komunistického režimu. Oproti dosavadnímu, poměrně volnému a individuálně nastavitelnému studiu, zavádělo reformované studium formu blížíci se středoškolskému typu vzdělávání s přijímacími zkouškami (zohledňujícími nejen studijní, ale i politické zřetele) pro předem naplánovaný počet studentů, s pevným harmonogramem přednášek, cvičení a praxí v jednotlivých ročnících, uzavřenými studijními skupinami a vědeckými kroužky, které kontrolovali pedagogičtí vedoucí a kde byla povinná docházka. Studium nyní probíhalo buď v učitelské, nebo v odborné větvi studia. První byla vyhrazena pro budoucí středoškolské profesory, druhá byla v terminologii roku 1948 určena budoucím „kulturním pracovníkům“. Studium každého oboru se skládalo ze dvou předmětů (základního a průvodního), jejichž kombinace se proměňovaly v průběhu let.

Přibližme si kombinace v prvních letech po studijní reformě. V učitelské větvi se obvykle studovala historie (označovaná v úředních textech důsledně jako dějepis) v kombinaci s češtinou, latinou, zeměpisem, filozofií (občanskou naukou), výtvarnou výchovou a také s cizím jazykem (ruštinou, němčinou, francouzštinou, angličtinou). Odborná větev nabízela jednooborové

studium historie nebo v kombinaci s pomocnými vědami historickými, filozofií, pravěkem, dějinami umění, latinou, řečtinou, knihovnictvím a archivním studiem. Základním předmětem odborného studia bylo také archivnictví, které bylo možné studovat v kombinaci s historií, češtinou, latinou, knihovnictvím nebo německým jazykem. Kromě archivního studia se také další obory studovaly jen v odborné větvi. Dějiny umění byly obvykle studentům k dispozici v kombinaci s estetikou, historií, národopisem, klasickou archeologií či pravěkou archeologií; národopis bylo možné kombinovat s dějinami umění, klasickou a pravěkou archeologií, hudební vědou, češtinou, historií a na přelomu čtyřicátých a padesátých let krátce i se srovnávací náboženskou vědou. S posledně jmenovaným oborem si mohli studenti zapsat i pravěké dějiny, které byly jinak kombinovatelné s klasickou archeologií, národopisem, historií a dějinami umění.

Protože se hlavním cílem univerzitního studia na filozofické fakultě stala výchova uvědomělého socialistického učitele, popřípadě socialistického vědce, byl student povinen absolvovat také výuku politicko-ideologického charakteru. Osou těchto společných přednášek se postupně stala branná výchova, ruský jazyk a společenské vědy, za nimiž se skrývaly základy marxismu-leninismu a dialektický a historický materialismus.

Studijní reforma byla prvním krokem k dalekosáhlé proměně vysokého školství v lidově demokratickém režimu. Zákon z 18. května 1950 výrazně posílil státní kontrolu nad vysokými školami a v podstatě zrušil tradici vysokoškolské samosprávy a autonomie. Reformované studium znamenalo obtížně zvladatelný nárůst pedagogických povinností profesorů a docentů. Vzniklé obtíže měla odstranit radikální vnitřní reorganizace fakult do kateder jako nových základních fakultních jednotek pedagogické a vědecké činnosti. Tradiční profesorské stolice, soukromé docentury i semináře (ústavy) byly zákonem formálně zrušeny a všichni vysokoškolští učitelé téhož nebo příbuzného oboru, někdy i napříč fakultami, byli sdruženi v rámci katedry. V Brně vznikla katedra historie v prosinci 1950 na základě nařízeného administrativního sloučení seminářů historického (se slovanským oddělením), prehistorického, etnografického a paleograficko-diplomatického (včetně archivního studia). De facto však semináře zrušeny nebyly a nadále bylo běžně užíváno dělení katedry do seminářů jako nižších organizačních jednotek katedry (hovořilo se pak například také o semináři pro dějiny SSSR a lidových demokracií).

Vedoucím katedry historie, která měla v červnu 1951 neuvěřitelných 49 členů, byl jmenován profesor Holinka, tajemníkem se stal třicetiletý odborný asistent Hejl. Jak potvrzují zápisy fakultní rady filozofické fakulty, komunistické vedení fakulty se opakovaně obracelo právě na tajemníky kateder, kteří měli být hybateli ideologické a metodologické proměny pedagogické a vědecké činnosti na katedře. Přes deklarovanou ochotu neopomíjet v přednáškách historický a dialektický materialismus se Holinka snažil hájit gollovskou tradici historické vědy, ale brzy se ocitl vůči svému tajemníkovi a mladším asistentům v defenzivní pozici. Hejl formoval katedru v duchu stranických instrukcí do podoby angažované ideologické „platformy“, kde měla být historická věda provozována jako nástroj „bojového marxismu“ a kde bude možné „vychovat odborníky vychované marxisticky a oddané socialismu“. Zápis z plenární schůze katedry z června 1951, z něhož pocházejí uvedené citáty a citát následující, bezděčně zrcadlí bezvýhodnost Holinkova postavení oproti budovatelskému nadšení mladých marxistů. „Šindelář: „Četba klasiků marx. se podceňovala. Číst vše, i když to není z mého oboru. Stalin ukázal na př., že se otázky jazykové týkají všech.“ Hejl: „Nutno vidět zásadní věc. Má-li být historie vědou, nutno ovládnout metodu. Jediná věda je marx. Proto nutno jej ovládnout. [...]“ Holinka: „Nechci podceňovat metodu. Ale bráním znalost faktů. Bojím se, že se toto studium podceňuje.“ [...] Kolečka: „Nikdo z přednášejících se k tomu, že se u nás přednášely teorie buržoasní, nevyjádřil.“ Kalousek: „Správně. Členové by se měli vyjádřit. Uvést chyby a jak je odstranit.““

Rozpad jednotné katedry a emancipace historických oborů

Zavedení marxismu (navíc v jeho dogmatické podobě marxismu-leninismu) jako jediné vědecké metody historikovy práce doprovázel organizační nesoulad na katedře mezi jednotlivými obory. „Mamutí katedra“, jak se vyjádřil její tajemník, byla vnitřně nesourodá a obtížně říditelná. Brzy dospěli členové katedry k téměř jednomyslné shodě podpořit vznik menších, oborově více specializovaných kateder. Úvahám o rozdělení katedry dávalo za pravdu i vedení fakulty, které se potýkalo s nekončící vlnou různých a nakonec neuskutečněných záměrů stranické a státní byrokracie, například v souvislosti se zamýšlenou reorganizací brněnské filozofické fakulty podle sovětského vzoru do specializované fakulty filozoficko-historické (filologické obory, především slavistika, měly být přesunuty na mladou Palackého univerzitu do Olomouce). Již během roku 1951 tak byly ve fakultních orgánech zvažovány tři katedry pro vědecké obory, které tehdy oficiálně spadaly do jednotné katedry historie: pravěké dějiny a etnografie, všeobecné dějiny, české dějiny a archivnictví. K rozdělení katedry ovšem nedošlo okamžitě, podobně jako u ostatních kateder na univerzitě se jednalo o pomalý, několikaletý proces, na kterém se podílely kromě odborných hledisek také osobní animozity mezi vůdčími osobnostmi a jejich aspirace.

Zprvu se zdálo, že se nastíněná reorganizace velké katedry do tří historických kateder rychle uskuteční. Nejprve se z katedry historie vydělila subkatedra prehistorie a národopisu (od roku 1954 katedra). Ve studijním roce 1953/1954 byla ustavena dvě oddělení katedry historie, jedno pro obecné dějiny a dějiny SSSR a lidově demokratických režimů a druhé pro české dějiny a archivnictví. Po předčasné Holinkově smrti v prosinci 1953 se od dvou katedrových oddělení ustoupilo. Roli v tomto rozhodnutí mohly sehrát také strategické úvahy o další organizaci vědecké činnosti na katedře, která se obtížně srovnávala se zvýšeným pedagogickým zatížením členů katedry. Vedení katedry se snažilo co nejlépe využít aktuálních směrnic centrálních orgánů, volajících po letech důrazu na výuku po větší intenzitě vědeckého výzkumu na univerzitách. Zdá se, že se v lednu 1954 na katedře ustavil určitý kompromis v rozdělení pravomocí. Vedoucím katedry historie byl jmenován profesor Šebánek a současně se počítalo s Macůrkem jako druhým profesorem na katedře do čela nově navrhovaného historického ústavu, který měl podle návrhu z února 1954 vzniknout při katedře jako vědecko-výzkumná instituce o třech odděleních. Ústav se měl podobat vědeckým ústavům v nedávno zřízené Československé akademii věd, podřízen však měl být přímo děkanovi a kromě vlastního výzkumu patřila k jeho zamýšleným úkolům výchova vědeckého dorostu. Zajímavé je, že ústav měl sloužit jako mezikatedrová instituce, určená přinejmenším pro dvě katedry (a snad i pro rozšířené a osamostatněné studium archivnictví). Návrh ovšem nepředjímal dělení katedry historie, ale počítal se vznikem zcela nové katedry dějin KSSS a KSČ. V labyrintu komunistické vědní politiky ovšem ke zřízení navrhovaného ústavu nakonec nedošlo. Teprve v polovině šedesátých let opravdu na filozofické fakultě vznikla ideologická katedra dějin KSČ a vědeckého komunismu. Její vznik ovšem nijak nesouvisel s vývojem ostatních historických oborů.

Po nezdaru s vědeckým ústavem došlo na podzim 1957 k další fázi dělení katedry historie. Příčina rozdělení tkvěla podle pamětníků více v osobních ambicích obou ordinářů než ve zřetelných odborného charakteru. Malicherný spor o formu udělení nového vědeckého titulu doktora věd, který navždy rozbil přátelství profesorů Šebánka a Macůrka, stál prý v pozadí osamostatnění Macůrkova „semináře“ od zbytku katedry historie. Protože studium historie bylo nadále jednotné, podíleli se členové obou kateder společně na přednáškách pro studenty učitelské a odborné větve historie.

Nově vzniklá katedra dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy se podle Macůrkových představ měla od počátku koncentrovat na vědecký výzkum. Ještě rok po oddělení od katedry

historie zdůvodňoval Macůrek nezbytnost zřízení samostatné katedry šíří vědeckého bádání, kterému se její členové věnují. Nabízí se otázka, zda samostatná katedra neměla být náhradou za neuskutečněný historický ústav. Personální složení katedry se od svého vzniku příliš neměnilo, nepočítáme-li vědecký a akademický růst jejích členů. Ve druhé polovině šedesátých let na ní působili vedle vedoucího katedry a J. Kabrdu, který byl roku 1965 konečně ustaven profesorem, tři docenti, F. Hejl, J. Kolejka a Z. Konečný, jeden odborný asistent a jeden aspirant nebo aspirantka. V roce 1966 vznikl při katedře také kabinet balkanistiky a hungaristiky. Kabinet navazoval na studia hungaristiky (zavedená jako zvláštní odvětví na katedře od studijního roku 1958/1959). Josef Kabrda z něj plánoval v Brně vybudovat centrum československých balkanistů a hungaristů. Kvůli jeho náhlé smrti v květnu 1968 během studijního pobytu v Ankaře se tento ambiciózní záměr podařilo částečně uskutečnit až později Kabrdovu tehdejšímu odbornému asistentovi a nástupci v čele kabinetu Richardu Pražákovi. Společným jmenovatelem různorodého výzkumu členů katedry nebyla jen geografická oblast států střední, východní a jihovýchodní Evropy (vedle SSSR také Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Jugoslávie a Albánie), ale důležitou součástí výzkumu bylo v intencích předválečného Macůrkova konceptu také bádání o politických, hospodářských a kulturních vztazích Čechů a Slováků k národům žijícím v této části Evropy.

Po oddělení Macůrkovy části katedry historie zahrnovala zbývající část katedry obecné dějiny západní, jižní a severní Evropy, československé dějiny a problematiku pomocných věd historických a archivnictví. První roky se vymezení odráželo i v předlouhém názvu katedry (katedra dějin československých, obecných a pomocných věd historických), od roku 1961 byl komplikovaný název zjednodušen (katedra historie a archivnictví). V té době byl již druhým rokem vedoucím katedry František Jordán (od roku 1965 docent pro novodobé československé dějiny). Jordán se intenzivně věnoval studiu počátků moravského dělnického hnutí na Moravě v 19. století, podílel se také na přípravě oficiální publikace o dějinách KSČ připravované Ústavem dějin KSČ, ale jeho publikační činnost dlouho trpěla kvůli velké angažovanosti ve stranických a společenských funkcích. Jaroslav Mezník, který tehdy rovněž na katedře externě působil, ho charakterizoval jako vždy slušného člověka, jenž od počátku šedesátých let s některými rysy komunistického režimu nesouhlasil a nezřídka svou pověstí „příkladného komunisty“ zaštiťoval kolegy, kteří se ocitli v nemilosti. Jordán byl stoupencem organizační jednoty katedry, avšak uznával vědecko-výzkumné a administrativní důvody, na které upozorňovali Jindřich Šebánek se Sášou Duškovou a které mluvily pro vznik zvláštního oddělení pomocných věd historických a archivnictví. Pod Šebánkovým vedením vzniklo oddělení v rámci katedry v roce 1961. O pět let později se zcela osamostatnilo jako katedra archivnictví, přestože na posledním společném zasedání katedry historie a archivnictví v září 1965 nevládla úplná shoda o nezbytnosti tohoto kroku a k rozhodnutí došlo na základě těsného hlasování o jeden hlas.

V čele katedry archivnictví stanul od počátku v roce 1966 profesor Šebánek. Její chod zajišťovali také dva docenti Sáša Dušková a Miroslav Flodr společně s odborným asistentem Vladimírem Vašků, nezbytnou dokumentátorkou a odborným pracovníkem. Vědecký profil katedry sestával ze tří hlavních oblastí. V popředí samozřejmě zůstávalo studium české diplomatiky přemyslovského období a s tím související práce na dalších svazcích českého diplomatáře. Druhý okruh badatelského zájmu reprezentoval Flodr a jeho paleografické a kodikologické studie. Posledním výzkumným tématem byla diplomatika období 16. až 18. století, která byla doménou V. Vašků. Katedra úzce spolupracovala s univerzitním archivem, což bylo podtrženo mimo jiné tím, že Irena Hrabětová (ustanovená jako archivářka v roce 1962) měla být považována za členku katedry archivnictví. Díky Šebánkově aktivitě se Brno dostalo do širšího mezinárodního povědomí v oboru, když v roce 1968 hostilo první mezinárodní kongres diplomatiky o možnostech dalšího rozvoje této vědy v rámci historické medievistiky. Nezůstalo však pouze u konference. Kontakty významných evropských diplomatiků vedly k ustanovení samostatné mezinárodní komise pro diplomatiku (Commission internationale de diplomatique), oficiálně zřízené 15. srpna

1970 na jednání mezinárodní komise historických věd v Moskvě. Šebánek se stal jejím místopředsedou. Stalo se tak ovšem již za situace, kdy byla samostatná katedra archivnictví v první vlně normalizačních změn opět zrušena.

Katedra československých a obecných dějin měla ve druhé polovině šedesátých let osm členů a jednu aspirantku. Od roku 1964 byl Bedřich Šindelář ustaven profesorem, postupně se habilitovali odchovanci poválečného brněnského studia František Mainuš a Josef Válka a společně s Jaroslavem Kudrnou měli v závěru šedesátých let slibně nakročeno k dosažení profesorského titulu. Na katedře také působili dva odborní asistenti. Marxistická metodologie přivedla brněnské historiky k intenzivnímu studiu hospodářských a sociálních dějin, stranou zájmu ale nezůstaly ani marxisticky pojmávané dějiny idejí. Rozsah výzkumných témat byl velmi široký. Sahal od výzkumu vzniku feudální společnosti v Evropě a studia české a slovenské společnosti v přechodové době mezi pozdním feudalismem a rodícím se kapitalismem přes bádání o italském humanismu a renesanci či o vestfálském míru až po dějiny dělnického a národního hnutí na Moravě nebo problematiku nucených prací v českých zemích během 2. světové války. V souvislosti s blížícím se padesátým výročím založení univerzity, která v té době již nenesla původní jméno Masarykova univerzita, byl na podzim 1965 zřízen pod Jordánovým vedením kabinet dějin Univerzity J. E. Purkyně v Brně jako celouniverzitní zařízení při rektorátu, jehož součástí byl i univerzitní archiv.

Na konci procesu štěpení tak ve druhé půli šedesátých let vzniklo z oborů katedry historie pět samostatných kateder – katedra prehistorie, katedra etnografie, katedra dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, katedra československých a obecných dějin a katedra archivnictví. Přes toto organizační rozdělení spolu katedry přirozeně nadále spolupracovaly a podílely se na vydávání zprvu společné řady fakulního periodika *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C – Řada historická* (od roku 1954, roku 2009 změněná na *Studia historica Brunensia*).

Konsolidované katedry

V červnu 1968 se vědecká rada fakulty, jejímiž členy byli i někteří profesori a docenti historických kateder (Kudrna byl právě proděkanem), přihlásila k socialistické demokracii pod vedením obrozené KSČ („bez nedemokratických funkcionářů a členů“) a vyzvala mimo jiné k přijetí zákona o svobodě vědeckého bádání, slova a tisku. Navrhla také zásady pro vypracování nového vysokoškolského zákona. Co se však dělo na historických katedrách během bouřlivých let 1968 a 1969, zůstává skryto v archivech a vzpomínkách zemřelých pamětníků. Šebánek byl zvolen do rehabilitační komise fakulty a Hejl byl členem komise, která usilovala vrátit univerzitě do názvu jméno prvního československého prezidenta. Lze předpokládat, že i mezi brněnskými historiky zavládly reformní nálady a že jim podléhali všichni členové včetně jejich vedení.

Ani okupace vojsky Varšavské smlouvy nezastavila hned reformní kurz na filozofické fakultě. Avšak na podzim 1969 začaly první prověrky činnosti členů kateder a rozjela se kampaň za očistu strany. Na jaře 1970 přistoupilo vedení fakulty na základě ministerských instrukcí k tzv. konsolidaci a normalizaci vysokoškolského života. Mezi prvními opatřeními, která vedení fakulty provádělo, bylo opětovné sloučení oborů do společných větších kateder. Skutečným účelem však nebyla v první fázi jen racionalizace, kterou se integrace oborů zdůvodňovala. Záměrem bylo zbavit se nezávislých osobností, k nimž nastupující normalizátoři ztratili důvěru, dostat katedry znovu pod kontrolu prověřených soudruhů a eliminovat možnost nezávislého myšlení. Činnost kateder měla znovu vést především k ideologické a marxisticko-leninské výchově učitelů a pracovníků kulturních zařízení. V normalizační terminologii, která rychle ovládla vyprázdněný diskurz univerzitní byrokracie, měla činnost na filozofické fakultě přispívat „k marxisticko-leninské světonázorové a metodologické průpravě“.

Katedra historie a archivnictví v 70. letech. Stojící zleva: V. Vašků, J. Kudrna, S. Dušková, M. Flodr, B. Čerešňák, J. Janák, F. Mainuš, F. Jordán, B. Šindelář
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

V březnu 1970 nařídilo vedení univerzity, aby se katedry archivnictví a československých a obecných dějin opět sloučily. Jordán se jako vedoucí staronové katedry, která znovu nesla označení katedra historie a archivnictví, na první společné schůzi katedry slovně ohradil vůči vnučenému sloučení, ale nezbylo než opět přinejmenším formálně začlenit pomocné vědy a archivnictví do historické katedry. Z každé dříve samostatné katedry vzniklo téměř autonomní oddělení s vlastním rozpočtem, administrativou a oddělenými knihovnami. V čele oddělení pomocných věd historických a archivnictví sice podle Jordánova přesvědčení měl zůstat Šebánek, ale ten byl proti své vůli s odvoláním na pokročilý věk přeložen do penze (nadále v ústavu působil již jen na částečný externí úvazek). Na deset let ho v čele oddělení nahradila Sáša Dušková a po jejím odchodu do penze převzal oddělení provizorně František Mainuš. Ke katedře byl také přiřčen kabinet dějin univerzity s odborným pracovníkem Františkem X. Halasem. Katedru se přes krizové roky podařilo Jordánovi převést bez podstatnějších personálních změn. V letech 1973–1975 odrazil silný tlak na propuštění údajně neperspektivního Josefa Války, vyloučeného během prověřkových čistek z KSČ. Jordán před normalizačním vedením fakulty uspěl s argumentací, že bez Válkových znalostí starších dějin je vážně ohrožena příprava projektu Dějiny Moravy, na kterém se podílela většina členů katedry a který byl zařazen do státního výzkumného plánu. Když Jordán v roce 1979 zemřel, převzal vedení projektu i katedry jiný historik dělnického hnutí, kariérně ambicióznější Bedřich Čerešňák (rektorem 1983–1990).

Vznikem katedry historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy se uskutečnila nucená integrace mezi katedrou Macůrkovou a etnografickou katedrou. Etnografie s folkloristikou a hungaristicko-balkanistický kabinet tvořily její zvláštní oddělení. Po Macůrkově odchodu do důchodu (1970) zastával pozici vedoucího této integrované katedry do roku 1985 Hejl

a po něm katedru převzal Kolečka. Integrační procesy tím ovšem neměly být ukončeny. Ještě v roce 1986 byla posledně zmiňovaná katedra nařízením univerzitního vedení sloučena s dosud samostatnou katedrou archeologie a muzeologie. Po tři roky tak na fakultě existovala vnitřně nesooudá katedra neobvyklého označení katedra dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie. S katedrou dříve spojená etnografie byla přidělena k Čerešňákově katedře jako její třetí oddělení, a do oficiálního označení této katedry se tak na několik let dostala i etnografie.

Jiný z projevů integračních úvah ministerské byrokracie sdružoval příbuzné obory také napříč univerzitou. Integrace měla sloužit koordinaci obdobné výuky a větší podpoře vědecké spolupráce mezi fakultami. Od poloviny sedmdesátých let až do konce komunistického režimu tak vzniklo sdružení kateder historických věd, které sdružovalo katedry filozofické a pedagogické fakulty, mělo svého vedoucího (prvním byl F. Hejl) a radu, složenou z vedoucích či zástupců kateder, a scházelo se obvykle jednou ročně.

Historický ústav

Na konci listopadu 1989, kdy ještě probíhaly studentské demonstrace, proběhla revoluce i na katedře historie, archivnictví a etnografie. Bedřich Čerešňák byl sesazen z pozice vedoucího katedry a ve volbě, které se účastnili také zástupci studentů, byl novým vedoucím katedry jednomyslně zvolen sedmapadesátiletý odborný asistent Jan Janák, jehož kariérní postup byl v normalizačních letech zbrzděn. V nadcházejících měsících došlo bez zbytečných odkladů k rehabilitaci osobností perzekvovaných v předchozích letech. Deset let po odchodu do penze obdržela Sáša Dušková profesorský jmenovací dekret, profesuru dostal i Josef Válka, který se mohl z výzkumné pracovny vrátit do poslucháren před studenty, úspěšně se habilitovali a následně dosáhli profesur Ctibor Nečas a Jan Janák. Od podzimu 1990 začali na katedře přednášet také historikové z disentu Jaroslav Mezník a Jaroslav Marek. Katedra ještě rok fungovala jako formální celek o třech odděleních (a kabinetu dějin univerzity), ale jednotlivé vědecké obory osvobozené od politického a ideologického vlivu přirozeně inklinovaly k osamostatnění. Konečně v lednu 1991 se za normalizace vytvořená katedra historie rozdělila do tří samostatných celků – ústavů. Členové bývalého historického oddělení katedry přijali Janákův návrh, aby nová instituce, která existuje dodnes, nesla označení historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Analogické změny proběhly také u druhé historické katedry na fakultě, od níž se rychle oddělila obnovená katedra archeologie. V roce 1990 vystřídal Josefa Kolečku v jejím vedení Ctibor Nečas a po roce se stal vedoucím katedry přejmenované na ústav dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy profesor hungaristiky a ugrofinistiky Richard Pražák. Vedle historiků patřili k ústavu také filologové, kteří zajišťovali výuku jazyků. Když se na jaře 1994 stal Pražák mimořádným vyslancem České republiky v Maďarsku a odešel z fakulty, rozhodl se děkan Jaroslav Mezník odstranit nelogické prvky ve struktuře fakultních ústavů. Zřídil na fakultě ústav slavistiky a hungaristiky jako nové pracoviště pro filology zajišťující výuku slovanských a balkánských jazyků a zrušil ústav dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy. Pět zde působících historiků, kteří ostatně vždy společně s ostatními historiky zajišťovali výuku oboru historie, personálně posílilo historický ústav.

Zájem o studium historie v devadesátých letech rychle rostl. Zatímco dříve se počet studentů na historickém ústavu pohyboval kvůli celostátnímu plánování přijímaných stavů mezi 20 až 60 posluchači v jednom ročníku, od druhé poloviny posledního desetiletí 20. století počet studentů běžně dosahoval sta posluchačů v jednom ročníku. V pěti ročnících dohromady tedy musel historický ústav zajistit výuku pro téměř půl tisíce posluchačů historie najednou. Souběžně probíhaly pokusy přiblížit studium historie západoevropským standardům. Reformní snahy

vyvrcholily na konci devadesátých let přijetím boloňského studijního systému se třemi stupni studia (bakalářský, magisterský, doktorský). Zavádění nového způsobu studia probíhalo již pod vedením profesora moderních dějin Jiřího Malíře, který stál v čele ústavu v letech 1998–2017. V minulém roce na jeho práci navázal nový vedoucí historického ústavu, profesor českých středověkých dějin Libor Jan. Vzhledem k zásadní opravě chátrající budovy někdejšího sirotčince, v němž historici od počátku sídlili, se ústav přestěhoval na léta 2011–2014 do pronajatých prostor někdejší Mahenovy knihovny na ulici Solniční. Do nově zrekonstruované budovy se vrátil na počátku léta 2014.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví

Vedení samostatného ústavu pomocných věd historických, archivnictví a knihovnictví se ujal profesor Flodr. Pracovní tým staronového ústavu dále tvořili docenti V. Vašků a J. Krejčíková, odborní asistenti H. Krmíčková a L. Sulitková, odborný pracovník Z. Sviták a výuku zajišťovala také řada externistů. Od akademického roku 1991/1992 byl vedle dosavadního studijního oboru archivnictví nově otevřen samostatný obor pomocné vědy historické. Ústav také zaštiťoval výuku knihovnictví, která probíhala pouze dálkově, a studium se otevíralo jednou za dva roky. Knihovnické studium bylo postupně převedeno pod další katedry (například psychologie), než definitivně vznikla samostatná katedra zaštiťující výuku a vědecký rozvoj tohoto oboru.

Hlavním vědeckým úkolem ústavu zůstávalo nadále vydávání českého diplomatáře. Vedle jeho náročné přípravy se rozvíjela i další výrazná badatelská témata s ohledem na profil jednotlivých pracovníků. V roce 1994 převzal vedení ústavu V. Vašků, který se musel vypořádat s přechodem na kreditní systém studia (od akademického roku 1995/1996) a také s postupným nástupem boloňského systému, kdy dosavadní studium bylo nejprve rozčleněno na dva cykly (v případě studia pomocných věd historických a archivnictví v délce 2 a 3 roky) a později zcela rozděleno na bakalářský a magisterský stupeň (3 + 2 roky). V červnu 1998 také byla schválena žádost vedoucího ústavu o upřesnění názvu pracoviště na ústav pomocných věd historických a archivnictví. Tento název nese ústav dodnes. V roce 2000 převzala vedení ústavu Helena Krmíčková, přední odbornice v oblasti textů české reformace a vydavatelka Husových spisů. V roce 2014 se vedení ústavu ujal současný vedoucí Petr Elbel, absolvent brněnské historie a pomocných věd historických s cennými zkušenostmi, které získal během svého působení ve Vídni na pracovišti Regesta Imperii Rakouské akademie věd.

Tradice v novém: Proměny studia dějin umění

[Seminář dějin umění]

K počátkům institucionalizace oboru dějiny umění na Masarykově univerzitě se v univerzitním archivu nalézají pozoruhodný doklad z 27. března roku 1929. Tehdy dva historikové, profesoři Masarykovy univerzity Julius Glücklich a Václav Hrubý, napsali memorandum k aktivování řádné stolice pro dějiny umění výtvarného, v němž mimo jiné stálo: „[...] již při zařizování filosofické fakulty Masarykovy university uznalo ministerstvo školství a národní osvěty nezbytnost stolice dějin umění a zařazovalo po několika let do rozpočtu položku, nutnou pro aktivování řádné stolice umělecké historie jako jedné ze šestadvaceti stolic řádných, jež prvotně byly pro filosofickou fakultu proponovány.“ Oba profesoři přitom zdůrazňovali význam disciplíny, jež se v tehdejší univerzitní světě stále více prosazovala, neboť „dějiny umění stávají se na všech universitách stále důležitějším oborem kulturně historickým. Na všech universitách v celém světě je tento obor zastoupen řádnými stolicemi alespoň všeobecných dějin umění výtvarného, některé university mají dokonce dvě řádné stolice všeobecných dějin umění (Berlín, Vídeň, Mnichov, Paříž, atd.), které jsou pak ještě doplňovány řádnými stolicemi speciálních oborů umělecké historie (např. středověkého umění, orientálního umění atd.).“ A nadto byl v memorandu ještě připomínán aspekt důležitý pro zemi a region: „[...] nutno také uvážit, že na Moravě uměleckohistoricky skoro vůbec nezpracované, náleží stolici dějin umění také mimořádný význam kulturní, neboť musí se stát střediskem, které provede vychování uměleckohistorického dorostu moravského a vytvoří organizaci, schopnou všestranného zpracování bohatého materiálu uměleckohistorického [...].“

Pro oba historiky nebylo takové vystoupení ve prospěch příbuzné disciplíny nijak náhodné, neboť oba na univerzitní půdě podporovali rozvoj dějin umění již v předchozích letech. V té době se v Brně jednalo vlastně jen o obsazení řádné profesury dějin umění, protože samostatný seminář dějin umění byl ve skutečnosti na filozofické fakultě ustaven již 14. března 1927 a od zimního semestru roku 1927 zde probíhala pravidelná výuka dějin umění. Hned následujícího roku se seminář poměrně významně podílel na organizaci jubilejní Výstavy soudobé kultury v Československu. A pokud bychom se vrátili až k počátkům existence Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, potom bychom zjistili, že všeobecný přehled dějin umění byl univerzitní veřejnosti poskytován ve výběrových přednáškách ve velkém sále Moravského zemského muzea prakticky ihned od jejího založení. Tyto první univerzitní přednášky vedl jako soukromý docent Eugen Dostál, jenž tehdy pracoval v nově zřízeném Památkovém úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obsazení profesorského místa dějin umění mělo ovšem jistou historii: zprvu bylo nabízeno pražskému historiku umění Vojtěchu Birnbaumovi (1877–1934), který ve Vídni a také již tenkrát v Praze platil za jednoho z našich nejtalentovanějších historiků umění. Ten se ale možnosti ucházet se o brněnskou profesuru velkomyslně vzdal, když jej Eugen Dostál požádal, aby profesuru nepřijímal, neboť by se o ni chtěl pokusit on sám. Také Dostál měl k tomu dobré předpoklady. Původně vzdělaný v právech, byl totiž rovněž odchovancem moderního vídeňského uměleckohistorického prostředí, a mohl tak do Brna vnést nové metodické a učební myšlenky rychle se rozvíjejícího oboru. A skutečně svou pozici oznámil takřka programově: roku 1923 byla jako

Budova, v jejímž přízemí se nacházel seminář dějin umění (stav z prvních let 21. století)

Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

jedna z prvních publikací filozofické fakulty vydána jeho studie o italské gotické architektuře. V úvodu se Eugen Dostál přihlásil k metodám tehdejšího vídeňského dějepisu umění: „Byla to hlavně vídeňská škola umělecko-historická s Wickhoffem, Rieglem a Dvořákem v čele, jež razila cestu k novému pochopení dějin umění. [...] Teorie rozkvětu, absolutního vrcholu a následujícího úpadku, teorie naprosto nekritická a nehistorická ovládala dosud veškerou umělecko-historickou tvorbu. Zůstane navždy velkou zásluhou kritické historiografie nejnovější doby, že učinila přítrž těmto nevědeckým teoriím nejen ve všeobecných dějinách, nýbrž i v dějinách umění.“

Tak nekompromisní přihlášení se k moderním vědeckým metodám bylo jistě voleno vůči brněnské i univerzitní veřejnosti záměrně, a dobře tak dokládá obecně optimistické mentální ovzduší mladé univerzity. Jistě bychom v něm ale našli určitou míru rétoriky, neboť z hlediska svých pozdějších prací byl Dostál svým umělecko-historickým myšlením mnohem spíše ukotven ve starší generaci střeoevropských univerzitních profesorů, jakým byl na příklad zakladatel vídeňské stolice dějin umění, olomoucký rodák Rudolf Eitelberger von Edelberg ve druhé půli 19. století. S ním ostatně Dostála spojovaly nejen zájem o ochranu památek a podpora současné umělecké tvorby (v Dostálově případě to bylo zaměření na popularizaci brněnské moderní architektury), ale též organizování kulturně historických přednášek a společenských akcí. V brněnském prostředí se Dostál záhy prosadil jako představitel české kulturní veřejnosti vůči umělecko-historickým přednáškám na německé straně (konané na Německé vysoké škole technické v Brně), ale jeho univerzitní kariéra se zadržela. Důvodem byla možná jeho jistá badatelská netrpělivost či ambiciózní snaha po originalitě. Tón jeho kritického vystoupení proti vídeňskému učiteli Maxi Dvořákovi, ač věcně zdůvodněný, vyvolal totiž malé pochopení u pražských Dvořákových žáků a to nakonec vyústilo v poněkud bizarní a vleklou se neporozumění mezi Dostálem a pražským univerzitním historikem umění Antonínem Matějčkem. To bylo zjevně příčinou, proč se Dostálovo jmenování mimořádným profesorem dějin umění o několik let oddálilo.

Původní pracovna A. Kutala, ve které od počátku 90. let působil J. Kroupa
Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Když byl Eugen Dostál nakonec roku 1927 jmenován mimořádným profesorem dějin umění, věnoval se především organizování uměleckohistorického semináře a podařilo se mu vybudovat základní badatelský aparát nového univerzitního oboru. Počet posluchačů dějin umění nebyl v Brně zpočátku příliš velký, nicméně zdejší seminář si získal zjevnou prestiž hned svými prvními absolventy: mezi nimi byli Albert Kutal (pozdější Dostálův univerzitní nástupce), dále Karel F. Krejčí (budoucí přednosta obrazárny Moravského muzea), Cecílie Hálová-Jahodová (ředitelka Muzea města Brna) a jiní (například Zoroslava Drobná, Jaroslav Kopa a Gertruda Duschinská či Oldřich Pelikán). Ve třicátých letech 20. století na semináři vedle Dostála přednášel ještě jako soukromý docent Antonín Friedl, tehdejší přednosta Státního fotoměřického ústavu v Praze. Friedl byl pražským žákem profesora Karla Chytila, který svou kulturně historickou orientací zůstával věrný zakladatelské Eitelbergerově vídeňské orientaci. Friedl se s Dostálem poměrně dobře doplňoval, přičemž pro jeho brněnské posluchače byly značně inspirující ty přednášky o starém a současném umění, v nichž si všímal rozličných problémů spjatých převážně s uměleckou formou výtvarného díla. V brněnském semináři v té době působili i první absolventi jako nehonoraní asistenti (mimo jiné zde začínal mladý Albert Kutal). Eugen Dostál se tehdy ovšem poněkud stáhl do kulturního brněnského prostředí, stal se děkanem filozofické fakulty a jednal za ni především o výstavbě budovaného akademického náměstí.

Vyučování dějepisu umění v Brně postihlo za války jako veškeré české vysoké školství uzavření vysokých škol. Během války nadto Eugen Dostál zemřel. A tak se po osvobození začínalo na obnoveném umělecko-historickém semináři Masarykovy univerzity vlastně zcela znovu. Na univerzitu byli povoláni příslušníci mladší generace z brněnských muzejních institucí, Albert Kutal a Václav Richter, a z Prahy znovu přijíždí Antonín Friedl. Právě v něm existovala zřetelná kontinuita s jistým kultivovaným znalectvím meziválečného období a tuto souvislost navíc ještě umocňovala jeho metodická blízkost k tradičnímu univerzitně pěstovanému dějepisu umění.

Podle jeho (a Kotalova) žáka Jaromíra Zeminy to „*byl možná právě on, kdo posléze nejvědoměji pěstoval v mladých pocit sounáležitosti s brněnskou univerzitou*“.

Oproti této tradiční kontinuitě se však v Kotalově a Richterově badatelském a pedagogickém díle naopak pozvedla pozice dějin umění na zcela nový stupeň. S oběma tak výraznými osobnostmi se brněnské dějiny umění staly skutečně samostatným a metodicky moderně vedeným uměleckohistorickým učilištěm, srovnatelným s jinými tehdejšími významnými vysokoškolskými centry. Podstatné bylo již jejich zakotvení v praktické muzejní sféře. Albert Kotal přišel z pozice vedoucího obrazárny Moravského zemského muzea, do níž získával významná díla středověkého, ale i moderního umění, Václav Richter naopak z vedení brněnského Uměleckoprůmyslového muzea, v němž vybudoval velmi prestižní vědeckou knihovnu. V Brně se tak vlastně opakuje specifická situace, typická pro pozici vídeňského dějepisu umění na přelomu století: také tam bylo podstatné úzké propojení praktické – muzejní a vysokoškolské – akademické práce v novém ideálu pěstování dějin umění jako vědy.

Bylo jistým paradoxem, že k rozkvětu brněnských dějin umění přitom dochází v době, která nebyla tomuto oboru nijak příznivá. Zpočátku to ještě nebylo znát. Po skončení války byl brněnský seminář obohacen o tři větší knihovny celky: získal totiž významnou uměleckohistorickou knihovnu z pozůstalosti spisovatele a podporovatele slovanské vzájemnosti Františka Táborského (1858–1940), dále fragmenty knihovního fondu brněnského Domu umění a posléze ještě duplikáty z bývalé knihovny zrušené Německé univerzity v Praze. Seminární prostory byly přitom řadu let umístěny v nárožním domě ulic Jaselské a Gorkého (bývalý objekt Německé vysoké školy technické) proti filozofické fakultě.

Záhy po osvobození byl na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity organizován mimořádný letní semestr: Albert Kotal jej zahájil přednáškou České malířství doby lucemburské, v níž pietně navázal na objev svého zemřelého předchůdce (na Madonu z Veveří) a přihlásil se k badatelské formálně-analytické metodě Vincence Kramáře, jenž byl dalším z přímých žáků vídeňské školy dějin umění. Jako pověřený ředitel brněnského semináře Albert Kotal připravil habilitaci Václava Richtera a spolu sestavili studijní plán, jenž se svým důrazem na řešení podstatných uměleckohistorických problémů středoevropského umění a na orientaci v metodologii dějin umění nápadně odlišoval od obecně formulovaných studijních programů předválečné doby. Oproti původnímu ústnímu přihlášení se k modernímu dějepisu umění se brněnský seminář nyní měl stát skutečně jedním z protagonistů této modernity.

Ředitelem semináře se zprvu stal Albert Kotal jako nově ustanovený profesor, nicméně velmi záhy, roku 1952, došlo k vnitřní reorganizaci filozofické fakulty. Tehdy byl brněnský seminář zrušen a nově vznikla katedra dějin umění, slučující v sobě nejen dějiny umění, ale i hudební vědu, estetiku a klasickou archeologii. V pozdějších dobách došlo k několika dalším organizačním změnám, při nichž byly dějiny umění spojovány jednou s hudební vědou a estetikou, jindy s národopisem a podobně. Přes tyto vnější změny se však neměnilo pozoruhodné vnitřní klima uměleckohistorického oddělení, na něž tehdejší posluchači vzpomínali jako na oázu humanistického a přátelského prostředí.

Lze však skutečně mluvit o specifické „brněnské škole dějin umění“, jak se někdy děje? V průběhu druhé půle 20. století můžeme sledovat historii studia dějin umění v Brně prostřednictvím práce tří poválečných generací, z nichž každá sledovala poněkud jiná výzkumná témata i zaměření; na druhé straně však při své zjevné rozdílnosti skutečně udržovala povědomí o společných hodnotách předchůdců a žáků v semináři a určitý společný „étos badatelské školy“.

V první uměleckohistorické generaci byli klíčovými brněnskými osobnostmi Albert Kotal a Václav Richter. Richter byl roku 1948 jmenován profesorem na nově ustavených dějinách umění Univerzity Palackého v Olomouci (současně ale vedle svého hlavního úvazku stále v Brně přednášel). Když byla posléze Richterova profesura roku 1955 převedena do Brna, stala se základem tradice existence dvou profesorských stolic dějin umění. Tato skutečnost měla své pozoruhodné

Chodba ve staré budově semináře dějin umění

Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

důsledky pro vznik oné zvláštní atmosféry „školy“ ve smyslu polarity striktně vědecky uplatněných uměleckohistorických přístupů: na jedné straně pečlivé formální analýzy, spojené s interpretací uměleckého tvaru – na straně druhé kritická práce s uměleckohistorickými prameny spojená s filozofickou a metodologickou spekulací. Zatímco Albert Kutal pracoval zejména s památkami sochařskými a malířskými, Václav Richter představoval především historika architektury a specialistu na metodologické problémy uměleckohistorické disciplíny. I v době, která byla málo příznivá tomu, aby byly více pěstovány kontakty se zahraničím, se oba brněnští profesori včleňovali svou prací do mezinárodního studia dějin umění. Z pozdější tradice vídeňské školy byl Kutalovi asi nejbližší Otto Pächt, jehož výrok „na počátku bylo oko“ pro své vysokoškolské působení Albert Kutal jednoznačně sdílel. Václav Richter sledoval mnohem více práce existencialistické německého historika umění Kurta Badta a současně, nespokojen se stavem uměleckohistorické disciplíny, neúnavně promýšlel možnosti spojení výzkumu s filozofickou interpretací umělecké tvorby. Ve svých pracích z šedesátých let 20. století nakonec dospěl inspirován Heideggerovým existenciálně-ontologickým chápáním historismu k interpretaci uměleckého díla v mýtickém vztahu umění ke světu. K budoucím možnostem dějin umění však zůstával Václav Richter poměrně skeptický: úlohu historika umění spatřoval na jedné straně v precizní práci s prameny a se znalectvím jako ověřitelným základem historikova řemesla, na druhé straně ve filozofující a svobodně se rozvíjející spekulaci nad povahou uměleckého díla.

Témata a učební přístupy dějin umění v Brně nebylo ale možné omezovat pouze na obě hlavní uměleckohistorické profesury. Vedle nich bylo totiž určitou zvláštností brněnského studijního přístupu k dějinám umění to, že do výuky byla zařazována praktická cvičení z kresby a technologie umění. Profesory výtvarné výchovy zde byli malíři Eduard Milén (v letech 1956–1961) a Bohdan Lacina (v letech 1962–1971), jenž se stal v této době rovněž vedoucím uměleckohistorických kateder. Po Lacinově smrti bylo jeho profesorské místo přeměněno na docentské a posléze roku 1981 zaniklo. S uměleckohistorickým oddělením velmi úzce v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století spolupracoval též Oldřich Pelikán (1913–1987), docent klasické archeologie, díky němuž byla studijní látka dějin umění otevřena směrem ke starověkým kulturám.

Podstatným rysem určité badatelské tradice brněnské školy, který byl předáván v dalších generacích, se stal dvojnásobný důraz: důraz na výuku metodicky přísně prováděného badatelského řemesla a současně důraz na význam, který má dodnes historiografie a metodologie dějin umění v brněnském univerzitním kurikulu. To bylo zjevné v období, které bychom mohli označit za dobu druhé generace brněnského poválečného dějepisu umění. V tomto období žáci – nástupci profesorů Kutala a Richtera především rozpracovali uměleckohistorický výzkumný a pedagogický program svých učitelů do systematického výzkumu umění na Moravě a ve střední Evropě. Jejich působením byla především vytvořena pevná faktografická základna pro sepsání budoucích syntetických prací o jednotlivých epochách na Moravě. Z jejich vlastních výzkumů a rovněž z témat studentských prací na oddělení dějin umění vzešla úctyhodná řada monografií a studií zpracovávajících dosud stále jen málo známý památkový a umělecký fond na Moravě. Základem této generace byl přístup, který snad můžeme pojmenovat jako „znalecký a formově interpretující empirismus“, a s tím spjaté formy publikačních výstupů: analytický katalog, přísné filologické postupy při sledování geneze uměleckých forem a stylová kritika uměleckých objektů. Takový přístup byl pro toto období asi nejpříznačnější, byl však příležitostně doprovázen také některými úvahami metodologické povahy. Právě v této generaci se zcela naplnila slova meziválečného memoranda o uměleckohistorickém ústavu jako o středisku pro výchovu mladých historiků umění a o organizaci schopné všestranného zpracování bohatého materiálu uměleckohistorického.

Bude ale nutné si uvědomit, že vznik takového střediska by byl sotva možný, kdyby se kolem univerzitního studia nekonstituovala celá síť odborníků, vyškolených v poválečném období na brněnském uměleckohistorickém pracovišti a posléze pracujících v předních muzejních a památkových institucích. Brněnská škola dějin umění totiž nebyla jen určitým disciplinárně

uzavřeným pracovištěm, ale zejména společenstvím mladých badatelů, kteří se postupně stali předními specialisty v nejrůznějších pracovních pozicích. Při příležitosti sedmdesáti let od vzniku brněnských dějin umění byl roku 1997 vydán *Almanach Semináře dějin umění 1927–1997*, v jehož příloze nalezneme tehdejší brněnské absolventy. S jistým údivem zde objevíme ohromující množství jmen, která se podílela na rozvoji disciplíny dějin umění v českém, ale i slovenském prostředí po celou druhou půli 20. století.

Od sedmdesátých let 20. století působili nástupci profesorů Alberta Kutala a Václava Richtera v rámci speciálního oddělení na tehdejší katedře věd o umění a estetiky: Zdeněk Kudělka se stal vedoucím uměleckohistorického oddělení v letech 1972–1974; v letech 1974–1987 se stal dalším vedoucím Ivo Krsek a konečně v letech 1987–1989 Jaroslav Sedlář. Podobně jako v předchozí generaci, také nyní byly ustaveny dvě základní, tentokrát docentské pozice: na jedné straně specializace pro dějiny architektury a metodologii dějin umění (Zdeněk Kudělka) a na straně druhé specializace pro dějiny malířství (Ivo Krsek). Tradici školy přitom tehdy udržoval především Kudělka: činil tak jak svými přednáškami, které klasicky chápal jako skutečná „čtení“ v tradičním slova smyslu, tak svým badatelským ideálem „*přísné a přesné vědy*“, s nímž přistupoval k řešení problémů dějin umění. Ivo Krsek naopak přicházel ke svému předmětu vyzbrojen až jakousi „*uměleckou citovostí*“ starších milovníků uměleckých děl a jeho studie o barokních malířských dílech se staly velmi čtivým pokusem o syntetické propojení umělecko-kritického a formálně-interpretujícího přístupu.

Rozšíření speciálního uměleckohistorického výzkumu v praktické oblasti dějin umění si přitom již vyžádalo vznik míst pro další dvě specializace: pro moderní umění se zaměřením na estetiku (Jaroslav Sedlář, *1936) a pro externí přednášky z dějin sochařství a z teorie a praxe památkové péče (Miloš Stehlík, *1923). Od roku 1984 se začaly na veřejnosti postupně objevovat badatelské výsledky z oblasti dějin umění na Moravě. Tehdy vyšel první svazek několikadílných *Dějin českého výtvarného umění*. Již skutečnost, že kapitoly o dějinách umění na Moravě jsou zde zcela integrálními a paralelními součástmi, si zjevně zaslouží pozornost. Vždyť na rozdíl od českého prostředí muselo být umění na Moravě zcela nově prozkoumáno a zpracováno v poválečné etapě budování uměleckohistorického semináře.

Na sklonku 20. století vstoupil brněnský dějepis umění do období své již třetí poválečné generace. Roku 1990 byl obnoven seminář dějin umění, jehož prvním představeným se stal po letech znovu Zdeněk Kudělka. Brněnský seminář získal opět profesorská místa a také jinak se dostal do nového postavení: otevřely se kontakty s evropským a světovým dějepisem umění a podstatně též narostl počet posluchačů dějin umění. V té době vytvořil novou koncepci studijního programu spolu se Zdeňkem Kudělkou tehdejší odborný asistent Jiří Kroupa, jenž se posléze, od roku 1992, stal vedoucím uměleckohistorického semináře; následoval jej Lubomír Slavíček (v letech 2001–2011). Dne 21. března 1996 byla otevřena nová seminární knihovna, moderně vybavená zejména díky velkorosé grantové podpoře severoamerické nadace The J. Paul Getty Grant Programm. V tomto období došlo především k postupně zaváděnému novému schématu studia na základě uplatnění boloňského procesu ve vysokoškolském vzdělávání. Od roku 1995 bylo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity zavedeno kreditní studium. Pracovníci semináře se na diskusi o jeho zavedení podíleli, a tak již rok předtím bylo uměleckohistorické studium rozděleno do dvou základních bloků, do prakticky orientované (v Kutalových intencích) „školy vidění“ před originály a do teoreticky zaměřené (v Richterových intencích) „školy vědění“ na prozkoumání metodologických možností moderního založení disciplíny. V časovém horizontu bylo přitom od sebe odděleno studium bakalářské – propedeutické v prvním stupni a seminární – specializované ve druhém stupni. Tento systém byl inspirovaný některými zkušenostmi ze zahraničí. To se dobře ukázalo zejména po vyhlášení Boloňské deklarace roku 1999, kdy mohl být uměleckohistorický studijní plán poměrně logicky převeden do nově zaváděného dvoustupňového studia bakalářského a magisterského. Na to navázala roku 2001 ještě reforma doktorského

Mladí docenti I. Krsek a Z. Kudělka

Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

studia jako třetího stupně vysokoškolského vzdělávání. Celá tato proměna byla spojena opět s jakousi „tradicí v novém“: s navázáním na existenci dvou brněnských profesur dějin umění: Lubomír Slavíček (dějiny malířství) – Jiří Kroupa (dějiny architektury a metodologie dějin umění). Metodologické rozpětí ve vědeckém přístupu i ve výuce brněnského semináře se tak na zlomu tisíciletí mohlo rozvinout mezi určitým přitakáním domácí badatelské *tradici* a *inovaci* v internacionálním uměleckohistorickém výzkumu: svým posluchačům nyní seminář dějin umění nabízí výzkum uměleckých děl mezi pólem moderního znalectví, ikonografie a dějin sběratelství a pólem receptivně-funkčních přístupů, kritické ikonologie a moderních kulturních dějin.

Cesta brněnské archeologické školy

[Ústav archeologie a muzeologie]

Ačkoli archeologie byla na Moravě tradičně velmi rozvinutá i dostatečně profesionálně organizovaná v rámci Moravského archeologického klubu, založeného Inocencem Ladislavem Červinkou v roce 1906, na své akademické ukotvení si musela počkat relativně dlouho. Vedení Filozofické fakulty Masarykovy univerzity si sice dobře uvědomovalo potřebu obsazení systematizovaného profesorského místa archeologie již v polovině dvacátých let 20. století, ale vhodného kandidáta na obsazení této stolice nalezlo až na počátku let třicátých. K jistému roztrpčení představitelů moravské archeologie se jím nestal přední reprezentant oboru Inocenc Ladislav Červinka. K vedení budoucího ústavu byl osloven docent Univerzity Karlovy s venia docendi pro prehistorii Evropy Emanuel Šimek, který byl v Brně v roce 1930 jmenován mimořádným profesorem všeobecné prehistorie a protohistorie. V zimním semestru akademického roku 1931/1932 započal pod hlavičkou semináře pro prehistorii a protohistorii na fakultě archeologické přednášky. Samotné ustanovení ústavu pro prehistorii a protohistorii pak bylo na základě Šimkova návrhu jednomyslně schváleno vedením fakulty v říjnu 1931 a pravidelná výuka zde byla zahájena v akademickém roce 1932/1933. V rámci Československé republiky byla v Brně univerzitní výuka archeologie zahájena po pražské a bratislavské (od roku 1930) univerzitě jako třetí v pořadí.

V době, kdy filozofická fakulta řešila palčivý problém hledání, respektive budování uspokojivého sídla, nalezl Šimkův ústav nejdříve útočiště v sedmi místnostech právnické fakulty, kde začala být budována knihovna, laboratoř i sbírky. Své stálé místo nový ústav nakonec dostal ve čtyřech místnostech ve třetím poschodí budovy na Grohově ulici (do započetí nedávné přestavby areálu tvořily tyto místnosti jádro ústavu archeologie a muzeologie) a posluchárně v tomtéž poschodí. Šimek ústav vybavil základním nábytkem, studijními archeologickými sbírkami, které získal výběrem předmětů z Moravského zemského muzea a dary moravských archeologů, a začal budovat rovněž odbornou knihovnu. Emanuel Šimek byl na poli archeologie mimořádnou osobností, která vnesla do moravské prehistorie nároky na dostatečné teoretické zázemí oboru a kontrolovanou profesionalizaci, což se projevilo i přenesením sídla Moravského archeologického klubu, kterému Šimek od roku 1934 předsedal, na univerzitu. Po zbývající čas, který byl vyměřen existenci samostatného meziválečného státu, vedl všechny přednášky a cvičení sám pouze za praktické pomoci podúředníka ústavu, ruského legionáře Josefa Valšíka. Pedagogická činnost se tehdy soustředila prakticky výhradně na posluchače historických oborů. Prvními a do uzavření vysokých škol německými okupanty v listopadu 1939 jedinými jeho specializovanými studenty prehistorie se stali v akademickém roce 1931/1932 Karel Tihelka a František Kalousek, k nimž roku 1938 přibyl ještě Josef Poulík. Všichni patřili k nejvýznamnějším osobnostem moravské archeologie v druhé polovině 20. století. První graduovaní absolventi studia prehistorie však vyšli ze semináře profesora Šimka až po válce. V roce 1937 byl název pozměněn na ústav a seminář pro prehistorii a protohistorii a poprvé zde nastoupily dvě pomocné vědecké síly z řad posluchačů, již zmínění F. Kalousek a K. Tihelka. O rok později toto místo obsadila další z posluchaček Marie Andrllová-Doubová a v roce 1939 Marie Dočkalová, přičemž ústav byl rozšířen o místo laboranta. Pedagogická činnost profesora Šimka v letech 1931–1939 tedy nebyla nikterak

rozsáhlá. Jeho příchod do Brna však přesto pozitivně zapůsobil na zvýšení profesionální úrovně moravské archeologie.

Po událostech 17. listopadu 1939 byla pochopitelně ukončena také činnost ústavu. Emanuel Šimek byl předčasně penzionován, uchýlil se do svého domu v Miřenicích v jižních Čechách a od protektorátní ideologizované archeologie se distancoval. Na činnost ústavu našťestí mohlo být navázáno v původním personálním obsazení v květnu 1945. Výuku Šimek zahájil v následujícím letním semestru. Mezi prvními poválečnými absolventy byl také František Kalousek, který byl v roce 1946 jmenován prvním smluvním asistentem nejdříve semináře, záhy opět ústavu pro prehistorii a protohistorii. František Kalousek významnou měrou zasáhl do událostí po únoru 1948, když se na brněnské filozofické fakultě stal předsedou akčního výboru Národní fronty, a z této funkce aktivně vystupoval i na zasedáních vedení fakulty. Na ústav poté jako pomocné vědecké síly nastoupili Anna Christová a Radko Martin Pernička. Přestože byl Emanuel Šimek zhodnocen akčním výborem jako osoba s kladným vztahem k socialismu („*měl a má kladný poměr ke KSČ i k socialismu, je čestný, nekompromisní, neskrývá své stanovisko ani v přednáškách*“), zasedání profesorských sborů se až do konce roku 1949 neúčastnil. Ústav, který byl na počátku padesátých let přejmenován na katedru prehistorie a národopisu, Emanuel Šimek vedl až do roku 1958. Na katedře od roku 1953, po svém návratu z vedoucích funkcí univerzity, začal přednášet také František Kalousek, který po odchodu Emanuela Šimka katedru do 1. března 1970 převzal (v roce 1961 byla přejmenována pouze na katedru prehistorie). Období po návratu Františka Kalouska se bohužel neslo v prohlubujícím se ideovém i metodickém rozporu v názoru na vedení ústavu mezi oběma původně spřátelenými aktéry.

Desetileté období od konce padesátých let do období pražského jara se pod vedením Františka Kalouska vyznačovalo jednoznačnou kvalitativní i kvantitativní změnou studia, které se odklonilo od teoretického zaměření Šimkova ústavu ve prospěch terénní praxe a pozitivistických analýz archeologických nálezů. Vše pak bylo neseno v rámci ideologického pozadí a prosazování zásad dle vzoru sovětské archeologie, zaměřené výhradně na „historii materiální kultury“. Vedoucí katedry díky svému vlivu ve strukturách univerzity vybudoval rozsáhlé pracoviště, které v době svého vrcholného rozkvětu na konci šedesátých let disponovalo šesti vědecko-pedagogickými silami, dvěma odbornými pracovníky a dalšími deseti zaměstnanci. Zásadním Kalouskovým počinem však bylo vedle vytvoření specializované laboratoře přímo na fakultě založení mimobrněnské terénní základny na velkomoravské sídelní aglomeraci v Pohansku u Břeclavi a jeho podíl na vzniku výzkumné stanice na neolitickém sídlišti v Těšeticích-Kyjovicích. Systematický výzkum těchto lokalit umožnil postupně rozvinout metodiku velkoplošných archeologických odkryvů, jejichž výsledky dosud výrazně rezonují v kontextu archeologie evropské. Legendárními archeologickými praxemi a studiem v této době prošlo více jak padesát úspěšných studentů, kteří po absolutoriu vytvořili generaci zakladatelů naší poválečné archeologie.

V atmosféře dozvuků pražského jara zastával na krátkou dobu od 1. března 1970 do 1. října 1972 funkci vedoucího katedry prehistorie Bořivoj Dostál. V důsledku nástupu normalizace však byl potenciál katedry na delší čas utlumen. Do vedení katedry nastoupil na období let 1972–1986 Radko Martin Pernička, člen ústavu od roku 1955, kdy se plně zapojil do nové koncepce i výzkumů katedry vedené Františkem Kalouskem. Na konci šedesátých let se zde řádně habilitoval. Od nástupu do vedoucí funkce však u Perničky převážila aktivita politická nad vědeckou. V druhé polovině sedmdesátých let docházelo k postupné redukci počtu pracovníků katedry a směrnými čísly pro přijímání studentů byla omezována i výuka (několik let se studium neotevíralo vůbec). V roce 1977 došlo k přičlenění dosavadní externí katedry muzeologie, čímž 1. prosince 1977 vznikla katedra archeologie a muzeologie, existující do roku 1986. Vedoucí katedry stál rovněž u zrodu samostatné archeologicko-klasické řady (E) *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, kterou dvacet let redigoval. Perničkova angažovanost a s ní mnohokrát veřejně deklarované politické postoje v této době však katedru spíše zastřešily a i přes zmíněná omezení se podařilo udržet její integritu, podobně jako externí výzkumná pracoviště.

Průkopníci tzv. experimentální archeologie v Československu. Na snímku E. Kazdová (zcela vlevo) a P. Koštuřík (první zprava) ověřují možnosti obdělávání půdy v neolitu nástroji vyrobenými podle originálních archeologických nálezů (Těšetice-Kyjovice, 70. léta 20. století).

Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Po náhlém úmrtí R. M. Perničky v roce 1986 nastal na katedře archeologie a muzeologie problém nedostatku vhodných politických kádrů, který vedl ke sloučení s jinou historickou katedrou. Z rozhodnutí vedení univerzity došlo 1. září 1986 k reorganizaci pracovišť na filozofické fakultě. Katedra archeologie a muzeologie byla sloučena s katedrou historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy, čímž vznikl nový útvar pod názvem katedra dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie. Jejím vedoucím byl ustanoven historik Josef Kolečka, který nuceně přiřazený obor podporoval (vedením archeologické sekce byla pověřena Eliška Kazdová) a aktivně usiloval o obnovení samostatnosti katedry archeologie a muzeologie, a to opakovaně ještě několik dní před listopadovými událostmi v roce 1989.

Také pro obor archeologie na Masarykově univerzitě měly klíčový význam celospolečenské změny nastalé po 17. listopadu 1989. Samostatná katedra archeologie byla restituována již k 1. lednu 1990 a do jejího čela byl podruhé postaven profesor Bořivoj Dostál, který místo vedoucího zastával do 1. července 1994. Za jeho vedení došlo k rehabilitaci oboru archeologie a k reorganizaci jedno i dvouoborového studia. Během čtyřletého období na počátku devadesátých let se obrodily metodické přístupy, obnovily a rozvinuly kontakty se zahraničními badateli a taktéž obnovila vysoká vědecká úroveň školních terénních výzkumů v Pohansku u Břeclavi a v Těšeticích-Kyjovicích. Na půdě katedry v této době také vzniklo zásadní a dosud díky šíři záběru nepřekonané syntetické dílo *Pravěké dějiny Moravy* (1993), jehož editorem byl profesor Vladimír Podborský. Ten byl také jmenován na základě konkurzu vedoucím katedry archeologie po Bořivoji Dostálovi.

Pod Podborského vedením došlo k dalšímu rozvoji výzkumu archeologické terénní stanice v Těšeticích-Kyjovicích na Znojemsku, kterou v roce 1964 zakládal. V druhé polovině devadesátých let se nebývale rozvinuly mezinárodní odborné vztahy brněnské archeologie, které byly realizovány také díky množství konferencí a odborných setkání. Vědečtí pracovníci ústavu archeologie a muzeologie, jak bylo pracoviště na popud Vladimíra Podborského reorganizováno a nově pojmenováno, byli zapojeni do řady mezinárodních grantů. Díky dalšímu odbornému pracovníkovi Zdeňkovi Měřínskému bylo na ústavu archeologie a muzeologie postupně rozšiřováno a prohlubováno vzdělávání ve středověké archeologii, do té doby u nás obecně spíše opomíjené. Toto směřování v roce 1996 vyústilo v otevření dalšího stálého školního terénního výzkumu na hradě Rokštejn u Brtnice na Českomoravské vrchovině, který kontinuálně probíhá dosud. Od počátku roku 1999 Zdeňk Měřínský také převzal vedení ústavu archeologie a muzeologie, jemuž se v této funkci věnoval do roku 2015. Pod jeho neautoritářským vedením stoupal kredit ústavu nejen coby vědeckého a pedagogického pracoviště, ale také kreativního uskupení zaměstnanců, kterým byl dán prostor pro realizaci náročných plánů a projektů. Součástí ústavu archeologie a muzeologie se roku 2004 stalo oddělení klasické archeologie a roku 2009 oddělení pravěké archeologie Předního východu s vlastním zahraničním terénním výzkumem v Sýrii. Od roku 2016 vedení ústavu převzal profesor Jiří Macháček. V současnosti dochází k stálému růstu a rozvoji pracoviště, kde působí 13 akademických pracovníků, 17 vědeckovýzkumných pracovníků a 13 dalších neučitelských zaměstnanců. Ve studijních oborech archeologie, klasické archeologie a muzeologie aktuálně studuje na 200 bakalářských a magisterských studentů a v oboru archeologie také 57 doktorandů.

Etnologové a tradice – most mezi minulostí a současností

[Ústav evropské etnologie]

Počátky samostatného etnologického pracoviště na Masarykově univerzitě jsou spjaty s obnovou univerzitního života po skončení druhé světové války. Etnologická témata nacházela ovšem již v meziválečné éře zastoupení v přednáškách několika blízkých oborových specializací, jakými byly geografie, antropologie či literární historie. Jako zásadní se pro další vývoj ukázalo ve třicátých letech uvedení Antonína Václavíka do univerzitní výuky. V té době působil na Slovensku ve státní správě a muzejnictví a v roce 1933 se na brněnské filozofické fakultě úspěšně habilitoval. Během následujících let zde jako soukromý docent vedl přednášky zaměřené na problematiku národopisných metod či nemateriálních projevů tradiční kultury. Uzavření vysokých škol v roce 1939 však na několik let přerušilo přirozený vývoj směřující k jmenování A. Václavíka profesorem a zřízení samostatného pracoviště.

Vhodné podmínky k uskutečnění této vize nastaly až v prvních poválečných měsících, kdy byl Antonín Václavík jmenován profesorem a zároveň ustaven ředitelem nově zřízeného semináře pro etnografii a etnologii. Přestože byl v této době pro obor běžně užíván pojem národopis, profesor Václavík záměrně vetknul do názvu pracoviště etnografii a etnologii. I tímto symbolickým gestem se snažil poukázat na progresivní profilaci semináře. Budoucí aktivity sice měly vycházet z výzkumu tradiční kultury domácího teritoria, zároveň ale byly směřovány k širšímu komparativnímu pojetí v rámci větších kulturních areálů. Akademický rok 1945/1946 probíhal ve znamení intenzivního budování nového pracoviště, které se nemohlo po materiální stránce opírat o jakékoliv institucionální předchůdce a zdroje. V prvních letech existence semináře byl jediným interním přednášejícím A. Václavík, který musel svou výukou pokrýt metodologicky a historiograficky koncipované přednášky a cvičení i výklad z reálií tradiční lidové kultury. Vedle personálního zabezpečení pedagogické činnosti patřilo již od počátku k prioritám semináře budování kvalitní etnologické knihovny.

Dosavadní zkušenosti s terénním výzkumem a prací s muzejními sbírkami etnografické povahy vedly A. Václavíka při koncipování výukového schématu k zapojování praktik z terénní a muzejní práce. Snažil se proto studenty proškolit v terénní dokumentaci i v práci s respondenty a prameny. Součástí bezprostředního kontaktu posluchačů s reáliemi se posléze staly odborné exkurze, z nichž první byla uspořádána již v květnu 1946 a směřovala na Slovensko. Adeptům etnologie se tímto způsobem nabízela jedinečná příležitost k přímé konfrontaci poznatků získaných během přednášek se situací v terénu a v muzejních sbírkách.

Změny, které do univerzitního života přinesl rok 1948, zasáhly etnologické pracoviště především po stránce organizační. Zatímco v poválečných letech byl obor řazen do kategorie slovanské filologie, nyní začal být národopis směřován do lůna historicky profilovaných věd. Nejprve byl seminář veden v sekci uměnovědných oborů, s další reorganizací došlo k začlenění pracoviště do nově zřízené katedry historie a posléze se transformovalo do katedry prehistorie a národopisu.

Cesta přes Rodopy (1962): první zahraniční expedice studentů národopisu pod vedením R. Jeřábka a B. Čerešňáka, realizovaná v rámci odborné spolupráce s Univerzitou Klimenta Ochridského v Sofii

Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Navzdory těmto organizačním změnám nadále přetrvávala orientace pracoviště na přiblížení tradiční kultury domácího či blízkého středoevropského prostoru, jakož i širšího slovanského světa. Tyto národopisně profilované přednášky doplňovaly výklady z blízkých oborů. Přetrvával také důraz na školení studentů v praktických činnostech, kdy díky spolupráci s externisty přibyla například cvičení ve fotografování, měření a mapování a kurzy památkové ochrany. Ačkoliv A. Václavík musel v průběhu padesátých let čelit silnému tlaku marxisticky orientovaných etnografů, zůstal i po roce 1948 hlavní personální oporou pracoviště. Do jeho chodu začali být ale pozvolna zapojováni první absolventi oboru (například Ludvík Kunz, Oldřich Sirovátka, Zdenka Jelínková). Z externistů z muzejní sféry obohacoval nabídku přednášek také antropolog Jan Jelínek.

Nárůst počtu absolventů vytvářel v polovině padesátých let vhodné podmínky pro personální stabilizaci pracoviště rozšířením o nové pedagogické síly z řad Václavíkových žáků. Do činnosti semináře se nejprve zapojil Richard Jeřábek, posléze na sklonku dekády také etnomuzikolog Dušan Holý. Náhla smrt Antonína Václavíka v roce 1959 urychlila generační obměnu pracoviště, jehož vedení bylo svěřeno Richardu Jeřábkovi. O dvě léta později doplnil pedagogický sbor Václav Frolec, který se specializoval na tradiční stavitelství, vinohradnictví a vybraná témata sociální kultury, a konečně v roce 1963 i slovesný folklorista a literární vědec Bohuslav Beneš. Habilitace Richarda Jeřábka vytvořila na počátku šedesátých let předpoklady pro obnovu samostatného pracoviště, které se ustavilo roku 1964 pod názvem katedra etnografie a folkloristiky.

Přelom padesátých a šedesátých let přinesl do její činnosti některá další obohacení. Narůstal počet studentů ze Slovenska a Čech, studijní nabídka byla rozšířena o studium při zaměstnání. Uplatnění mladých pedagogických sil a jimi rozvíjené kontakty umožňovaly stále

více zapojovat do výuky některé interdisciplinární přesahy. Vedle přednášek zacílených na domácí, respektive střeoevropský prostor, se slavistická orientace pracoviště promítala ve výkladu reálií širší oblasti slovanských národů. Nabídku kurzů příhodně obohacovaly přednášky z mimoevropského prostředí. Důraz byl i nadále kladen na dostatečné proškolení studentů v metodách etnografického výzkumu a rozvíjení potenciálu jejich praktického uplatnění při práci v terénu. Obdobný význam byl přikládán i praxím v paměťových institucích či terénním exkurzím, z nichž mnohé směřovaly do zahraničí (vedle sousedních zemí také na Balkán či Kavkaz).

Pestrá tematická škála přednášek a specializace členů katedry nacházely odezvu v zaměření diplomových prací, teritoriálně pokrývajících prostor nejen Moravy a Čech, ale také Slovenska a v několika případech i zahraničí. Svým obsahovým zaměřením se věnovaly jak historickým formám tradiční kultury, tak dynamickým proměnám, jimiž především venkovský prostor, jeho kultura a sociální vztahy v této době procházely. Opomíjeny nebyly ani sondy do života současných vesnických či městských komunit.

Činnost katedry etnografie a folkloristiky se v šedesátých letech odvíjela ve znamení dalšího profesního růstu interních pedagogických pracovníků. Vedoucí pracoviště R. Jeřábek byl na sklonku dekády jmenován profesorem, jeho dva kolegové D. Holý a V. Frolec úspěšně absolvovali habilitační řízení. Změny nastupující v celospolečenském měřítku po roce 1968 sice neměly devastující účinek na personální skladbu katedry, ta však v rámci celkové reorganizace ztratila samostatnost a byla jako oddělení začleněna do nově konstituované katedry historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy. Společná koexistence s historiky na jednom společném pracovišti se posléze promítala například do skladby přednášek pro studenty národopisu. Studijní nabídka pokrývala prostřednictvím kmenových pracovníků i externích spolupracovníků základní oblasti materiálních a nemateriálních projevů kultury (stavitelství, výtvarná kultura, oděv, slovesný a hudební folklor, obyčejová tradice), studium etnických procesů a interetnických vztahů i oborovou propedeutiku.

Oproti situaci v šedesátých letech se v následující dekádě odvíjela výuka národopisu již v dvouoborových kombinacích, které umožňovaly přesahy a prolínání s blízkými disciplínami (zvláště historie, dějiny umění, český jazyk apod.). Pozitivní dopady tohoto systému bylo možné spatřovat nejen v rozšiřování obzoru nad rámec jedné disciplíny, ale také v širším potenciálu pro aplikaci v praxi. Zvláště během sedmdesátých let se rozvíjel trend intenzivního zapojování studentů do ústavních výzkumných aktivit zaměřujících se v této době především na proměny tradiční vesnice a dopady modernizačního procesu.

Následující osmdesátá léta představují v dějinách pracoviště dosud nevídané oslabení pedagogického působení. Administrativní rozhodnutí neotevřít každoročně studium vedlo k značným mezerám v zastoupení ročníků, když se v některých akademických rocích odbývaly přednášky pouze pro jeden či dva ročníky. I s ohledem na nízké počty přijímaných studentů přirozeně klesalo množství absolventů, což se posléze negativně projevilo v menším zastoupení části jedné generace etnologů v praxi. V září 1986 proběhla další organizační změna, v jejímž důsledku se oddělení etnografie a folkloristiky stalo součástí katedry dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie.

Zásadnější zvrát ovšem přinesly až události na přelomu osmdesátých a devadesátých let, které umožnily obnovit samostatné pracoviště. Stalo se tak s počátkem roku 1991, kdy byl do organizační struktury filozofické fakulty zahrnut ústav evropské etnologie a jeho vedoucím byl zvolen profesor Richard Jeřábek. On také inicioval nový název odkazující na koncept evropské etnologie, který se od poloviny 20. století formoval v evropském kontinentálním prostředí do podoby komparativně pojaté disciplíny. Proces transformace byl posléze završen proměnou názvu studijního oboru, který byl od akademického roku 1994/1995 nově pojmenován jako etnologie. Změna společenské atmosféry se pozitivně promítala v udělení profesorských hodností trojici

Výzkum buskingu v evropských městech dokládá, že tematický záběr etnologických výzkumů realizovaných v Ústavu evropské etnologie se dnes již neorientuje jen na tradiční lidovou kulturu, Brusel 2014

Foto: M. Hanáková. Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

stávajících pracovníků ústavu (V. Frolec, D. Holý, B. Beneš) i v postupné generační obměně. Po interní aspirantuře se do činnosti pracoviště zapojila Martina Pavlicová, po smrti Václava Frolce rozšířil řady pedagogů Miroslav Válka a na počátku nového milénia také Alena Křížová.

Nový systém studia umožnil obohacení nabídky výběrových přednášek, které nyní mohly pokrývat i některé dosud opomíjené tematické okruhy ze sociální či duchovní kultury a mezioborových přesahů. Navyšující se počty studentů a potřeba většího počtu volitelných kurzů přispívaly k zapojení nových externích přednášejících i zahraničních hostů. Prostřednictvím jejich výkladů se naskýtal studentům etnologie jedinečná možnost rozšířit sumu získávaných znalostí, tyto přednášky se zároveň stávaly příležitostí k setkání a diskuzi s předními osobnostmi oboru činnými na domácí a zahraniční půdě.

Jedním z dlouhodobých kladů etnologického pracoviště filozofické fakulty, nejen v této době, bylo a je cílené pěstování vazeb s absolventy. Mnozí z nich se ostatně podíleli nebo dosud podílejí jako externisté na výuce, případně jsou zapojeni v rámci svých domovských institucí do některých studentských praktik (muzejní praxe, terénní výzkumy, konzultace k diplomovým pracím).

Reforma studia přinesla od devadesátých let 20. století do činnosti ústavu evropské etnologie také nové prvky, jakými bylo například navýšení počtu doktorských studentů, z nichž někteří jsou vedle běžného chodu pracoviště zapojováni i do aktuálních výzkumných projektů. V roce 2006 převzal vedení ústavu Miroslav Válka, který tuto funkci zastával až do sklonku roku 2017. Růst přijímaných studentů umožnil s ohledem na zvyšující se pedagogickou zátěž rozšířit osazenstvo pracoviště o reprezentanty nové generace vzešlé již z absolventů polistopadového

studia (Roman Doušek a Daniel Drápala). Profesní růst členů ústavu byl následně spjat s úspěšně završenými habilitačními řízeními (A. Křížová, M. Pavlicová, M. Válka, D. Drápala) a jmenováním A. Křížové profesorkou pro obor etnologie.

Po více než sedmdesáti letech existence na půdě Masarykovy univerzity je patrné, že se etnologie již plně etablovala jako plnohodnotný univerzitní obor, který vykazuje četné přesahy i mimo domovské prostředí. Ústav evropské etnologie dnes proto patří mezi uznávaná střediska oboru a svou pedagogickou a vědeckou činností i realizovanými projekty se dlouhodobě podílí na formování etnologie. Zkušenosti z počátku třetího tisíciletí ukazují značný potenciál etnologických témat reflektujících kulturu a společnost v širokém záběru a v rozmanitosti metodologických přístupů, což z etnologie činí strategickou spojnicí mezi historicky a sociálně profilovanými vědami. V novém tisíciletí se to odráží nejen v pestré skladbě přednášek, v zaměření závěrečných prací, ale v neposlední řadě i v publikační činnosti ústavu rozvíjené v posledních letech na bázi několika vlastních edičních řad (*Etnologické studie*, *Etnologické materiály*, *Etnologické příručky*).

Zásadní mezníky ve vývoji brněnské muzeologie

[Oddělení muzeologie ústavu archeologie a muzeologie]

Totalitní režim po roce 1948 sice potlačoval realizaci řady osobitých aktivit odlišujících se od zavedených standardů tehdejší oficiální kulturní politiky (připomenout lze například i postupné doznívání lektorských kurzů muzejnictví, které vedl bývalý ředitel Moravského zemského muzea Jaroslav Helfert na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity), zároveň ale výrazně přispěl k etablování a institucionalizaci muzeologického myšlení. Představitelé státního aparátu, kteří postupně převzali hlavní zodpovědnost za celou oblast postátněného muzejnictví, usilovali o transformaci jeho dosavadní podoby podle vizí příznačně shrnutých do hesla „Muzea slouží lidu“. Vedle ideologických aspektů v nich byly obsaženy i požadavky na profesionalizaci a vhodnější organizaci živelně se rozvíjejícího oboru na teoretickém a odborném základě. V rychlém sledu tak v druhé polovině padesátých let došlo k vytvoření metodického centra podle sovětského vzoru s názvem Kabinet muzejní a vlastivědné práce, který působil při Národním muzeu (1956), přijetí tzv. muzejního zákona (1959), zřízení Ústřední muzejní rady při Ministerstvu školství a kultury (1959) a vzniku několika koncepcí zdůrazňujících význam a důležitost osvětové činnosti muzeí. Snaha státu o centrální řízení však byla od počátku šedesátých let 20. století částečně narušována stále častějšími a intenzivnějšími kontakty s muzeology ze západní Evropy a severní Ameriky (např. v rámci komisi International Council of Museums, ICOM), mimo to samotné státní orgány vytvářely mnohem širší prostor pro formulování a následné provádění inovativních přístupů, které však až na výjimky nevybočovaly z rámce stanoveného tehdejší stranickou ideologií.

Za proměňující se situace v československém muzejnictví byla záhy uvedena v život také myšlenka prosazující zajištění postgraduálního vzdělávání muzejních pracovníků. Plán na zřízení tzv. externí katedry muzeologie na brněnské univerzitě, která měla být organizačně a finančně zajištěna ze zdrojů tehdejšího Moravského muzea, byl přijat na jednání vědecké rady Filozofické fakulty Masarykovy univerzity koncem roku 1963. Samotná výuka byla zahájena v akademickém roce 1964/1965. Za prosazením muzeologie jako samostatného studijního programu „na úrovni analogických kateder jiných oborů“ stály především dvě významné osobnosti brněnské muzejní scény – Zbyněk Zbyslav Stránský a Jan Jelínek. Základní předpoklad pro jeho zavedení v akademickém prostředí spatřovali v inovativním přístupu, který pro ně zároveň představoval základní podmínku kvalitativní přeměny muzejní práce.

Podle hlavního autora koncepce, Z. Z. Stránského, muzeologie jako samostatný vědecký obor nechce a ani nemůže nahradit poznávací přínos jednotlivých vědních disciplín zastoupených v muzeích (např. historie, dějiny umění, geologie), ale přináší vlastní a původní teoretické zázemí, kterým se od nich jasně odlišuje. Jeho podstatou se přitom stává reflexe specifického vztahu člověka ke skutečnosti, konkrétně vědomé snahy zachovat prvky této skutečnosti proti přirozenosti změny a zániku. Ty pak mají být zprostředkovány společnosti jako přímé doklady dobového kontextu a hodnot podmíněných momentem objektové autenticity jejich nositelů. Stránský často operoval také s pojmem muzealita, kterou dokonce po určitý čas vnímal jako

J. Jelínek (třetí zleva) při natáčení jednoho z mnoha popularizačních a dokumentárních filmů v prostorách Ústavu Anthropos MZM, počátek 60. let. 20. století

Zdroj: Archiv Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea

samotný předmět zájmu muzeologie. Vzniká podle něj z lidské potřeby poznávat skutečnost a získávat o ní autentické svědectví a tvoří „tu stránku skutečnosti, která nese takové znaky, jež jsou dostatečným důvodem pro to, aby se její nositelé proti přirozenosti zániku zachovali a dále vědecky a kulturně využívali“. Výrazným rysem jeho přístupu k muzeologii byla i schopnost reagovat na řadu aktuálních podnětů (např. dokumentalistika, ekologie, nová muzeologie) a postupně je integrovat do původního konceptu.

Ve snaze obhájit muzeologii jako svébytnou vědu podmiňující muzejní praxi Stránský od počátku zásadně odlišoval muzeologickou a muzeografickou rovinu (chápanou ve smyslu metod a technik muzejní práce), čemuž odpovídala skladba vzdělávacího kurikula katedry určeného především poučeným zaměstnancům muzeí. Čtyřsemestrální, později šestisemestrální postgraduální výuka nabízela především problematiku předmětu a podstaty muzeologie, její vztah k příbuzným oborům kulturního dědictví (knihovnictví, archivnictví, památková péče), dále pak teorii muzejní dokumentace a muzejní prezentace. Reflektovala však také otázky jednotlivých vědních disciplín zastoupených v muzeích (například historie, etnografie, archeologie, přírodní vědy), stejně jako témata z oblasti konzervace a uchování sbírek. V průběhu dalších let sice došlo ve struktuře kurikula k řadě výrazných posunů způsobených tlaky ze strany akademické obce (posílení vlivu tradičních vědních oborů formou tzv. speciálních muzeologií) či zařazením některých progresivních trendů (muzejní pedagogika, marketing a management), jednotící linií ale nadále představovalo Stránského specifické pojetí muzeologie.

Široký tematický záběr byl podpořen kvalitním personálním obsazením. V roli vyučujících zde v průběhu let působily desítky osobností z řad vysokoškolských pedagogů a představitelů

muzejní praxe, kromě Stránského a Jelínka lze jmenovat Jiřího Neustupného, Josefa Beneše a v neposlední řadě také filozofa a historika Zdeňka Vašíčka. Zásadnější změny proběhly až po nastolení nových společenských poměrů v roce 1989. Nastal pozvolný útlum postgraduálního studia (od akademického roku 2001/2002 není realizováno) ve prospěch nově ustaveného řádného vysokoškolského studia muzeologie, a to v prezenční (od roku 1994) a kombinované (od roku 2000) formě. Zájemcům se tak otevřela cesta k získání plné vysokoškolské kvalifikace, pokrývající bakalářský i navazující magisterský stupeň studia.

Vzdělávací činnost spojená s originálními myšlenkami reprezentantů tzv. brněnské školy od počátku vzbuzovala silný ohlas za hranicemi Československa, který neutlumila ani obtížná situace katedry po událostech pražského jara, ani pozdější organizační sloučení s oborem archeologie pod hlavičkou katedry archeologie a muzeologie v roce 1977 (kromě krátkého intermezza v letech 1993–1997 trvá toto spojení dodnes). Vedle muzeologů ze socialistických zemí (např. Klaus Schreiner, Avram Mojsejevič Razgoň, Antun Bauer, Wilhelm Ennebach) čerpaly v hojně míře z podnětů brněnské školy osobnosti z kulturního prostředí demokratických režimů západní Evropy (např. Friedrich Waidacher, Peter van Mensch, Katharina Flügel). Spolupráce postupně nabývala stále intenzivnějších forem.

Zpočátku se jednalo především o propagační články o činnosti katedry, odborné texty uveřejňované v zahraničních periodících (např. *Muzeologija*, *Neue Museumskunde*) či pořádání mezinárodních setkání. V roce 1967 byl na brněnském jednání vyučujících v oboru muzeologie a muzejnictví dán podnět k vytvoření Mezinárodního výboru pro vzdělávání muzejních pracovníků (International Committee for the Training of Personnel, ICTOP), jedné z důležitých organizačních jednotek International Council of Museums. Právě participace na chodu této nejvýznamnější mezinárodní profesní organizace muzeí patřila v období normalizace k nejvýraznějším aktivitám. Vedoucí externí katedry Jelínek po dvě volební období (1971–1977) zastával pozici jejího předsedy a za vydatného přispění brněnských muzeologů byl založen Mezinárodní výbor pro muzeologii (International Committee for Museology, ICOFOM). Odrazem jeho působení se mimo jiné stalo vydávání periodika *Museological Working Papers*, v jejichž druhém čísle Stránský představil svou vizi muzeologie jako nezávislé disciplíny, a *ICOFOM Study Series*, kde své aktuální poznatky o rozličných tématech prezentovali další představitelé brněnské školy. Ti ve zde uveřejněných textech často navazovali na své dřívější články publikované v časopise *Muzeologické sešity* (vycházely v letech 1969–1986 a byly vydávány péčí katedry a Moravského muzea), jejichž obsah dodnes zůstává cenným dokladem vývoje a vysoké úrovně muzeologického myšlení v tehdejší Československu.

Mezinárodní vazby brněnské muzeologie se intenzivně zúročily také ve vydání mezinárodní encyklopedie *Dictionarium museologicum* a při přípravě Mezinárodní letní školy muzeologie (International Summer School of Museology, ISSOM). Pod organizačním vedením Zbyňka Zbyšlava Stránského, kterého později na postu ředitele vystřídal Krasimír Damjanov a následně Vינוš Sofka (1929–2016), si Mezinárodní letní škola muzeologie postupně získala respekt domácí a zahraniční odborné veřejnosti. Realizace projektu spadajícího do let 1987–1999 představovala nejen další významný krok k prosazení československé muzeologie na mezinárodní scéně, ale současně také rozšíření stávající interní výukové nabídky o pravidelné krátkodobé kurzy s předními osobnostmi světové muzeologie v roli lektorů (např. Bernard Deloche, André Desvallées, Wilhelm Ennenbach, Wojciech Gluziński, Peter van Mensch, Martin R. Schärer, Tereza Scheiner, Tomislav Šola, Hildegard Vieregg, Friedrich Waidacher a řada dalších). Po Stránského odchodu na Slovensko (1997) se oddělení muzeologie soustředilo jak na domácí, tak zahraniční spolupráci. Z ní je třeba zmínit založení a zajištění redakční práce na časopisu *Museologica Brunensia* navazující na tradici *Muzeologických sešitů* či provoz katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví.

Osobnosti

Rudolf Urbánek (1877–1962)

„Mé místo je jinde“

Čtyři objemné svazky Urbánkova *Věku poděbradského* právem upoutají pozornost čtenáře. Jejich autor patřil k žákům Jaroslava Golla, do vztahu k učiteli se však zanedlouho po ukončení studií začaly vkrádat různé disonance. Středoškolská profesura pilného badatele neuspokojovala, ovšem možnost rozšířit okruh posluchačů o vysokoškolské studenty mu nabídlo až úspěšné získání docentury českých dějin na pražské filozofické fakultě v roce 1916. To se již mohl vykázat prvním svazkem svého životního díla, *Věku poděbradského* (1915). Představa nakladatele Jana Laichtera, že vybraní historici pod vedením Václava Novotného zpracují dvousvazkovou syntézu českých dějin, která by nahradila Palackého *Dějiny národu českého*, se zborčila ve chvíli, kdy dorazily první rukopisy. Václav Novotný se

na zhruba osmi stech stranách prvního dílu dostal od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha, takřka tisíc stran Urbánkova textu se vyčerpalo na líčení situace v českých zemích v období pouhých šesti let, 1438–1444. Záhy dodal nakladateli díl druhý, neméně mohutný v rozsahu a detailní v pozornosti věnované vzestupu Jiřího z Poděbrad a krátké vládě Ladislava Pohrobka (1918).

Ač Novotného a Urbánka pojilo přátelství a jsou řazeni do shodné linie Gollovy školy, nebylo by spravedlivé klást rovnítko mezi *Věk poděbradský* a Novotného svazky Laichterových *Českých dějin*. Povaha pramenů pozdního středověku nutila Rudolfa Urbánka vystoupit za meze analytické deskriptivní metody a klást si otázky směřující do oblastí politického myšlení, představ o panovnické moci, veřejného mínění či náboženského cítění. Překročil také hranice nacionálního vnímání epochy, byť jeho sympatie k Jiřímu z Poděbrad a poděbradské straně jsou z textu zřetelně patrné (parafrází slov z jiné Urbánkovy knihy, Jiří z Poděbrad mu byl obnovitel „českého státu národního“). V pojetí Poděbradovy osobnosti lze vidět také hold masarykovské první republice, k jejímž hodnotám se Rudolf Urbánek zřetelně hlásil. Již vstupní kapitola o husitství a cizině ale ukazovala, že Urbánek bude prostřednictvím poděbradského věku psát o dějinách střední Evropy a hlavních trendech evropského politického a církevního vývoje v druhé třetině 15. století. Důraz na detail a snaha zodpovědět četné pramenné otázky však ke škodě věci převládly nad inovativními pasážemi *Věku poděbradského*.

Se založením Masarykovy univerzity se Rudolf Urbánek dočkal kýžené řádné profesury. S Juliem Glücklichem a Bohumilem Navrátilem patřil k prvním jmenovaným profesorům akademického sboru filozofické fakulty a budovatelům historického semináře. Jeho zásluhou se rychle rozrůstaly fondy seminární knihovny, akademickým funkcím se ale na rozdíl od svých kolegů vyhýbal a soustředil se na odborné dílo. Již na akademický rok 1925/1926 si zažádal o dovolenou kvůli vědecké činnosti a ve stejném roce se děkan pozastavoval nad chabou Urbánkovou účastí při jednáních profesorského sboru. Brno Rudolfu Urbánkovi nepřirostlo k srdci a po smrti přítele Václava Novotného a vědeckého soka Josefa Pekaře se v průběhu třicátých let neúspěšně ucházel o jejich stolice na Univerzitě Karlově. Jeho pedagogická činnost však výrazně profilovala obor historie na naší fakultě. V přednáškách zabíral rozsáhlé období od doby Karla IV. po čas

tereziánských a josefinských reforem, v seminářích uváděl studenty v duchu gollovského školení do precizní kritiky narativních pramenů 15. století.

Přes koncentraci na poděbradskou epochu je rozsáhlý i soubor témat, kterým se Rudolf Urbánek ve svém vědeckém díle věnoval. Uspořádal sborníky k výročí Jana Blahoslava (1923) a Jana Žižky (1924), věnoval se působení husitských oddílů v Horních Uhrách, a to i ve vztahu k opusu Aloise Jiráska *Bratrstvo*, na pole uherských dějin vstoupil též pracemi o Vladislavu Varnenčikovi (1937) či o konci Ladislava Pohrobka (1924). Historiografický cit prokázal v portrétech Antonína Rezka (1909) a zejména Václava Novotného (1933). V roce 1949 sice odešel do penze, nechal se ale přesvědčit ještě k přednáškám v akademickém roce 1949/1950. Poté se stáhnul do ústraní a pracoval na pokračování *Věku poděbradského*. Třetí díl vydal ještě v době svého brněnského působení (1930), čtvrtý, v němž dovedl výklad k roku 1464, vyšel těsně před jeho smrtí. Jen drobnou poctu olbřímímu a podnětnému dílu Rudolfa Urbánka představoval výbor jeho studií *Z husitského věku* (1957) a skutečnost, že byl díky iniciativě Zdeňka Nejedlého jmenován jako jeden z prvních akademikem nově zřizované Československé akademie věd (1952).

František Hrubý (1887–1943)

Průkopník hospodářských a sociálních dějin

Rodák ze Strukova u Olomouce zůstal tématy své odborné dráhy věrný rodinným selským kořenům. Po krátké epizodě v olomouckém teologickém semináři přešel na Filozofickou fakultu české Karlo-Ferdinandovy univerzity a studium uzavřel doktorskou prací o církevním zřízení v Čechách a na Moravě od 11. do 13. století (tiskem v ČČH 1916). V ní uvedl do našeho prostředí výkladový koncept vlastnické církve, a významně tak ovlivnil následující přístupy k dané problematice. Josef Pekař a Josef Šusta sprádali plány, jak talentovanému historikovi zajistit místo v historickém semináři, těžká nemoc v závěru první světové války však Františku Hrubému na několik let zabránila v odborné práci.

Po zotavení nastoupil v roce 1920 do zemského archivu v Brně a po odchodu Bertolda Bretholze se stal v únoru 1927 jeho ředitelem. Předtím se ještě stihl habilitovat na brněnské univerzitě, a to na základě práce o hospodářských převratech v českých zemích v 15. a 16. století (tiskem v ČČH 1924). Ta vyznačovala přesun jeho odborného zájmu k období raného novověku a k hospodářským a sociálním dějinám. Ač první samostatnou monografií Františka Hrubého byla až kniha *Ladislav Velen z Žerotína* (1930), ve dvacátých letech otiskl, vesměs v *Českém časopise historickém*, k jehož nejpilnějším přispěvatelům v prvorepublikovém období patřil a v jehož redakci od roku 1935 zasedal, každoročně jednu až dvě velké studie, nežádka v rozsahu menší knihy.

Jeich tematické spektrum bylo poměrně široké a Hrubý jimi směřoval k novému syntetickému uchopení moravských dějin od sklonku 15. století do třicetileté války. Morava se svým takřka „republikánským“ prostředím podle něho představovala jistou výjimku v evropském prostředí 16. století. Syntetizující schopnosti Hrubý osvědčil v kapitolách, které sepsal pro pátý svazek Šustových *Dějin lidstva* (1938). V nich pojednal o reformaci v oblastech německých a skandinávských a o protireformaci a třicetileté válce. V téže době, kdy na textech pro *Dějiny lidstva* začínal pracovat, se rozhodoval, zda bude usilovat o stolicí po Josefu Pekařovi v Praze (Pekař sám

mezi kandidáty upřednostňoval právě Hrubého), nebo zda zůstane v Brně, kde se mu možnost řádné placené profesury nabízela také. Z rodinných důvodů se rozhodl pro Brno a na brněnské univerzitě působil až do předčasného penzionování po uzavření českých vysokých škol nacisty. Již jmenování Františka Hrubého mimořádným profesorem v roce 1931 bylo doplněno dovětkem „se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským“ a Hrubý vedle řádných přednášek ze starších československých a obecných dějin konal také kurzy, v nichž uváděl posluchače do otázek hospodářského a sociálního vývoje české raně novověké společnosti. Jeho předčasnou smrt způsobilo nervové vypětí za heydrichiády, během níž také dokončoval své poslední knihy, vydané ale až posmrtně (*Severní Morava v dějinách* a *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír*). Jednou z posledních studií, které za života publikoval, byla práce o Janu Sarkanderovi (1939). V ní přesným rozbořením sarkanderovské legendy v intencích svého původního medievistického školení vyvrátil pověst o údajné mučednické smrti uctívaného holešovského faráře.

Hrubého odborné dílo postihuje v širokém rozsahu různé aspekty dějin Moravy v 16. století a první polovině 17. století, od problematiky velkostatku přes proměny moravské šlechty až k problémům reformace a protireformace. Ačkoliv vycházel z metodologického školení v duchu gollovského pozitivismu a zárukou objektivit historikova výkladu mu byla přesná kritická práce s prameny, volba otázek z oblasti hospodářských a sociálních dějin jej přiváděla k novým přístupům. O řadě zamýšlených témat již František Hrubý nestihl pojednat, přípravné edice, kterými si chystal půdu pro jejich zpracování, však dodnes představují cenné badatelské pomůcky. K jeho žákům v brněnském historickém semináři patřil například František Matějka, který pokračoval v jím nastíněném směru bádání o moravských hospodářských dějinách raného novověku.

Rudolf Holinka (1899–1953)

„Nechci podceňovat metodu, ale bráním znalost faktů“

Při smuteční vzpomínce na Rudolfa Holinku konstatoval Jindřich Šebánek o předčasně zesnulém kolegovi, že byl „skutečným myslitelem, filosoficky znamenitě připraveným, a právě proto tak citlivě reagujícím všude tam, kde bylo možno sledovat sílu myšlenky zanícené pro vše, co je hybnou pákou dějin jdoucích pevně a rozhodně za pokrokem a lidskostí“. Jeho slova je možné vztáhnout jak k Holinkově katolické výchově a intenzivně prožívané křesťanské víře, tak ke snaze dostat po únoru 1948 novým poměrům a nalézt v marxisticko-leninské ideologii poselství humanity. Neřešitelné dilema bezesporu ukrátilo život talentovaného medievisty, který neokázalým způsobem vnášel jemné odstíny do interpretace církevních dějin raného a vrcholného středověku a s nemenší citlivostí pojednával i o otázkách historiografických.

Již během studií historie a filozofie na Karlově univerzitě upoutal pozornost svých učitelů, kteří jej doporučili Václavu Chaloupeckému jako vhodného asistenta pro jím budovaný historický seminář Komenského univerzity v Bratislavě. V roce 1922 proto Holinka přestoupil do Bratislavy a zde dokončil studia úspěšnou obhajobou disertace o počátcích husitství. V druhé polovině dvacátých a většinu třicátých let byl Chaloupeckému nejbližší oporou při organizaci semináře a výchově studentů v prostředí, kde vedle tradičních animozit slovensko-maďarských začínala vzrůstat i nechuť k českému paternalismu. Badatelsky zůstal věrný tématu své disertace

a výzkum církevních poměrů v českých zemích ve 14. století a na počátku 15. století završil v knihách *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou* (1929) a *Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna* (1933), z nichž prvá se dočkala nadšené reakce Josefa Pekaře. Obě ukazují typ historika, který se nespokojuje s konstatováním ověřených faktů a jejich spojováním do genetické vývojové řady, ale směřuje k porozumění minulosti a jejímu vysvětlení cestou niterného znovuprožití. Rudolf Holinka patřil spolu s Josefem Pekařem a Zdeňkem Kalistou k asi nejvýraznějším představitelům duchovněného směru v českém dějepisectví, filozofické školení jej však vedlo k ostrážitosti při psychologickém ponoru do hodnotových a mentálních sfér středověké společnosti. Obě knihy také prokázaly evropský rozhled mladého historika, který podpořilo i několikaměsíční římské stipendium.

Na základě publikace o Jenštejnovi získal Holinka v Bratislavě venia docendi všeobecných dějin středověku. Ve výzkumu husitského myšlení poté pokračoval edicemi traktátů Petra Chelčického (1940) a postily Jakoubka ze Stříbra (1951) a současně se obrátil i k problematice legend a počátků křesťanství v Čechách a v Uhrách. Smrt Josefa Pekaře v roce 1937 jej přivedla k otázkám historiografickým, když pro posmrtný sborník sepsal rozsáhlou a kongeniální studii o Pekařově díle a jeho metodických východiscích. V roce 1939 musel z Komenského univerzity odejít, po roce 1945 pak patřil k nevhodnějším kandidátům na uvolňovaná místa v historickém semináři Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde také od akademického roku 1946/1947 zahájil přednášky z obecných dějin středověku a roku 1947 byl jmenován řádným profesorem.

Schopnost kultivované popularizace osvědčil v knize *Svatý Vojtěch* (1947) a portrétech připravených pro sborník *Hrdinové a věštci českého národa* (1948), který sám redigoval. Tato díla ale vyznačovala sklonek doby, kdy se mohl svobodně věnovat tématům z církevních dějin středověku. Jeho studie z počátku padesátých let ukazují bolestnou snahu o osvojení si marxistického přístupu k minulosti, který byl v rozporu s celým předešlým Holinkovým dílem. Jako vedoucí nově zřízené katedry historie musel legitimizovat reorganizaci studia v marxisticko-leninském duchu a počínání mladých asistentů, přitom kvůli tradičnímu pojetí svých přednášek čelil nevybíravým útokům absolventů dělnických kurzů. Slova v titulu medailonu pronesl na sebekritické schůzi katedry historie, kde se snažil hájit pozůstatky humanistického liberálního pojetí výchovy studentů proti diktovanému podřízení studia dějin historickému materialismu. Setrvalému tlaku jeho srdce podlehl na sklonku roku 1953.

Josef Macůrek (1901–1992)

Nemo ultra posse tenetur

Chomýž, kde se Josef Macůrek narodil, leží na západním úpatí Hostýnsko-vsetínské hornatiny, a právě svěrázný kraj hor, lesních samot a valašských pastevců se stal jedním z důležitých témat Macůrkova odborného díla, přestože jej zájmy od dob studií historie a zeměpisu na pražské filozofické fakultě táhly mnohem dále na východ. Jeho učitelem byl Jaroslav Bidlo, autorita v oboru dějin východní Evropy, pod jehož vlivem se Josef Macůrek zaměřil zprvu na dějiny Balkánu. V disertaci se zabýval otázkou husitství v rumunských zemích (vyšla v podobě rozsáhlé studie v *Časopise Matice moravské*, 1927) a již roku 1930 se na Karlově univerzitě habilitoval pro obor dějiny východní Evropy a Balkánského poloostrova. Zdárně se rozvíjející akademická

kariéra se však v tomto bodě zadržela, neboť Jaroslav Bidlo se obtížně smiřoval s myšlenkou, že by měl časem odejít do penze a přepustit stolicí východních dějin svému nástupci, ať již by jím byl Josef Macůrek, nebo o desetiletí starší Milada Paulová.

Bidlo se však bezesporu zasloužil o Macůrkovo ustanovení mimořádným profesorem v Brně, kde na počátku třicátých let stále zůstávala neobsazena plánovaná stolice pro slovanské dějiny. Kritická situace brněnské filozofické fakulty v první půli třicátých let, kdy se opět uvažovalo o jejím zrušení, ale odložila Macůrkovo jmenování na stolicí slovanských dějin až do roku 1935. Zisk stálého místa znamenal mocný impulz pro Macůrkovy badatelské plány. Ještě před nástupem v Brně rozšířil svůj badatelský zájem o Uhry a Polsko a díky rozsáhlým jazykovým znalostem záhy proniknul do problematiky pramenů a starších dějin těchto zemí. Již roku 1934 vyšly jeho *Dějiny Maďarů a uherského státu*, které ukazují Macůrkovu schopnost zvládnout rozsáhlé dějinné plochy a synteticky propojit rovinu faktografických údajů s obecnými charakteristikami doby. Jaroslav Marek vystihl jeho přístup slovy „*vanutí nad dějinami*“. Ač byl Macůrkův přístup k dějinám metodologicky ukotven v tradiční kritice pramenů, kterou si osvojil v pražském historickém semináři a která se ozývá v jeho pracích tam, kde dojde na detailnější otázky, nebál se vyslovovat zobecňující soudy o povaze dění na rozsáhlých územích a v celých dějinných epochách.

Snaha o syntetické uchopení dějin východní Evropy se naplno projevila v Macůrkových dílech vydaných po roce 1945, ať již jde o trojdílné *Dějiny východních Slovanů* (1947), *Dějiny polského národa* (1948) nebo *Dějepisectví evropského východu* (1946). Posledně jmenovaná kniha byla zamýšlena jako první dílčí realizace široce koncipovaného projektu podat úvod do dějin slovanských národů, který by patrně založil teoretické zdůvodnění dějin „*východní Evropy jakožto zvláštního světa*“. Po tvrdé marxisticko-leninské kritice Macůrkova *Dějepisectví evropského východu* však z těchto plánů sešlo. V důsledku událostí roku 1948 musel Macůrek rezignovat na některé záměry a přizpůsobit se. Pragmaticky vstoupil do komunistické strany, ze které byl záhy jako „*silný individualista*“ vyloučen, jeho působení na fakultě to však neohrozilo. Stal se jednou z hlavních osobností nově založené katedry historie a po jejím rozdělení roku 1957 mu logicky připadlo vedení katedry dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy; souběžně působil také v brněnské pobožce Slovanského ústavu, na jejímž vzniku měl významný podíl.

Pod vlivem politických okolností ale Macůrek omezil svůj výzkum východní Evropy (s výjimkou polských dějin) a začal se věnovat problematice regionálně bližší, vztahům českých zemí a Horních Uher i úvodem zmíněnému Valašsku. Na výzkumu pramenů z předbělohorského období vychoval jednu generaci svých žáků. S Milošem Rejnušem vydal knihu *České země a Slovensko ve století před Bílou Horou* (1958), na kterou o desetiletí později navázal titulem *České země a Slovensko (1620–1750)*. Valašsku věnoval nejen četné studie a popularizační texty, ale také práci *Valaši v Západních Karpatech v 15.–18. století* (1959), kterou významně ovlivnil bádání o pozdní fázi osídlování Moravy. Další větší práce z doby před jeho penzionováním se týkaly česko-polských vztahů a při jejich přípravě opět zapojoval do výzkumu své žáky.

Macůrkovy nepokryté sympatie k reformním snahám pražského jara měly za následek, že byl zbaven vedoucích funkcí a ještě před dovršením sedmdesáti let věku odeslán do penze. Spolupráci s fakultou ale zcela nepřerušil, dále se účastnil konferencí a přispíval do odborných publikací. Jeho hlavní pozornost ovšem nyní poutala východní Morava, které zasvětil knihy *Pod Hostýnem a Křídlem* (1975) a *Z minulosti východní Moravy v 18. a 19. století* (1980). Do závěru svých vzpomínek *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích* (1998), které psal v pozdním věku a z nichž promlouvá lidsky pochopitelný pocit nedocení jeho díla, vetkl citát z nadpisu tohoto medailonu. Rozsah a význam díla Josefa Macůrka se přesto zdají být v poměru k jednomu lidskému životu nemožné.

Jaroslav Kudrna (1926–1996)

Na rozlehlém poli dějin a historického myšlení

Jazykové schopnosti a rozhled prokázal Jaroslav Kudrna již volbou studijní kombinace. Na pražské filozofické fakultě studoval v poválečných letech italštinu, španělštinu, filozofii a historii a studia ukončil ziskem doktorátu z filozofie v roce 1949. Rozkročen mezi historií a filozofií zůstal i nadále. Po zisku aspirantského místa na katedře historie v Brně se měl zabývat problematikou raného feudalismu. Z dilematu, jak marxisticky interpretovat prameny raného středověku, které takový výklad neumožňují, vyplynula objevná práce o barbarických zákonících. Přestože *Studie k barbarickým zákoníkům Lex Baiuvariorum a Lex Alamanorum a počátkům feudálních vztahů v jižním Německu* (1959) zůstala v řadě ohledů poplatná době vzniku, nezapřel autor v kritice pramenů klasické řemeslné školení a jeho snaha o propojení normativních textů se společenskými proměnami vedla k zajímavým závěrům ohledně utváření raněstředověkých společností. Zároveň sepsal a úspěšně obhájil druhou velkou práci, kterou věnoval Hegelovu pojetí historie.

Tematické rozpětí Kudrnových prací v padesátých a šedesátých letech budí respekt, stejně jako jeho zvládnutí rozsáhlého okruhu zahraniční odborné literatury v nebyvalé jazykové šíři. Vzápětí po obhajobě aspirantských prací se pustil do studia italské renesance, z něj vzešly monografie *Stát a společnost na úsvitě italské renesance. Studie k odrazu italského města v politické literatuře na konci 13. a na počátku 14. století* (1964) a *Machiavelli a Guicciardini. K typologii historickopolitického myšlení pozdní italské renesance* (1967). Úzký vztah k italským autorům se týkal i historického a sociálního myšlení moderního italského dějepisce. Analýzy politického myšlení autorů z prostoru Apeninského poloostrova nezůstávaly u přesné reprodukce jejich myšlenek, ale směřovaly ke společenským základům, z nichž tyto myšlenky vyrůstaly. Díky své sečtělosti a filozofickému vzdělání dokázal Kudrna v interpretacích využívat postupy řady vědních oborů a právem u jeho díla můžeme hovořit o multidisciplinarnosti. Ve svém životě Jaroslav Kudrna přistoupil na společenskou smlouvu a pragmaticky plnil zadávané stranické úkoly, a možná právě to jej vedlo k intenzivnímu zájmu o dílo Machiavelliho a jeho současníků.

Kudrnův marxismus ovšem pragmatický nebyl. Nebyl ale ani nekritický a dogmatický. Na knihách *Historie, filosofie, politika v NSR* (1964), *Kapitoly z dějin historiografie a filozofie dějin* (1972) a *Ke kritice pozitivismu v současné buržoazní německé, francouzské a italské historiografii 19. a 20. století* (1983) lze sledovat názorový posun od dílem apriorně založené kritiky ke snaze o konfrontaci různých vědeckých teorií. Způsob historického myšlení a vztahu k dějinám a historii jako vědnímu oboru pro něj byl formou společenského a myšlenkového paradigmatu celé epochy. Na rozdíl od mnoha svých současníků se Jaroslav Kudrna vyrovnával s noetickými názory Maxe Webera nebo Karla Raimunda Poppera, hodnotil přínos historiků působících kolem časopisu *Annales* a důkladně se zajímal o metodologické směřování soudobého západoněmeckého dějepisce. S mnoha západními historiky navázal při svých studijních pobytech v zahraničí a při účasti na konferencích osobní a korespondenční kontakty, například s Wernerem Conzem. Dlouhodobě sledoval produkci autorů školy *Annales* a ve svých recenzích ne-

zřídka vedle reprodukce hlavních myšlenek recenzované knihy nastiňoval své vlastní návrhy řešení a doplňky.

Vedle ryze odborných prací zpracoval Jaroslav Kudrna také četná skripta, jež se svou úrovní vymykala tradičním skriptovým textům, neboť nebyla kompilací, nýbrž výsledkem vlastního výzkumu pramenů. Věnoval je středověkým dějinám západoevropských zemí (Francie, Itálie, Španělsko, Německo) a dějinám dějepiscetví, včetně v té době cenné *Čítanky k dějinám dějepiscetví 1-2* (1983, s Josefem Petráněm). Svými doslovy a úvody doprovázel řadu překladů klasických děl, od Vicových *Základů nové vědy* přes práce Hegelovy až po Le Goffovu *Kulturu středověké Evropy* nebo Ecův román *Jméno růže*. Jako školitel vedl množství prací o dějinách středověku a problémech historiografie a vychoval řadu historiček a historiků, kteří jsou dnes součástí odborné komunity. Dlouhodobé zdravotní problémy vedly v roce 1992 k jeho odchodu do penze a byly příčinou předčasné smrti Jaroslava Kudrny.

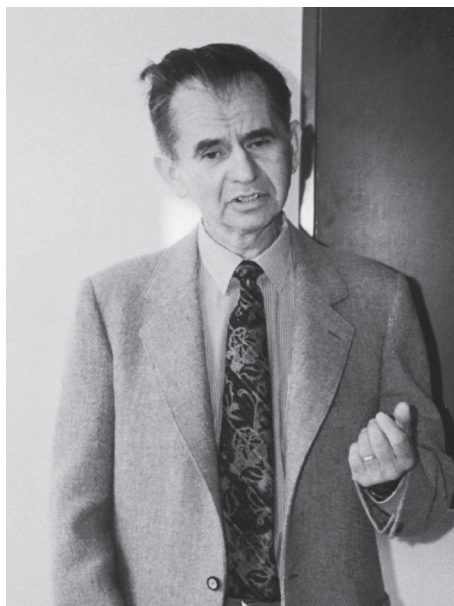
Jaroslav Marek (1926–2011)

Strážce kontinuity

Oborem Jaroslavu Markovi bytostně bližším byla česká literatura (a nejen česká), osudem se mu stala historie. Obě specializace vystudoval na brněnské univerzitě v letech 1945–1949. V závěru studia byl při prověrkách podmíněčně vyloučen kvůli svým politickým postojům, nakonec ale mohl dostudovat. Diplomovou práci psal u Rudolfa Urbánka, kterého považoval za jednoho z mála svých skutečných učitelů. Ačkoliv jej vynikající předpoklady předurčovaly k akademickému působení, nemohl na ně v první půli padesátých let vůbec pomýšlet. Teprve roku 1956 uspěl v konkurzu na aspirantské místo v brněnské pobočce Historického ústavu Československé akademie věd.

Jeho aspirantská práce *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, která vyšla v zestručněné podobě roku 1965, uvedla české urbánní dějepiscetví na evropskou úroveň. Inspirovaly ji strukturalistické přístupy a braudelovské kvantifikující dějepiscetví, stála však také na kritickém promýšlení možností a limitů statistického vyhodnocování berních pramenů. Marek se ve výzkumu neustále pohyboval na několika úrovních (společenské poměry konkrétního města, specifika moravské městské sítě, situace v Českém království a obecně města v Evropě) a analyzoval vztahy v rámci těchto úrovní a mezi nimi. Ač jeho práce nemohla být přímou polemikou s marxistickými interpretacemi, názorně ukázala na společenském vývoji v předmoderních městech jejich neudržitelnost. Odevzdáním a úspěšným obhájením kandidátské práce se Jaroslavu Markovi otevřel prostor pro zkoumání náročnějších a abstraktnějších témat. Věnoval se teorii a dějinám dějepiscetví, otázkám kulturních dějin a zrodu moderní české kultury.

V šedesátých letech, kdy také konal první přednášky pro posluchače historie na brněnské filozofické fakultě, se jeho publikační a zejména recenzní činnost rozvinula ve fascinující šíři. Opomíjené žánry recenze a anotace získávaly v jeho pojetí novou kvalitu a Marek referoval o tematicky obsáhlém spektru knih. Slovy Františka Šmahela, „Jaroslav raději četl, než psal“. V sérii článků v revue *Dějiny a současnost* seznamoval čtenáře s metodologickými výboji soudobého evropského, zejména francouzského myšlení a uváděl historiky do problematiky

strukturalismu; v řadě portrétů věnovaných vybraným historikům mapoval vývoj moderního dějepisectví; analytickými studii si připravoval půdu pro několik monografií, jež měly vyjít v době, kdy se uvolněná šedesátá léta překlápěla do normalizační bezvýchodnosti. Na vydání si však musely počkat více než dvě desetiletí, sazba antologie textů o kulturních dějinách byla dokonce rozmetána a již nikdy se ji nepodařilo dát znovu dohromady. Jaroslav Marek byl na počátku sedmdesátých let propuštěn z Historického ústavu, nové místo se mu nakonec podařilo získat ve Státní vědecké knihovně.

Jedinou knihou, která v sedmdesátých letech vyšla, byla monumentální dvoudílná syntéza *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví* (1973, 1977), na které spolupracoval s Františkem Kutnarem. Vyjít ovšem mohla pouze za podmínky, že Markovo jméno nebude uvedeno. Základní dílo českého a slovenského dějepisectví bylo postiženo i cenzurními zásahy, jež odstranila nová vydání (1997, 2009). Přes encyklopedický charakter, který si vynutilo zaměření knihy jako studijní příručky, představují Markovy kapitoly v hutných a výstižných charakteristikách epoch dějin dějepisectví a vybraných historiků kultivované a náročné uvedení do hlavních momentů vývoje našeho oboru. Samizdatové příspěvky Jaroslava Marka z let normalizace jsou nečetné, o to intenzivněji studoval literaturu v širokém záběru společenských věd, kterou do fondů Státní vědecké knihovny objednával. Po roce 1989 se vrátil do brněnské pobočky Historického ústavu, začal přednášet na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (přičemž odmítl zrychlené jmenování profesorem v rámci rehabilitací a prošel řádným habilitačním a profesorským řízením) a stal se členem redakční rady *Českého časopisu historického*. V sérii studií v tomto periodiku obnovoval teoretické základy českého dějepisectví po čtyřech desetiletích marxistického dogmatismu. Pro zamýšlenou novou syntézu českých dějin napsal svazek *Česká moderní kultura* (1998), ve kterém promyšleně představil zrod moderní emancipované české společnosti v 19. století a na počátku 20. století.

Především ale vyšly dvě knihy připravené na sklonku šedesátých let. Dílo *O historismu a dějepisectví* (1992) zůstává dodnes základním teoretickým textem českého dějepisectví. Fenomén historismu se stal záminkou k analýze základních kroků historikovy práce při vytváření obrazu minulosti, od historického faktu až po sféru hodnot. Ukotvení Markova přemýšlení v českém strukturalismu se ukazuje v kombinaci výkladu problémového s podáním vývoje zkoumaných otázek v čase a ve vnitřně minuciózně provázané koncepci této práce. Nezbyvá než litovat, že politické poměry zpozdily vydání o dvě desetiletí, neboť kniha v řadě ohledů předběhla novou vlnu zájmu o historismus v evropském a severoamerickém dějepisectví. Málomluvný text vypovídá o duchovním spříznění autora a hlavního aktéra knihy tolik jako monografie *Jaroslav Goll* (1991). Prostřednictvím jemně vykresleného portrétu zakladatele moderní historické vědy v Čechách seznámil Marek čtenáře s intelektuální a kulturní tvářností české společnosti jeho doby. A podobně jako Jaroslav Goll se i Jaroslav Marek neokázale rozloučil s odborným působením. Po těžkém úraze v roce 2001 přestal publikovat, odešel z redakčních rad časopisů a ukončil své přednášky, v nichž nastavil vysokou úroveň pedagogické práce.

Studii věnovanou dílu svého přítele Františka Kutnara nazval Jaroslav Marek *Strážce času*. Markova schopnost nalézat ve zdánlivě přetržitém vývoji českého dějepisectví ve 20. století skryté spojnice a myšlenkové ozvěny snad opravňuje volbu titulu tohoto medailonu. Jeho pojetí dějin a dějepisectví naposledy připomenul posmrtný výbor studií *Mistra dělá zkratka* (2017).

Jaroslav Mezník (1928–2008)

Od středověkého města k Chartě 77

Studia historie a archivnictví na naší fakultě zahájil Jaroslav Mezník v nejhorsším možném čase, na podzim roku 1948. Jistou dobu jej chránila vzpomínka na smrt jeho otce, posledního moravského zemského prezidenta, který byl zavražděn Němci v roce 1941, později už mu však jeho rodinný původ a názory jen přitěžovaly. Studia přinesla nadanému studentovi setkání se dvěma výraznými osobnostmi historické vědy v Brně, Josefem Macůrkem a Jindřichem Šebánkem, ke kterému měl blíže a v jehož semináři končil objevnou diplomovou prací o jihlavském privilegii. Přes nesporné vlohy k odborné práci jej ale po ukončení studií čekala vojna u pomocných technických praporů a práce v dolech.

Poté se štěstím získal místo archiváře v Janovicích u Rýmařova a další příležitost se mu naskytla v roce 1956, když uspěl v konkurzu na aspirantské místo v brněnské pobočce Historického ústavu Československé akademie věd. Kandidátskou práci na téma *Brněnský a olomoucký patriciát ve 14. a 15. století* s úspěchem obhájil o tři roky později a z ní také vzešly studie inspirované soudobým evropským dějepiscetvím a dílem Bedřicha Mendla. Jaroslav Mezník v nich zakládal nový přístup k problematice středověkých měst a jejich obyvatelstva a rozpracoval zásady prosopografického výzkumu, a to podstatně dříve, než se prosopografie stala v Evropě jedním z důležitých trendů historického bádání. Výzkum mocenských a společenských poměrů středověkého města završil pojednáním o Starém Městě pražském před husitskou revolucí. Podrobným rozbohem složení městských rad ukázal okolnosti úpadku moci tzv. starého patriciátu v polovině 14. století, jeho nahrazování majetnějšími řemeslníky a silné zastoupení reformní strany mezi staroměstskými radními v desetiletí předcházejícím vypuknutí husitské revoluce. Sazba knihy *Praha před husitskou revolucí* však byla na počátku normalizace rozmetána a práce mohla vyjít až v roce 1990. Jaroslav Mezník se ještě stihl na základě jejího rukopisu v roce 1968 habilitovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Sepsání knihy předcházela řada důležitých studií věnovaných jednotlivým aspektům společenských poměrů na Starém Městě pražském, například *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské* (1965) nebo *Národnostní složení předhusitské Prahy* (1970).

Společenské a politické aktivity Jaroslava Mezníka v posrpnovém období nezůstaly bez důsledků. V roce 1972 musel odejít z Historického ústavu a tehdy byl také odsouzen na tři a půl roku do vězení. Po podmíněčném propuštění na konci roku 1975 si mohl vybírat jen mezi manuálními zaměstnáními, což se nezměnilo až do konce komunistického režimu. Ve velmi omezených podmínkách si dokázal najít prostor k historickému bádání a otevřel jedno z nových medievisťických témat: otázku pozemkového vlastnictví a držby na středověké Moravě (studie publikované v *Časopise Matice moravské* pokryl svým jménem František Matějka). Sondy věnované této problematice přinesly překvapivá zjištění ohledně rozložení a vývoje majetkové držby na Moravě od poloviny 14. do počátku 16. století. Vedle toho napsal do samizdatu řadu úvah a studií věnovaných středověkým i současným dějinám.

Po listopadu 1989 se Jaroslav Mezník plně zapojil do veřejného dění. Stal se jedním z kooptovaných poslanců Federálního shromáždění a podílel se na obnovení činnosti

sociálnědemokratické strany, za kterou v roce 1996 kandidoval do Senátu. Přitom se vrátil do Historického ústavu jako vedoucí jeho brněnské pobočky. Z akademického pracoviště záhy přešel na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde byl jmenován profesorem, a později dokonce jako děkan stanul v jejím čele. Mezníkovy přednášky a semináře patřily k nejoblíbenějším a díky nim vznikla řada diplomových a disertačních prací, v nichž se ukazuje otisk jeho metodických zásad. V devadesátých letech se soustředěně věnoval výzkumu moravských dějin za vlády lucemburské sekundogenitury a výsledky své práce uložil do syntetické knihy *Lucemburská Morava (1310–1423)*. Jakkoli ji koncipoval na první pohled tradičně, skrývá se pod přehlednou a jednoduchou strukturou jejích kapitol hluboké porozumění pro komplikované a nejednoznačné otázky dějinného vývoje, dlouhodobých trendů a pomalých proměn.

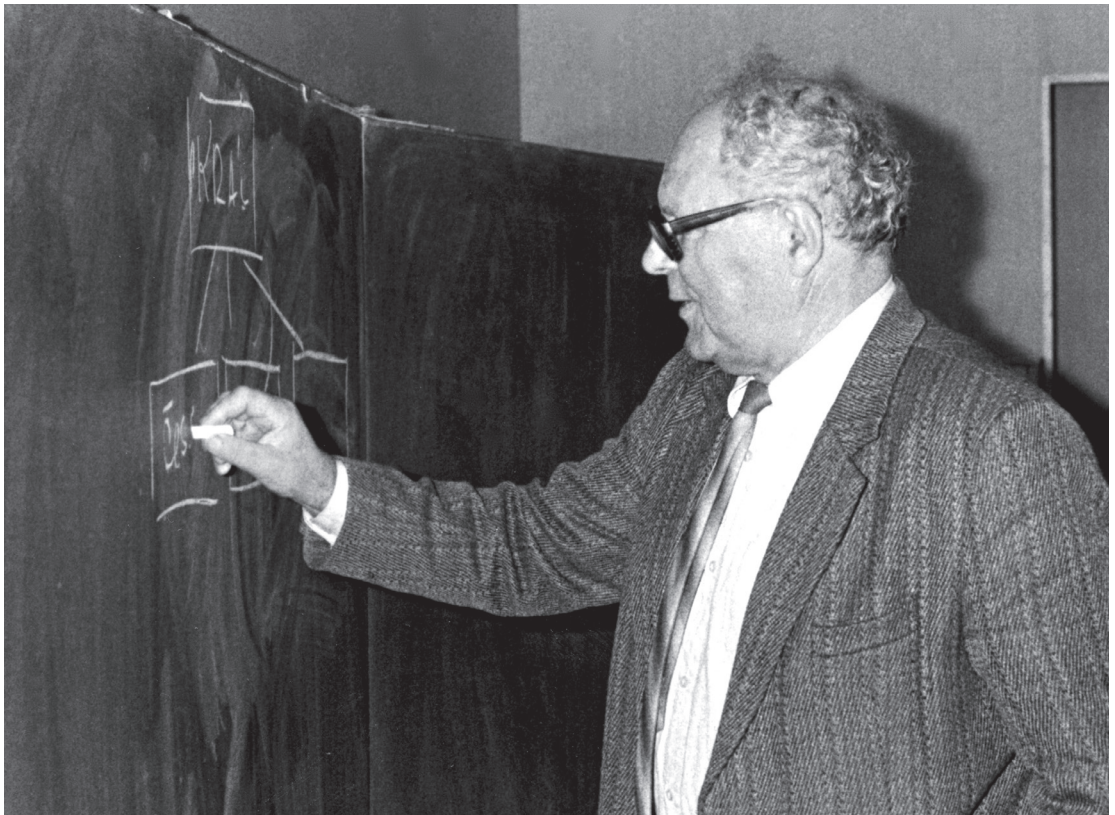
Lucemburská Morava představuje epilog Mezníkova medievistického díla, neboť jeho pozornost stále více poutaly soudobé dějiny a Charta 77, k jejímž signatářům mimochodem patřil. V době, kdy již vleklá choroba bránila Jaroslavu Mezníkovi v učitelské činnosti, se dal do sepsování poslední knihy, vzpomínek, jež byly vydány pod titulem *Můj život za vlády komunistů* (2005). Jejich sepsání nemotivovala efemérní touha zanechat osobní památku, nýbrž snaha zachytit čtyři desetiletí komunistického režimu z pohledu jedince – historika a zároveň aktéra událostí, zanechat pokud možno věcnou a nezaujatou osobní výpověď jako jeden z podkladů pro zobecňující soudy. Jaroslav Mezník nikdy nebyl jen historik. Nikdy se neuzavřel do pohodlného odborného ústraní úzké specializace a vždy měl na zřeteli, že veřejné působení a odborné dílo historika od sebe nejsou neprodyšně oddělené.

Josef Válka (1929–2017)

Hospodářská základna, kulturní jednota

Rodák z Borače u Tišnova v sobě organicky propojoval charakteristiky zdánlivě nesourodé. S katolickou výchovou kontrastovalo levicové nadšení pro budování nového světa po druhé světové válce, s venkovskou zemitostí schopnost elegantně se pohybovat v nejvyšších patrech společnosti, se zájmem o hospodářskou problematiku promýšlení kulturněhistorických problémů. Jistá podvojnost je patrná od samých počátků jeho odborné dráhy. Již za studií na naší fakultě, která ukončil rigorózem v roce 1953, získal Josef Válka asistentské místo. Zasloužil si je nejen angažovaností v nových poměrech, jako mnozí z jeho současníků, ale i nesporným talentem. V rámci aspirantury se měl věnovat problematice feudálního velkostatku a tento úkol završil monografií *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě* (1962), ve které přes marxistické metodologické a interpretační ukotvení v řadě ohledů navazoval na průkopnickou práci Františka Hrubého.

Válkovo přemýšlení o dějinách se ale nenechávalo spoutat vymezenými hranicemi jediného tématu. Od otázky raně novověkého velkostatku směřoval k souvislostem a charakteristikám celé doby a záhy jej začaly upoutávat též problémy historiografické. V roce 1964 se habilitoval na základě rukopisu o Palackého pojetí českých dějin, v němž podal novátorský výklad Palackého díla a jeho působení na české historické myšlení. Podrobné čtení Palackého přivedlo Válku k hledání spojujících prvků dějinných epoch, které nalézal ve sféře mentalit, imaginací, kultury a umění. Další podněty v tomto směru získal při studijním pobytu ve Francii v roce 1969, kde se osobně seznámil s některými představiteli školy Annales, především Robertem Mandrouem. Pominout nemůžeme ani vliv prací Michela Foucaulta, jimiž se Válka trvale inspiroval a o nichž nadšeně referoval studentům. První pokus o kulturněhistorické uchopení jednoho z dějinných období, baroka, představil na průkopnické brněnské konferenci o barokní kultuře (1968). Rehabilitace donedávna zavrhaného baroka vyznačovala i Válkův osobní přerod k liberálnímu vidění světa.

Charakteristický styl přednášení J. Války, červenec 1993

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Jeho angažmá v reformním hnutí druhé půli šedesátých let neponechali normalizátoři na fakultě bez povšimnutí. Byl vyloučen z komunistické strany, probíhající profesorské řízení bylo ukončeno a v letech 1973–1974 se schylovalo k jeho propuštění. Nakonec mohl na fakultě zůstat, ale jen jako odborný pracovník, bez možnosti přednášet a v nejistotě rok po roce obnovovaných dočasných smluv. Za úkol dostal práci na státním výzkumném plánu Dějiny Moravy. Při zpracovávání starších moravských dějin se Josef Válka nemohl vyhnout problematice husitství, o kterém již dříve vedl přednášky, a doby karlovské a poděbradské, na jejichž výkladu prokázal svou schopnost konceptuálního uchopení tématu. Válka dokázal využít prameny dosud opomíjené, ovšem detailní analytická práce s nimi nepatřila k jeho přednostem. Těmi naopak byly schopnosti formulovat problémové otázky, postavit zkoumaná témata minulosti do dosud netušených souvislostí a přinášet koncepční návrhy řešení.

Dějiny Moravy vyšly nejprve jako dvoudílná skripta (1980, 1987), předcházela jim ale metodicky průpravná práce *Česká společnost v 15.–18. století* (taktéž dva díly v podobě skript; 1972, 1983), jež ukazovala moderní problémové pojetí doby stavovství, manýrismu a baroka z pozic sociálních dějin německého a francouzského ražení. Prvý svazek vycházel ze sociologizujících postupů školy Annales, v druhém dostaly větší prostor moderní kulturní dějiny. Válka ale neumenšoval význam politických dějin a považoval je za jednu z podstatných os dějinného vývoje, neviděl však úkol historika v analýze sledu událostí, nýbrž v rozboru politického myšlení a v hledání sdíleného podloží (ve foucaultovském smyslu) politických motivací a zájmů. To náhorně předvedly přepracované dějiny Moravy, vydané již ve svobodných poměrech – dva díly s podtituly *Středověká Morava* (1991) a *Morava reformace, renesance a baroka* (1996). Dějiny Moravy nechápal Válka v regionalistickém duchu, Morava pro něj byla výzkumným polem, na němž se ve specifické moravské podobě odehrávaly procesy evropského významu.

V roce 1989 se Josef Válka mohl vrátit k přednášení a vychoval druhou generaci svých žáků, kteří na fakultě dodnes působí. Významně se podílel na knize *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku* (1996), v níž synteticky zúročil své dlouholeté zaobírání se barokní kulturou. Strhující představení této epochy přinášely přednášky, které konal společně s muzikologem Milošem Štědrónem a historikem umění Jiřím Kroupou, svým žákem. Dvě roviny Válkova přemýšlení o dějinách, sociálně-politickou a kulturní, názorně ukazují dva výbory z jeho studií, *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský* (2005) a *Myšlení a obraz v dějinách kultury* (2009). Josef Válka byl velký inspirátor.

Jan Janák (1932–2008)

Nenápadný půvab dějin správy

Z prvního setkání s Janem Janákem si posluchači historie v devadesátých letech odnášeli rozpačité pocity. Přednášející rozdával cyklostylované kopie textu psaného kurentem v němčině 18. století a zdál se být zcela ponořen do problematiky vztahující se k udílení licencí na výrobu kočárů. Teprve časem poznávali studenti za maskou nepraktického vědce také rafinovaného ironika, schopného organizátora a vynikajícího znalce dějin správního systému českých zemí. Ač byl Janák celý život těsně spjat s Moravou a Brnem, přesahovalo jeho vědecké dílo zemské hranice. Rodák z Husovic vystudoval historii na brněnské filozofické fakultě a po tříletém působení v oblastních archivech v Telči a Brně se na fakultu opět vrátil jako asistent na katedře historie a archivnictví. V rychlém sledu podal rigorózní a doktorskou práci, ovšem po roce 1968 nepatřil k těm, jejichž kariérní růst by se těšil podpoře. Docenturu tak získal až v roce 1990 a o dva roky později byl jmenován profesorem. V letech 1989 až 1997 vedl vlídnou rukou katedru historie, která se za něho přeměnila v historický ústav, stal se i proděkanem filozofické fakulty a členem vědeckých rad v několika akademických institucích.

Již jeho první odborné práce se věnovaly třem vzájemně spojeným problémovým okruhům, kterým zůstal Janák věrný po celý život. Šlo o společenská hnutí na Moravě v 19. století, o problematiku hospodářskou a o správní vývoj od 18. do počátku 20. století. Propojení zmíněných témat ukazovala již jedna z jeho prvních knih, *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy* (1970). V raném období své vědecké dráhy kladl Janák větší důraz na otázky společenské, jak dokládají jeho četné studie o táborovém a spolkovém hnutí či o formování politických stran na Moravě, postupem doby bral stále více do úvahy hospodářské a správní aspekty dějinného vývoje českých zemí v 19. století. Dlouholetý zájem o hospodářské dějiny zúročil jak v příslušných kapitolách syntetických děl typu *Historie celnictví v ČSSR* (1977), tak především v monografii *Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918*, která představuje část třetího dílu *Dějiny Moravy* (sv. 3/1, 1999). V šedesátých letech zpracoval první příručkové přehledy institucionálního a správního vývoje českých zemí v 19. století a v první polovině 20. století, které završil ve spolupráci se Zdeňkou Hledíkovou důležitou a dodnes platnou knihou *Dějiny správy v českých zemích* (1989, rozšířené vydání 2005).

Nepominutelnou součástí Janákova vědeckého díla tvoří regionální monografie. Moravská vlastivědná tradice v něm našla osobnost, která dovedla neokázale posunout vlastivědnou prá-

ci na vědeckou úroveň. Podílel se, ať již redakčně, nebo jen autorsky, na řadě monografií měst a obcí, u kterých byl jistou volbou pro vylíčení dějin místa v 18. a 19. století. Historickou regionalistiku podporoval i jako místopředseda Muzejní a vlastivědné společnosti a dlouholetý předseda Matice moravské. Dějinám Matice moravské a jejího časopisu zasvětil několik příspěvků, jež ukazují další rozměr Janákova díla. Řadou drobnějších i rozsáhlejších statí připomínal životní jubilea svých kolegů a učitelů, v nekrolozích věcně hodnotil život a přínos významných osobností, mimo jiné Josefa Macůrka, ale i archivářů a vlastivědných badatelů. V Janákových textech nešlo o povinnou kolegiální zdvořilost, nýbrž o snahu uchovat kontinuitu vědecké práce na Moravě a vzpomínku i na ty badatele, kteří pilnou vlastivědnou prací podírali velké stavby akademické historiografie.

Učitelské působení Jana Janáka dostatečně dokumentují desítky diplomových a disertačních prací, v nichž zadával studentům „svá“ témata a citlivě je uváděl do interpretace nelehkých pramenů pozdního 18. a 19. století. Po nešťastném úrazu na počátku nového tisíciletí se Jan Janák začal vzdalovat fakultní a historické obci a již s ní nikdy nenavázal trvalejší kontakt. Hold jeho vědeckému dílu a učitelkému působení představuje sborník k jeho sedmdesátinám *Pocta Janu Janákovi* (2002), do kterého přispělo přes padesát českých a moravských historiků, a výbor z jeho studií *Morava v národním a politickém ruchu 19. století* (2007).

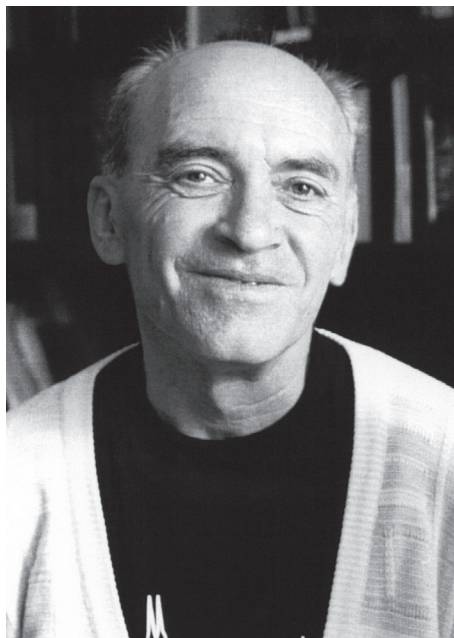
Ctibor Nečas (1933–2017)

Historie jako prostředek proti kolektivnímu zapomnění

Prvním úkolem historické vědy je upozorňovat na jevy, které v minulosti existovaly, ale společnost je vytěsnila v kolektivní paměti na okraj, nebo na ně dokonce zapoměla. Tak znělo vědecké krédo Ctibora Nečase, který se počátkem sedmdesátých let 20. století stal jedním z průkopníků evropského bádání o romském holocaustu. Bez znalosti širokého historického kontextu budeme vždy jen tápat nad řešením problémů naší přítomnosti, opakovaně připomínal historik, jenž velkou část vědeckého života zasvětil výzkumu dějin romského etnika v českých zemích a na Slovensku.

Nečasova cesta k tomuto badatelskému zaměření přitom zdaleka nebyla přímá. Narodil se v roce 1933 v Rakvicích, ale od prvních poválečných let a studií na klasickém gymnáziu přilnul k Brnu, kde na filozofické fakultě v letech 1952–1957 vystudoval oborovou kombinaci dějepis–čeština. Po krátkém intermezzu výuky na základních a středních školách v Ostravě nastoupil v roce 1960 na ostravský pedagogický institut. V roce 1962 se vrátil do Brna, a když byl brněnský pedagogický institut znovu povýšen na Pedagogickou fakultu Univerzity J. E. Purkyně, působil na ní sedmnáct let jako odborný asistent pro obecné dějiny. V roce 1981 přešel na filozofickou fakultu na katedru středních, východních a jihovýchodních dějin a etnografie. Po listopadu 1989 byla jeho rozsáhlá pedagogická a vědecká činnost konečně oceněna také kariéřním postupem. Habilitoval se roku 1990 a o dva roky později byl jmenován profesorem. Pedagogickou kariéru završil v historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde nenapodobitelným a poutavým způsobem přednášel studentům například dějiny Balkánu v 19. století.

Během ostravského působení se Nečas intenzivně věnoval výzkumu místní levicové mládeže v meziválečném období a společně s pozdějším významným představitelem hospodářských

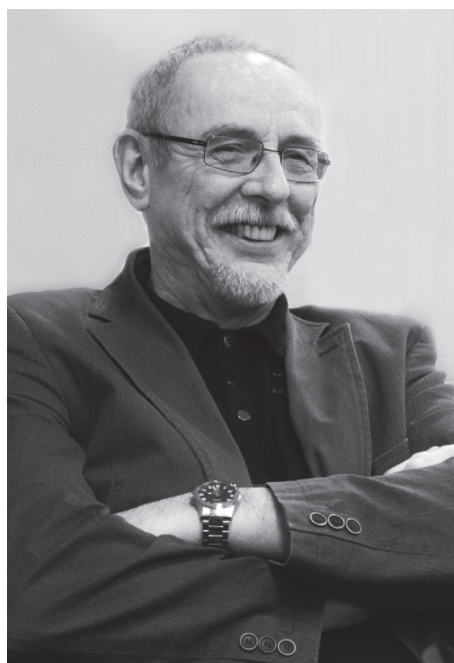
a sociálních dějin Milanem Myškou se podílel na přípravě dějin Ostravy nebo nedokončené třísvazkové syntéze dějin Vítkovických železáren. Avšak pro dlouhodobý vědecký profil Ctibora Nečase bylo rozhodující setkání s Josefem Macůrkem a Josefem Kabrdou. Jejich univerzitní přednášky a semináře ho přivedly k celoživotnímu zájmu o dějiny jihovýchodní Evropy. Od šedesátých let věnoval Nečas desítky drobnějších i rozsáhlejších studií převážně vztahu českých politických elit k Balkánu před první světovou válkou (například *Balkán a česká politika*, 1972) a pronikání českého bankovního kapitálu do jihovýchodní Evropy (*Na prahu české kapitálové expanze*, 1982; *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918*, 1993). Umně přitom propojoval přístupy politických a hospodářských dějin a současně překvapoval mimořádnou schopností objevovat důležitá témata, která jiní badatelé neviděli nebo přehlíželi (*Mezi muslimkami. Působení českých lékařek v Bosně a Hercegovině v letech 1892–1918*, 1992).

K tématu neviděnému patřila na přelomu šedesátých a sedmdesátých let také genocida romského etnika za druhé světové války. Od první studie o tzv. cikánské otázce letech 1939–1942, publikované na stránkách *Časopisu Matice moravské* v roce 1972, nebylo v následujících více než čtyřech desetiletích téměř jediného roku, v němž by Nečasova odborná bibliografie nebyla obohacena o další titul z dějin romského etnika. Úkol byl o to obtížnější, že nemohl navázat na žádné předchozí výzkumy. Výzkum ztěžovala také skutečnost, že pramenná základna byla velmi roztržštěná a neexistovala ani žádná psaná romská tradice. Nejen pro práci s těmi, kteří přežili romský holokaust, bylo nezbytné rozvinout přístupy pro historika tehdy nové, a sice orálně-historické metody. První syntéza *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1938–1945* (1981) vyšla po desíti letech výzkumu. V novějších přepracováních byla kniha ještě podstatně rozšířena a vyšla také v anglickém překladu (*Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*, 1994; *The holocaust of Czech Roma*, 1999). Obě publikace se rychle zařadily na čelné místo v mezinárodní bibliografii nacistického holokaustu. V posledních letech se Nečas rozhodl zasadit romský holokaust do širokého historického kontextu. Pro odborníky vydal syntézu *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)* (2005), pro neobornou veřejnost připravil lehkým perem napsaný *Špalíček romských miniatur* (2008), přibližující dějiny romského etnika prostřednictvím konkrétních lidských osudů.

Jiří Malíř (1949)

Rodem Valach, rozhledem Evropan, profesí historik

Valašské kořeny Jiří Malíř nezapře. Duše každé společnosti, bezedná studnice historek, v nichž vypravěč s ironickým nadhledem potvrzuje roli roztržitého profesora, výtečný zpěvák. A také charismatický a tolerantní vedoucí historického ústavu, empatický učitel a přední znalec politického systému 19. století. Po studiích historie a češtiny nastoupil v roce 1973 na aspirantské místo a již o dva roky později podal rigorózní práci o pokrokovém hnutí na Moravě v letech 1896–1906. Úspěšnou obhajobou doktorské práce o lidové straně na Moravě získal v roce 1981 titul kandidáta věd, v devadesátých letech se habilitoval a následně byl jmenován profesorem. Po dvě desetiletí, v letech 1998–2017, stál v čele historického ústavu, který zdárně provedl obtížným obdobím finančních škrťů a studijních reforem, předsedal oborové komisi pro doktorské

studium, stále zůstává členem vědecké rady Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a vědeckých rad dalších univerzit.

Badatelsky se věnoval a věnuje především politickému systému rakousko-uherské monarchie, od politických stran se ale jeho zájem postupně rozšiřoval k celistvějšímu pohledu na společnost 19. století. Jeho první knihou byla přepracovaná doktorská práce *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě. Lidová strana na Moravě do roku 1909* (1985), na kterou navázal šířeji koncipovanou důležitou monografií *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914* (1996). S lehkou nadsázkou bychom mohli říci, že jde o moravský politický doplněk ke klasické práci Otto Urbana *Česká společnost 1848–1918*. Na základě detailního vytěžení pramenů rozlišil Malíř základní směry v české politice na Moravě a precizně je analyzoval. Přístup na první pohled faktografický přerůstá v jeho díle v analýzu politických mechanismů, motivací a kolektivních trendů. Dalšími pracemi publikovanými doma i v zahraničí Malíř překračoval prostor Moravy. Přípravoval si tak půdu pro dva velké podniky, které zaštitil jako vedoucí autorského kolektivu. Jde o monumentální dvoudílnou publikaci *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004* (2005, redakce spolu s Pavlem Markem) a neméně úctyhodný svazek *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918* (2012). Autorsky se uplatnil i v sedmém a osmém svazku rozsáhlého díla *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* (2000, 2006), vydávaného Rakouskou akademií věd. Takřka nepřehledné je spektrum sborníků, které sám nebo s kolegy či svými žáky inicioval a redigoval. Námátkou připomeňme alespoň *Der Erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen Reich* (2001), *Člověk na Moravě 19. století* (2008) či *Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848–1914* (2010). Významný příspěvek na poli ediční práce představuje vydání Belcrediho deníků, které publikoval s Lotharem Höbeltem a Johannesem Kalwodou, *Die Tagebücher des Grafen Egbert Belcredi 1850–1894* (2017).

Malířovo vědecké působení se neomezuje pouze na publikační činnost. Jeho velkým organizačním výkonem bylo v letech 2005–2011 vedení *Výzkumného střediska pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura*; po Janu Janákovi převzal předsednictví Matice moravské a vedení *Časopisu Matice moravské*; je členem redakční rady *Českého časopisu historického* a řady dalších odborných periodik. Je též předsedou redakční rady projektu sedmisvazkových *Dějin Brna* (2009–2019). Jeho práce byla ohodnocena několika cenami, z nichž asi nejvýznamnější je Cena Antonína Gindelyho, kterou mu v roce 2006 udělil Institut pro podunajský prostor a střední Evropu ve Vídni. Tato cena dokládá, stejně jako Malířovo členství v česko-německé komisi historiků, jeho odbornou působnost v zahraničí.

K šedesátým narozeninám Jiřího Malíře vydali jeho kolegové a žáci sborník *Historik na Moravě* (2009), hlavní aspekty jeho dosavadního díla pak připomíná výbor studií *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity* (2014). V současné době vydal ve spolupráci s Milanem Řepou další ze svazků syntézy *Dějiny Moravy*, věnovaný období let 1780–1914, a zpracovává rozsáhlé kapitoly o Brně v 19. století do čtvrtého dílu *Dějin Brna*. Početná skupina jeho žáků se stále rozrůstá o nové diplomandy a doktorandy, kteří vzcházejí z jeho seminářů věnovaných dějinám a politickým systémům 19. století.

Václav Hrubý (1885–1933)

„Ctižádost objevovati nové světy“

Bystrý analytik, který své životní síly vyčerpал především v osobitých a osobních kritických polemikách, se narodil v Hradci Králové. Historickým školením prošel v Gollově semináři, za svého učitele však považoval především Gustava Friedricha, což určilo i jeho další zájem o pomocné vědy historické. V roce 1909 absolvoval vídeňský Institut pro rakouský dějezpyt a poté nastoupil do archivu Musea Království českého, který od roku 1916 spravoval. Na publikační pole vstoupil diplomatickými studii z období počátků lucemburské epochy *Inaugurační diplom krále Jana Lucemburského z roku 1310* (1910) a *Über das Privilegium König Johanns vom 18. Juni 1311 für Mähren* (1911). V roce 1913 obhájil na Filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity disertační práci *Listina biskupů Pražských z let 1258–1343*. Ta se stala základem jeho habilitačního spisu, který předložil na téže fakultě v roce 1920, a to v oboru pomocné vědy historické.

Po vzniku Československa Hrubý výrazně promlouval do debat o organizaci československého archivnictví a vydavatelské práce, přednášel na Karlově univerzitě, na archivní i knihovnické škole. Stal se prvním správcem Československého státního historického ústavu vydavatelského (1921), kde setrval až do svého jmenování mimořádným profesorem pomocných věd historických na Masarykově univerzitě v Brně (1925). Učitelské působení na mladé univerzitě ho plně zaměstnávalo a přivedlo ho také k vydání studijního textu *Úvod do archivní teorie i praxe* (1930).

Hrubý směřoval svůj odborný zájem především k diplomacie přemyslovského a lucemburského období, jak naznačily již první práce mladého badatele. Do této oblasti spadají jeho pojednání o formulářových sbírkách *Příspěvek ke kritice formulářové sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně* (1915) a *Zlomek formulářové sbírky Jindřicha Italského* (1917), přičemž k osobnosti Jindřicha z Isernie se v jiné souvislosti vrátil o něco později prací *Jindřich z Isernie a počátky městských knih pražských i desk zemských* (1923). Všechn svuj diplomatický a kombinační um vtělil do studie *Falsa Břevnovská* (1920) a jako brilantní paleograf se pro změnu projevil při rozboru písma Rukopisu královédvorského (1917). Zájem o počátky českých listin ho přivedl ke starším dějinám a dal vzniknout práci *Původní hranice biskupství pražského a hranice říše české v 10. století* (1926). Tento zásadní příspěvek vyústil do vášnivé debaty s Václavem Chaloupeckým.

Výraznou stopu zanechal Hrubý i v ediční činnosti. Svuj původní úkol vydávat *Regesta* z doby Karla IV. přenechal zcela Bedřichu Mendlovi a upřednostnil edici *Archivum coronae regni Bohemiae* (1928). Oba vydavatelé se posléze spolu střetli v ostré polemice o pojetí registové techniky. Nedlouho poté Hrubý představil další svuj velkolepý záměr na vydávání *Regest Imperii* z let vlády Václava IV., který však zůstal pouze v monumentálním náčrtu.

Václav Hrubý měl vysoké nároky na vědeckou práci, které projevował zejména v kritice jiných autorů. Sám vystavěl řadu smělých plánů, které spolu s mnohými podnětnými postřehy vtěloval zejména do nejrůznějších polemických textů. Nebylo mu dopřáno žádnou z velkolepě nastíněných vizí dokončit, mimo jiné i proto, že rozpracovaná témata záhy opouštěl zaujat ná-

měty jinými. Platí to bezesbýtku i pro dílo o počátcích listin v českých zemích, na kterém začal pracovat již počátkem dvacátých let a průběžně se k němu vracel. Nedokončený spis, na němž mu velmi záleželo, vyšel až po jeho smrti v roce 1936, a to péčí Jindřicha Šebánka pod názvem *Tři studie k české diplomatice*.

Jindřich Šebánek (1900–1977)

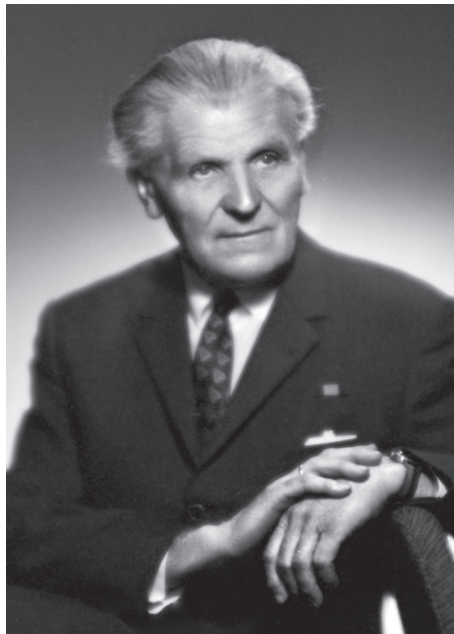
Český diplomatář jako vědeckopedagogický program

Písecký rodák Jindřich Šebánek absolvoval v letech 1919–1923 Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy (obor historie a zeměpis), pro jeho orientaci bylo ale klíčové absolvování tříletého kurzu na Státní archivní škole v Praze v letech 1920–1923. Z tématu jeho absolventské práce (*Úřad desetipanský Starého Města pražského a jeho knihy v 16. století*, publikováno až 1926) by se mohlo zdát, že jej během studia nejvíce ovlivnil Václav Vojtíšek. Městská diplomatika a doba novověku se ale Šebánkovi osudovými nestaly. Osu jeho vědeckého i pedagogického působení místo toho představuje listinný materiál přemyslovské éry, který začal vydávat ve svazcích českého diplomatáře Gustav Friedrich.

Po absolutoriu v Praze našel Šebánek své první pracovní uplatnění na Moravě, a to jako konceptní adjunkt Zemského archivu v Brně (od listopadu 1923) a posléze jako zemský archivář tamtéž v letech 1928–1937. V průběhu svých archivních let publikoval první práce z přemyslovské diplomatiky (*Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého 1281–1302*, 1926; *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských* 1932). Posledně jmenovaná studie (vlastně katalog listin z fondů klášterů, které zrušil Josef II. a které se uchovávaly v zemském archivu) byla použita jako habilitační spis poté, co brněnská filozofická fakulta hledala po smrti Václava Hrubého přednášejícího pro obor pomocné vědy historické. Přednáškami byl Šebánek pověřen od letního semestru 1934 nejprve jako docent, od října 1937 jako mimořádný a od roku 1946 jako řádný profesor. Ve druhé půli třicátých let publikuje metodicky nejzdařilejší studii v oblasti středověké diplomatiky z předválečného období své publikační činnosti, totiž *Moderní padělký v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306* (1936). Stalo se tak na stránkách *Časopisu Matice moravské*, který mu byl útočištěm zejména v protektorátní době. Šebánek redigoval ročníky z let 1936–1948 a sám do nich pilně přispíval.

Poválečné období otevřelo Šebánkovi zcela nové možnosti. Byla to doba přející zrodu nových studijních programů na univerzitě, čehož Šebánek dokázal využít s energií a nasazením sobě vlastním. Po předchozím vytvoření brněnské pobočky Státní archivní školy (působící v letech 1947–1950) bylo roku 1949 v Brně na filozofické fakultě zahájeno samostatné archivní studium. Vzhledem k tomu, že během druhé světové války osiřel projekt českého diplomatáře (smrtí Friedrichovou roku 1943), začal Šebánek současně s budováním samostatného brněnského archivního studia vytvářet i potřebné zázemí pro převzetí této vědecké edice.

Převzetí diplomatáře Jindřichem Šebánkem ovšem nebylo bez obtíží. Tuto edici již za Gustava Friedricha zastřešoval Archiv země české, přičemž v průběhu let 1952–1954 probíhalo (navíc na pozadí transformace České akademie věd a umění do Československé akademie věd) zařazení tohoto úkolu do gesce Historického ústavu Československé akademie věd. Od něj dostal Šebánek v červnu 1954 pověření vydávat listiny pro léta 1240–1310 v rámci českého diplomatáře.

Pověření Šebánka nezastihlo nepřipraveného. Soustavně se na ně chystal, fakticky již zřízením brněnského archivního studia. To mu rovněž umožnilo vytvořit okruh spolupracovníků (přirozeně z řad studentů a absolventů), kteří byli na různých úrovních do Šebánkova vědeckého záměru zapojováni. Nejvýraznější žákyni našel v Sáše Duškové, která se s ním nejprve podílela na kritickém zhodnocení moravského diplomatáře a s níž vytvořil nerozlučnou editorskou dvojici. Z jeho tehdejších prací zmiňme alespoň *Kritický komentář k moravskému diplomatáři* (1952, se Sášou Duškovou), *Studii k českému diplomatáři 1. K otázce břevnovských fals* (1953, se Sášou Duškovou) a programovou studii *Český diplomatář* (1955).

Šebánek musel se svými žáky v relativně krátké době dokázat, že je diplomatář v dobrých rukou, a tak na sebe první publikační výsledky nenechaly dlouho čekat. Tak je třeba vnímat *Českou listinu doby přemyslovské* (1956, se Sášou Duškovou). Za zcela zásadní můžeme pro konstituování tzv. brněnské diplomatické školy považovat Šebánkovo vystoupení v březnu 1958 na univerzitě v Lipsku, kde formuloval svůj metodický princip „vztahu k listině“ (*Das Verhältnis zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit*, 1959). Tím inovoval Sickelovu metodu, kterou Friedrich aplikoval na bohemikální materiál knížecí éry a první třetiny 13. století v předchozích svazcích diplomatáře. První svazek českého diplomatáře vydaný Šebánkem a Duškovou a zahrnující období 1240–1253 (*CDB IV-1*) vyšel roku 1962 a byl doprovázen jejich společnými monografiemi *Panovníká a biskupská listina v českém státě doby Václava I.* (1961) a *Listina v českém státě doby Václava I.: u nižších feudálů a u měst* (1963).

Editorská dvojice Jindřich Šebánek a Sáša Dušková připravila ještě vydání diplomatického materiálu z doby panování Přemysla Otakara II. (*CDB V-1 až CDB V-3*, 1974–1982; svazek *CDB V-4* vyšel až roku 1993 zásluhou Sášky Duškové a Vladimíra Vašků). Monografický doprovod k pátému dílu vyšel z pera obou autorů časopisecky v zahraničí, a to jako *Das Urkundenwesen König Ottokars II. von Böhmen I-II* (1968–1969). Až do konce svého života se Šebánek snažil, i když po roce 1970 již jen jako externista, věnovat veškerou svou energii pokračování českého diplomatáře, který se mu stal osudem a který dokázal pozdvihnout na úroveň mezinárodně uznávané kritické edice.

Sáša Dušková (1915–2002)

Významná badatelka a editorka v oboru středověké diplomatiky

Brněnská rodačka Sáša Dušková si po gymnaziálních studiích zapsala v polovině třicátých let na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity obory dějepis a čeština, studium však mohla dokončit kvůli uzavření českých vysokých škol za nacistické okupace až po skončení druhé světové války. Již v roce 1946 se stala asistentkou v semináři paleografie a diplomatiky u profesora Jindřicha Šebánka, z jehož podnětu si rozšířila odbornou kvalifikaci o absolvování brněnské pobočky pražské Státní archivní školy a pod jehož vedením se orientovala na pomocné vědy historické, především na českou diplomatiku přemyslovského období.

Od roku 1950 zastávala funkci odborné asistentky a v roce 1964 byla na základě habilitační práce sestávající ze souboru studií k českému diplomatáři ustanovena docentkou. Na sklonku skomírajícího pražského jara získala na základě svých dalších publikací v dubnu 1969 tzv. velký doktorát

(DrSc.), avšak návrh na profesuru, podaný krátce poté, nebyl již v důsledku nastupující normalizace realizován, neboť Sáša Dušková nesplňovala normalizační kádrově politická kritéria. Jmenování profesorkou pomocných věd historických se dočkala až v rámci rehabilitace v roce 1990, kdy však byla už deset let v důchodu.

Pedagogicky působila především na oboru archivnictví, v jehož čele stála v letech 1970–1980 jako vedoucí. Příslušníci starší generace archivářů, ale i historiků a jiných odborníků, kteří prošli jejím školením, rádi vzpomínají na její podnětné přednášky a semináře ze středověké diplomatiky, české i evropské, na praktická paleografická cvičení a také na její instruktivní výklady ze sfragistiky a heraldiky. Vědecké bádání S. Duškové, které považovala vždy za svůj nejpřednější úkol a za hlavní náplň svého života, se soustřeďovalo na naše listiny 13. století. V mnoha desítkách analytických studií, knižních a časopiseckých, založených na Sickelově metodě srovnávání písma a slohu, prokázala (zčásti ve spoluautorství s Jindřichem Šebánkem), že grafická a stylistická analýza je i pro pokročilé 13. století nezbytným prostředkem k odhalování listinných padělků a ke zjišťování okolností provázejících proces vzniku listin, tj. k odpovědi na otázku, jaká je hodnota jednotlivých konkrétních listin jakožto historických pramenů.

Tyto analytické studie byly z valné většiny metodickou přípravou k pokračování ve vydávání českého diplomatáře (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*), základní edice listinných pramenů k dějinám českého státu za vlády Přemyslovců, několikageneračního díla započatého na prahu 20. století pražským profesorem Gustavem Friedrichem. Zprvu jako spoluvydavatelka a spolupracovnice J. Šebánka, posléze jako hlavní editorka se S. Dušková zasloužila o vydání šesti objemných svazků diplomatáře pro léta 1241–1278 (části IV/1–2, V/1–4), které vyšly v letech 1962–1993; poslední dva z nich dokončila až po svém (v roce 1980 více méně vynuceném) odchodu do důchodu.

Zásluhám Sášy Duškové o rozvoj diplomatiky se dostalo několikerého uznání u nás i v zahraničí, jak o tom svědčí například zvolení za členku Mezinárodní komise pro diplomatiku, jmenování členkou korespondentkou prestižní ediční instituce Monumenta Germaniae Historica nebo četná pozvání k přednáškám na mezinárodních diplomatických kongresech, zahraničních univerzitách a vědeckých ústavech. Pro své bohaté odborné zkušenosti byla váženou členkou Vědecké archivní rady a Komise pro vydávání středověkých historických pramenů.

Miroslav Flodr (1929–2015)

Brněnské diplomatické škole navzdory

Jméno Miroslava Flodra si dnes spojujeme především s prameny dochovanými ve formě rukopisů, a to jak literárního, tak úředního obsahu. Jeho univerzitní výchova, kterou prošel na brněnské filozofické fakultě, jej jako předního absolventa brněnské diplomatické školy měla nasměrovat k práci s listinou. Nicméně přes důkladné školení diplomatické, jehož se mu dostalo v Šebánkových seminářích, rozhodl se Flodr navzdory svému okolí jít vlastní, osobitou cestou. A to předznamenalo jeho vědeckou dráhu v dobřím i ve zlém.

V letech 1948–1952 studoval na brněnské filozofické fakultě nejprve obor historie a zeměpis, mezi lety 1949–1953 tamtéž obor archivnictví. Rozhodující vliv mělo pro něj setkání s Jindřichem Šebánkem a práce v jeho seminářích počátkem padesátých let

minulého století. Flodrova první kvalifikační práce logicky vycházela ze seminárních cvičení zaměřených především na listinnou produkci přemyslovské éry, konkrétně šlo o studie věnované křížovnickým špitálům ve 13. století, jejichž diplomatickému zhodnocení věnoval svou absolventskou práci.

Nejzásadnější studií Flodrovy rané publikační činnosti je ovšem objev „Neznámé“ autentiky Jindřicha Zdíka (1954), který předznamenal jeho obrat směrem k českému ranému středověku a k osobnosti a písemnostem olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150). Flodrovo *Skriptorium olomoucké* (1960), které bylo podkladem k udělení hodnosti kandidáta věd, představuje bez nadsázky monografii trvalé hodnoty, a to především metodicky – jde totiž o první soustavnou skriptoristickou práci, která vznikla v českých zemích. Druhou polovinu padesátých let pak Flodrovi bibliografii doplňují práce související se studiem rukopisného bohatství olomoucké kapitulní knihovny, a to v širokých souvislostech. Zajímaly jej totiž nejen vlastní dochované kody, ale i prameny související s uživateli zdejších knih (*Glosy olomoucké*, 1956), stejně tak jako prameny, které pomáhaly rekonstruovat postupnou genezi této knihovny (*Olomoucká kapitulní knihovna a její inventáře na počátku 15. stol.*, 1958). Nevyhýbal se ani textům, v nichž zobecňoval svá pozorování (*Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen*, 1958; *A propos des prix de manuscrits au Moyen Âge*, 1963). Tím významně přispěl k tehdy se rodící kodikologii jakožto samostatné pomocné vědě historické.

Na přelomu padesátých a šedesátých let bylo víceméně jasné, že se Flodr tematicky rozchází se svým učitelem Šebánkem; diplomatiku ovšem zcela neopustil. K poznání nejstarších úředních písemností přispěl vedle zmíněné objevné práce o Zdíkově autentice rovněž studií zaměřenou na vnější znaky písemností znějících na Zdíkovo jméno, které tvoří klíč k činnosti olomouckého skriptoria (*Paleografické poznámky k nejstarším listinám Jindřicha Zdíka. Ze studií k olomouckému skriptoriu 12. stol.*, 1959). Ačkoliv některé Flodrovy závěry upřesnil jiný absolvent brněnské diplomatické školy, Jan Bistrický, zůstal Flodr navždy spojen s vytvořením základních materiálových předpokladů ke kritickému vyřešení podstatných otázek, které se pojí s tímto fundamentálním tématem českého raného středověku. Padesátá léta strávil Flodr na své alma mater jako asistent a připravoval se po úspěšném absolvování vědecké aspirantury na svou habilitaci.

Habilitační řízení Miroslava Flodra probíhalo v roce 1964 a jako červená nit se jím táhla otázka, jak široce lze chápat oblast pomocných věd historických. Flodr si totiž jako svůj habilitační spis zvolil téma textové tradice antických děl v českých středověkých a renesančních knihovnách (*Die griechische und römische Literatur in tschechischen Bibliotheken im Mittelalter und der Renaissance*, 1966). Ačkoliv Šebánek jakožto vedoucí katedry, kde Flodr působil, toto habilitační téma nepodporoval, podařilo se Flodrovi širší pojetí pomocných věd historických v Brně prosadit a habilitace byla úspěšná. A snad to předznamovalo i další Flodrovův zájem o ty pomocné vědy, které u nás stály do té doby zcela na okraji pozornosti, totiž o filigranologii (*Problémy klasifikace filigránů*, 1968; *Problémy datování pomocí filigránů*, 1969) a o epigrafiku a kampanologii (*Nápisy na středověkých zvonech*, 1973; *Zásady popisu středověkých a novověkých epigrafických památek*, 1974–1975; *Technologie středověkého zvonařství* 1983).

Po smrti dlouholetého ředitele Archivu města Brna Jaroslava Dřímala (1975) dostal Flodr nabídku zpracovat kritickou edici zřejmě nejvýznamnější památky středověkého městského práva v českých zemích, ne-li ve střední Evropě, tzv. právní knihy písaře Jana. Svého úkolu se zhostil se ctí a zanechal po sobě nejen třísvazkovou *Právní knihu města Brna z poloviny 14. století* (1990–1993), ale i celou skupinu navazujících edic a studií, které z vydání této památky vplynuly a z nichž je nejdůležitější monografie *Brněnské městské právo* (2001).

Jiří Sejbal (1929–2004)

Zakladatel moderní vědecké numizmatiky na Moravě

Jiří Sejbal se narodil 19. října 1929 v Třebíči, kde také vystudoval gymnázium. Ve studiu pokračoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (obor historie a zeměpis), kde svá studia ukončil diplomovou prací na téma *Hospodářský a sociální vývoj moravských královských měst – Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy ve 14. století*, jejíž součástí byla i problematika měnového a mincovního vývoje. V roce 1953 začalo jeho působení v Moravském zemském muzeu, nejprve jako vedoucího numizmatického oddělení a v letech 1977–1990 současně jako jeho ředitele.

Jiří Sejbal pro numizmatiku žil a díky jeho úsilí se u nás z numizmatiky stala samostatná vědecká disciplína se svou vlastní metodikou práce. Má velkou zásluhu na ohromném bohatství numizmatických sbírkových fondů v Moravském zemském muzeu, jejich systematickém uspořádání, dokumentaci a knihovně, která ve svém oboru patří mezi nejlepší na Moravě. Součástí jeho nového přístupu bylo vytváření komplexní dokumentace numizmatického materiálu podle vývojových hledisek. Svým systematickým přístupem k řešení problematiky, která byla v minulosti předmětem zájmu badatelů jen v dílčích otázkách, položil základy moderní moravské numizmatiky.

Jiří Sejbal je autorem řady významných prací, z nichž mnohé byly uveřejněny v zahraničních odborných časopisech. Za monografii *Základy peněžního vývoje*, kterou vydala v roce 1997 Masarykova univerzita, mu byla v roce 1999 udělena Cena rektora Masarykovy univerzity. Publikace přináší komplexní zpracování peněžní historie českých zemí v širších souvislostech evropského a světového vývoje a dodnes je nepostradatelnou studijní pomůckou. Ve své vědecké práci se zaměřoval především na moravské mincovnictví ve středověku. Velmi důležitým se stal jeho objev do té doby neznámých moravských mincí a mincovní soustavy z druhé poloviny 14. století a současně významně zasáhl i do studia následujícího období monografií *Moravská mince doby husitské* (1965).

Neméně rozsáhlá byla i jeho práce redaktora několika numizmatických periodik a rovněž práce editora a současně zakladatele edicí *Numismatica moravica* a *Studia numismatica et medaistica*. Byl velmi uznávanou osobností na poli světové numizmatiky a byl členem řady mezinárodních společností, například Rakouska, Francie a Rumunska, členem Numizmatické komise Rakouské akademie věd, čestným členem Mezinárodní numizmatické komise v Londýně nebo členem Národního komitétu ICOM při organizaci UNESCO.

Počátky jeho rozsáhlé pedagogické činnosti spadají již do roku 1964, kdy začal přednášet numizmatiku na brněnské filozofické fakultě, na tehdejší katedře pomocných věd historických a archivnictví a současně také na katedře archeologie. Později svůj pedagogický okruh rozšířil i o studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Dlouhá léta vyučoval rovněž na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity a v letech 1991–1993 přednášel jako hostující profesor na vídeňské univerzitě. V roce 1963 získal hodnost kandidáta věd, v roce 1985 byl jmenován docentem, o dva roky později doktorem historických věd a v roce 1993 se stal profesorem.

Většinu svého profesního života věnoval moravskému mincovnictví 13. století, i když kromě dílčích studií za svého života nestihl vydat k tomuto tématu komplexnější práci. Vytvořil

metrologický a chronologický systém moravských mincí ve 13. století *K chronologii moravských ražeb 13. století* (1966), a i když na tomto tématu v posledních letech svého života velmi intenzivně pracoval, zákeřná choroba jej přemohla dřív, než stihl svou práci dokončit. Ta vyšla až z jeho pozůstalosti pod názvem *Moravské mincovnictví 13. století. Vývoj peněžně ekonomických vztahů na Moravě 13. století* (2008).

Vladimír Vašků (1933)

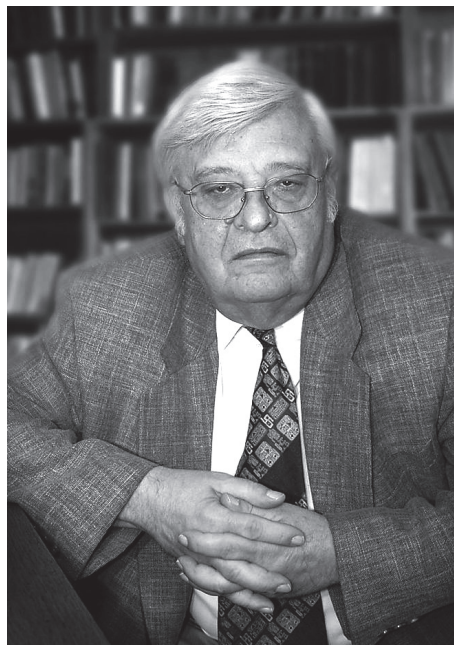
Zakladatel raně novověké diplomatiky

Po maturitě na reálném gymnáziu v Uherském Brodě zamířil luhačovický rodák Vladimír Vašků v roce 1952 na studia archivnictví na brněnské filozofické fakultě. V té době pracovali jeho učitelé Jindřich Šebánek a Sáša Dušková na přípravě edice českého diplomatáře, do níž zapojili i své posluchače. V. Vašků byl proto na počátku své vědecké dráhy orientován na středověkou přemyslovskou diplomatiku, když řešil možnost aplikace Sichelovy metody srovnávání písma a stylu na listiny posledních Přemyslovců (*K otázce individuálního stylu v listinách Václava II. a Václava III.*, 1960).

Archivní praxe však vyžadovala absolventy vyškolené v novověké diplomatice, a tak využil možnost zabývat se obdobím, které mu bylo bližší a které bylo u nás na poli diplomatickém dosud v plenkách. Naší novověké diplomatice dal základy metodické i materiálové a soustavně se jí v následujících desetiletích věnoval. Vbrzku po svém rozhodnutí zpracoval stěžejní kapitulu z novověké diplomatiky pro celostátní skripta (*Česká královská kancelář a kancelářská zařízení jiných stěžejních institucí státní zeměpanské správy v letech 1526–1848*, 1965), typologický a genetický rozbor uplatnil i u písemností moravského královského tribunálu (*Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749*, 1969). Na začátku sedmdesátých let přinesl pro novověkou diplomatiku zcela nové téma: raně novověké konfirmace středověkých listin, které detailně prozkoumal na příkladu konfirmací pro moravské kláštery (*Panovnické konfirmace pro moravské kláštery v 18. století. Novověké úřední revize středověkých a raně novověkých listin*, 1981).

V dalším desetiletí se však na přání S. Duškové vrátil k diplomatáři, aby s ní dokončil vydání pátého dílu. Jeho úkolem byla příprava rejstříku, *glossaria*, a V. Vašků tuto dosud nedoceňovanou část rejstříkových svazků postavil na úroveň rejstříků ediční řady Monumenta Germaniae Historica (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/4*, 1993). Po změně politické situace se po třech desetiletích působení v pozici odborného asistenta konečně mohl stát docentem (1990) a stanul v čele ústavu pomocných věd historických a archivnictví (1994–2000), na němž vytvořil podmínky pro další rozvoj pomocněvědných studií i pro rozšíření jeho ediční orientace, a z ústavu budoval špičkové ediční pracoviště.

Na poli vědeckém se Vladimírovi Vašků otevřela možnost bádání ve Vídni, konkrétně ve fondech Allgemeines Verwaltungsarchiv, při nichž doplnil problematiku konfirmací klášterních listin novými poznatky (*Vídeňské studie z novověké diplomatiky*, 1995–2001). V té době ale obracel svou pozornost ke konfirmacím listin pro města (*Panovnické konfirmační listiny pro město Brno z let 1633–1720*, 2008). Nedílnou součástí profesní činnosti V. Vašků byla rozsáhlá práce pedagogická, které se věnoval nejen v Brně, ale i na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde učil v letech 1991–1993. Jeho působení na naší fakultě se skončilo v červnu 2014.

Eugen Dostál (1889–1943)

Představitel vídeňské školy dějin umění v Brně

Eugen Dostál byl významnou postavou své generace, přesto se neřadí k osobám historiků umění, jež by patřily ke všeobecně známým protagonistům svého oboru. Souviset to může i s tím, že se mu nepodařilo představit svou práci obdobně reprezentativní publikací, jakou se mohli vykázat někteří jeho současníci. Přesto bylo jeho dílo nemalé a dokázalo pozoruhodně propojit akademické působení s činností v památkové péči a rozsáhlou popularizační prací. Příborský rodák vystudoval práva a dějiny umění na vídeňské univerzitě (Institut für Österreichische Geschichtsforschung), kde prošel moderním uměleckohistorickým školením profesora Maxe Dvořáka. Svá studia zde zakončil disertační prací o italské gotické architektuře, *Die gotische Architektur in Rom* (1914), což je téma, které jej provázelo i v dalších letech. Podrobněji je rozpracoval do svého habilitačního spisu z roku 1921 s názvem *Problémy gotiky italské*.

V téže době začíná působit jako soukromý docent na nově založené Masarykově univerzitě a jeho přednášky z všeobecných dějin umění byly toho času realizovány v prozatímních prostorách Moravského zemského muzea. Vedle pedagogické praxe se od roku 1919 pohyboval v oblasti památkové ochrany a do roku 1926 zastával pozici zemského konzervátora při Státním památkovém úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně. Památkářské kořeny, spjaté s původní profesí, se odrazily také na prvotních publikačních snahách Eugena Dostála. Pro *Časopis Matic moravské* se snažil zavést pravidelnou rubriku o památkové péči, nazvanou *Ze studií státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně*, nicméně jedním z mála příspěvků tohoto projektu se stala společná studie Eugena Dostála a Stanislava Sochora o románském kostele sv. Petra a Pavla v Řeznovicích (1921).

Změna v Dostálově akademickém působení přišla v roce 1927, kdy byl založen seminář dějin umění a v jeho čele stanul po získání mimořádné profesury právě Eugen Dostál. Mimořádnou profesuru obdržel ve stejném roce, řádným profesorem pro obor dějiny umění byl jmenován o dva roky později. Jeho úkolem se stalo vytvořit od základu organizační strukturu semináře a vybudovat potřebnou knihovnu. Funkci ředitele semináře dějin umění vykonával do roku 1940, kdy svou univerzitní dráhu uzavřel. Své působení na brněnské univerzitě ve třicátých letech završil funkcí děkana a proděkana filozofické fakulty (v akademickém roce 1937/1938 děkanem, v následujícím proděkanem). Působení Eugena Dostála v brněnském vysokém školství bylo nesporně zásadní a jeho role přitom byla srovnatelná s významnými osobnostmi akademické sféry druhé poloviny 19. století v jiných evropských městech, kde se obdobně budovala místní centra dějepisu umění. Záměr vybudovat i v Brně stolicí dějin umění, byť v definitivní formě poněkud pozdě, přitom odpovídal nejen prvotním představám o nové univerzitě, ale souvisel i s obecnější a intenzivně vnímanou potřebou po poznávání zdejšího kulturního dědictví. Zakladatelské působení Eugena Dostála v Brně bylo přitom provázáno nelehkými okolnostmi a obtížnými podmínkami, v nichž v českých zemích po roce 1918 vznikala nová institucionální základna i řady jiných oborů než jen dějin umění.

Dostálova odborná práce je prodchnuta výzkumem vývoje „českého umění“ a památkářským přístupem upřednostňujícím slohovou kritiku. Mezi jeho významná badatelská témata a objevy náleží Tizianův obraz Apollón a Marsyás z kroměřížské sbírky a Madona z Veverří. Hlavní odborný zájem směřoval do oblasti středověkého umění, zejména architektury a knižní malby. Dostál přinesl do brněnského prostředí některé nové impulzy z prostředí vídeňské školy dějin umění, jeho práce i badatelský naturel byly však stále dominantně zakotveny ve znalecké tradici 19. století a nacionálně založených stylově-kritických soudech.

Antonín Friedl (1890–1975)

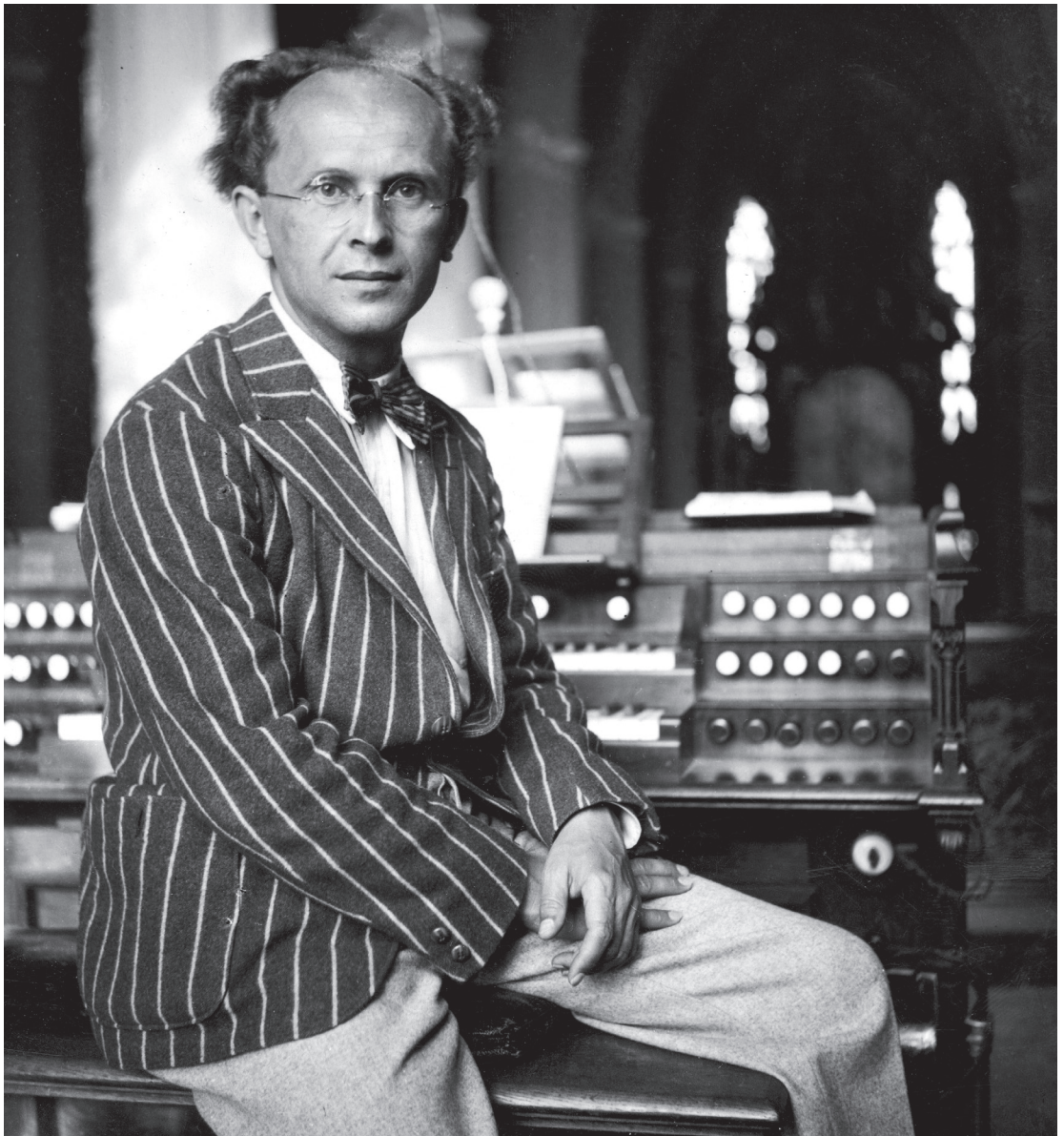
„Intuitivní“ znalec středověkého malířství

Nesporně zajímavá osobnost historika umění, jehož cesta k dějinám umění rozhodně nebyla přímočará. Antonín Friedl se narodil v Mirošově u Rokycan a gymnázium studoval v Plzni, kde získával své první zkušenosti ve spolupráci s tamním muzeem a Kruhem přátel starožitností, v němž se třibil jeho zájem o umělecké památky. Významnou roli ve stejné době sehrálo rovněž setkání s grafikem Janem Konůpkem, který tehdy působil na uměleckoprůmyslové škole v Plzni. V roce 1912 odešel Friedl do Prahy, kde mu Zdeněk Wirth nabídl pozici jednatele Klubu za starou Prahu. Teprve v Praze v roce 1914 složil maturitu (plzeňská studia byl nucen opustit z existenčních důvodů) a ke studiím na vysoké škole se dostal až během první světové války. Na Karlově univerzitě studoval od roku 1915 klasickou archeologii pod vedením Hynka Vysokého a dějiny umění u Karla Chytila. Studia ukončil v roce 1919. Na ústavu dějin umění působil až do roku 1927 jako asistent u Karla Chytila a v roce 1921 získal dvouleté stipendium do Berlína, které využil ke studiu předrománské a románské knižní malby. Zde také mohl sledovat přednášky Maxe Friedländera a Adolfa Goldschmidta, přičemž orientace druhého z nich jej nasměrovala k zájmu o raněstředověkou knižní malbu. V té době se zaměřil zejména na podrobnou analýzu rukopisu tzv. Gumpoldovy legendy, uložené ve sbírkách Herzog-August-Bibliothek ve Wolfenbüttelu. V monografické publikaci o ní, která vyšla roku 1926, syntetizoval v duchu Chytilova a berlínského školení stylovou, ikonografickou a technologickou analýzu s pokusem o zasazení díla do historické sociální situace.

Ve studiu rukopisů pokračoval i nadále, a to z pověření sestavit soupis českých rukopisů v zahraničních fondech. Následovaly cesty do Paříže, Švédska a Itálie; ve Stockholmu se jeho pozornost obrátila zejména k Olomouckému horologii a slavnému Codexu gigas. Veškeré poznatky o studovaných rukopisných památkách zúročoval v průběhu dvacátých let při publikování četných vědeckých studií (*Iluminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu; Hildebert a Everwin, románští malíři; Lekcionář Arnolda Míšeňského*). Ve vatikánské knihovně upoutal Friedla rukopis kodexu Jana z Jenštejna z konce 14. století a ve výzkumu knižních památek tohoto období pokračoval i později, což korunovala monografie *Malíři královny Alžběty* (1930).

Roku 1930 začal Antonín Friedl pracovat ve Fotoměříčském ústavu v Praze, přičemž v letech 1939–1952 vykonával funkci jeho ředitele. V roce 1952 přešel z této pozice do Ústavu teorie a dějin umění Československé akademie věd. Zároveň od třicátých let spojil svou kariéru také s brněnskou univerzitou, kde se jeho tradičně pozitivisticky laděná metoda dobře doplňovala s orientací Eugena Dostála. Nejprve tu začal působit jako soukromý docent na základě úspěšné obhajoby habilitačního spisu *Pasionál mistrů vyšebrodských* v roce 1935. Po znovuotevření vysokých škol roku 1945 stal jedním ze tří pedagogů, kteří znovuo obnovili výuku dějin umění v Brně. Při obnoveném řízení byl v roce 1957 jmenován docentem a později také profesorem pro dějiny umění (1968).

Stejně jako se profesní profil Antonína Friedla po válce rozšiřoval, vzrůstalo pole jeho badatelských aktivit a oblastí jeho zájmu. K řešení problematice knižní malby připojil studium středověkého nástěnného malířství, konkrétně malbu lucemburské éry a malby znojenské

Antonín Friedl v roce 1932

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

rotundy. Podrobné výzkumy maleb na Karlštejně, v Emauzích, jakož i díla mistra Theodorika vedly k publikování tří obsažných monografií: *Mistr karlštejnské apokalypsy* (1950), *Mikuláš Wurmser, mistr královských portrétů na Karlštejně* (1956) a *Magister Theodoricus, problém jeho malířského slohu* (1956). Své výsledky bádání o malířském cyklu znojemské rotundy poté Friedl resumoval ve studiích nazvaných *Nový pohled na hradní rotundu ve Znojmě a její přemyslovskou genealogii* (1952) a *Přemyslovci ve Znojmě. Ikonografie posvátného oráče v českém mythu* (1966).

Antonín Friedl však odborně nezůstával pouze u medievistiky, ale intenzivně se zajímal také o soudobou výtvarnou scénu, mimo jiné proto, že jej s mnoha předními umělci poutaly přátelské vazby. Jako kritik soudobého umění vydával studie o Janu Zrzavém, Hugo Boettingerovi či Janu Konůpkovi. I zde, podobně jako v případě středověkého umění, preferoval formálně-analytický přístup, koncentrující se především na rozbor tvarové a formální podstaty uměleckého díla, zachovávající si však schopnost intenzivně vnímat a prožívat jeho výtvarné a senzuální kvality.

Albert Kutal (1904–1976)

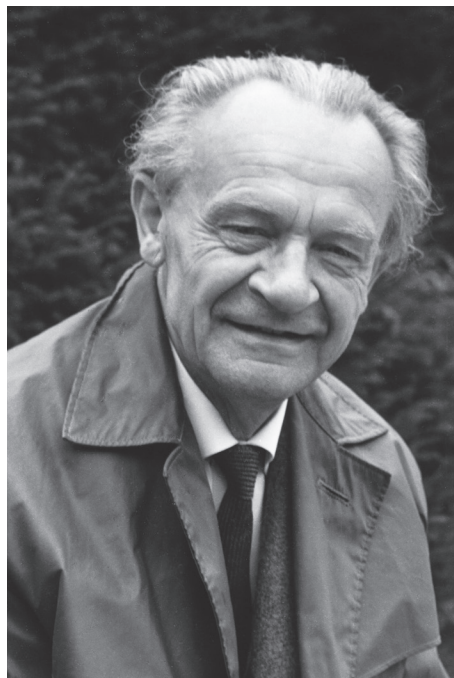
Systematický znalec středověkého sochařství

Jedna z nejvýraznějších osobností českého dějepisu umění 20. století a mezinárodně respektovaný znalec českého středověkého sochařství lucemburské éry představuje skutečně zakladatelskou osobnost brněnského dějepisu umění. Po první generaci se mu podařilo vtisknout semináři dějin umění program založený nejen na systematickém terénním studiu uměleckých památek, ale také na metodicky jasném zakotvení umělekohistorické práce v empirické stylové kritice. Oproti svým předchůdcům a učitelům dokázal svou odbornou činnost mnohem přesvědčivěji spojit s profilem vídeňské školy dějin umění, která ve střední Evropě stále představovala metodologicky nejucelenější a vlivnou autoritu umělekohistorické práce.

Albert Kutal se narodil v Hranicích na Moravě a vystudoval na brněnské univerzitě dějiny umění u Eugena Dostála, přičemž svá studia zakončil obhájením disertační práce na téma sochařské výzdoby portálu kláštera cisterciáček v Předklášteří. Vedle Brna však na jeho formaci silně zapůsobilo i pražské prostředí, zejména osobnosti Vincence Kramáře a Antonína Matějčka, které mu zprostředkovaly metodický odkaz vídeňské školy dějin umění. Ještě při studii, v letech 1926–1928, se věnoval také odborné muzejní práci (působil v umělekohistorickém oddělení Moravského zemského muzea v Brně). Od roku 1931 byl pracovníkem obrazárny Moravského zemského muzea, kde v letech 1935–1936 připravil fundamentální výstavu gotického sochařství na Moravě a ve Slezsku, která poprvé ukázala širší veřejnosti do té doby neznámý a systematicky uspořádaný umělecký materiál. V této činnosti se přitom rovněž odrážela tradice vídeňské školy, pro jejíž představitel bylo typické obdobné spojení praktické muzejní zkušenosti s akademickou vědou. V muzejní praxi nadále pokračoval a v muzeu zastával funkci přednosta obrazárny do roku 1942.

Po druhé světové válce se stal zemským muzejním radou a správcem zemské galerie při Moravském zemském muzeu (1945–1948). Nabyté zkušenosti z muzejní praxe Kutalovi napomohly, aby se vypracoval do pozice vynikajícího muzejního znalce. Tuto praktickou složku profesně prolínal s pedagogickým působením. V roce 1939 se stal soukromým docentem dějin umění na Masarykově univerzitě v Brně a později se, v rámci poválečné obnovy semináře dějin umění, podílel na programu mimořádného letního semestru, který zahájil přednáškou *České malířství doby lucemburské*. V roce 1945 byl jmenován ředitelem semináře dějin umění a v této pozici setrval do roku 1952, kdy došlo k reorganizaci filozofické fakulty a Kutal se stal do roku 1961 vedoucím semináře dějin umění v rámci velké katedry dějin umění. Jako profesor dějin umění (jmenován roku 1948) pak Albert Kutal působil na brněnské katedře do roku 1971.

Celý svůj život, od zmíněné výstavy gotického sochařství, zasvětil Albert Kutal výzkumu středověkého umění. Svůj habilitační spis o moravské dřevěné plastice první poloviny 14. století předložil roku 1939 a vědeckou kariéru završil v roce 1963 doktorátem věd na téma *České gotické sochařství 1350–1450*. Publikaci se stejným názvem vydal o rok dříve a představil

v ní pozoruhodné a první syntetické uchopení vývoje českého vrcholně gotického sochařství. V této knize se komplexně zamýšlel nad okolnostmi vzniku a šíření gotického stylu a ve svém úsilí o konstruování jednotlivých vývojových řad sledoval velmi dobře základní orientaci vídeňské školy dějin umění. V tomto svém syntetizujícím úsilí pokračoval v další souhrnné práci vydané v roce 1972 pod názvem *České gotické umění*. Obě knihy představují významný příspěvek i v rámci evropského dějepisu umění, a to nejen díky své prezentaci domácího uměleckého materiálu. Ve svých argumentech se Kutal často setkával s německy mluvícími historiky umění, přičemž se vždy snažil zdůvodňovat svébytnosti českého středověkého sochařství.

Základ umělekohistorické práce představovalo pro Alberta Kutala přesné a detailní znalectví spojené s vytříbeným formálně analytickým přístupem. V linii precizní tvarové analýzy, snažící se o vytvoření vývojových řad, publikoval již v letech 1957 a 1958 své dnes klasické práce, které interpretovaly krásné Madony ve dvou skupinách, v okruhu Mistra krumlovské Madony a Mistra toruňské Madony. Jeho stylově historický přístup se přitom dominantně orientoval na problém geneze stylu a na jeho historickou podmíněnost. Výsledkem pak byla představa genetického vývoje, který probíhá v konstruované jedinečné vývojové řadě, do níž historik umění detailně přesnou formální analýzou zařazuje jednotlivé (často) anonymní památky.

Kutalovo pojetí řad soch v okruhu Mistra Michelské madony a pozdějších mistrů krásného slohu představovalo určitou strukturalistickou verzi řešení časové souvislosti forem uměleckých děl. Zkoumání detailů záhybů pláštů a jejich sestavení do takřka paleografických fliací bylo zejména zpočátku jeho hlavní doménou. Jistě i z těchto důvodů bylo Kutalovi značně blízké Wölfflinovo vybudování párových umělekohistorických pojmů, které by umožňovaly popis forem a jejich zařazení do historického vývoje.

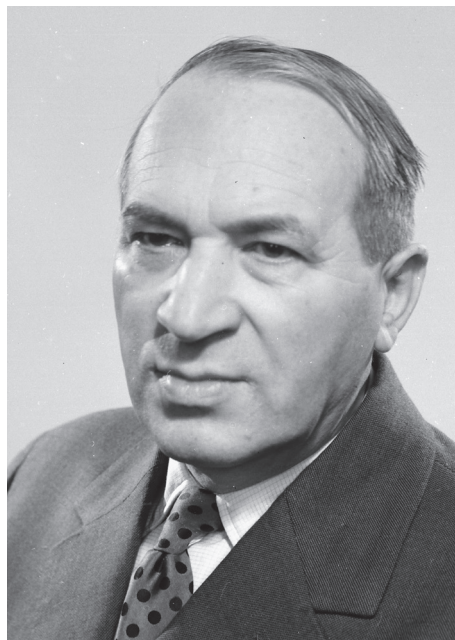
Na sklonku šedesátých let 20. století postupně ale svůj formalistní objektivismus korigoval jemnou, takřka anglosaskou skepsí, která ho přivedla k ocenění kulturně historických prací Johana Huizingy a Pierra Francastela. Avšak ani tehdy neopustil svůj empirismus, jak o tom svědčí jeho sdílení výroku, že pro historika umění vždy platí: „*Na počátku bylo oko.*“

V té době jej ale nelze už považovat za ryzího formalistu, jak ukazuje například jeho reflexe krásného slohu v českém sochařství kolem roku 1400, kdy se naopak vymezoval vůči dominantně formalistickým interpretacím této stylové polohy lucemburského umění. Nyní totiž více zdůrazňoval historické a sociální zakotvení uměleckého projevu.

Vedle hlavního těžiště své odborné činnosti, koncentrované na oblast středověkého sochařského umění, směřoval Kutal svůj zájem také k moderní umělecké tvorbě. Monograficky zpracoval například díla malířů Antonína Procházky či Jaroslava Krále. Přípravoval také monografii Jana Štursy. I zde jeho přístupu dominovala analýza umělecké formy při rozboru jednotlivých děl, i když zde kladl větší důraz i na obsahovou (ideovou) vrstvu studovaných děl. Jeho schopnost kombinovat studium staršího a moderního umění je přitom další vlastností, která může jeho působení spojovat s tradicí vídeňské školy, ale která je rovněž charakteristická pro minulou i následující orientaci příslušníků brněnského dějepisu umění. Ve všech těchto umělekohistorických analýzách Albert Kutal prokazoval nejen jedinečný vizuální cit, ale především schopnost formulovat závěry neobyčejně kultivovaným jazykem. V kontextu brněnské školy dějin umění je podstatné nejen jeho individuální působení, ale také názorové a metodicky komplementární spojení s jeho vrstevníkem a spolupracovníkem v semináři dějin umění, Václavem Richterem.

Václav Richter (1900–1970)

Historik architektury a jeho filozofický výklad uměleckého díla

Ojedinělé postavení Václava Richtera v českém dějepisumu umění spočívá ve schopnosti kombinovat přesnou analýzu uměleckého, respektive architektonického díla s úsilím po jeho filozofickém vysvětlení. Tento analytický a přitom teoreticko-metodologicky vyhraněný přístup potom nezůstal bez odezvy a zejména v brněnském prostředí vedl k navazování a vyrovnávání se s ním. Třeštský rodák Václav Richter prošel v letech 1920–1925 studiem dějin umění na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze, přičemž doktorskou práci věnoval studiu štukové dekorace kolem poloviny 17. století v Čechách a na Moravě. V době studií na něj zapůsobila osobnost jeho učitele Vojtěcha Birnbauma, jehož vědeckou činnost mohl sledovat také v rámci jednoroční asistentury v Birnbaumově ústavu v letech

1927–1928. V roce 1928 pak nastoupil na pozici knihovníka do Moravského uměleckoprůmyslového musea v Brně, kde setrval až do roku 1948, přičemž v letech 1938–1943 jej vedl jako ředitel.

Záhy po skončení druhé světové války se habilitoval na brněnské filozofické fakultě spisem *O středověké architektuře na Moravě*. Richterovo pedagogické působení provázela nezastíraná nelibost k přednášení, a naopak záliba ve vedení seminářů, kam na pozvání často docházel k diskusím Richterův přítel, filozof Jan Patočka. Roku 1946 začal působit na Filozofické fakultě univerzity Palackého v Olomouci, kde o dva roky později získal profesuru, nicméně po zrušení nepedagogických oborů byla Richterova pozice přesunuta do Brna. Na profesorském postu dějin umění v Brně působil Richter od roku 1955.

Richterův celoživotní odborný zájem se profloval již od třicátých let, kdy se začal věnovat barokní a románské architektuře a publikoval studie o architektu Filibertu Luchesovi (*Filiberto Luchese na Moravě*, 1935) či o románských rotundách (*O účelu československých rotund*, 1936). Postupně sílící zájem o precizaci umělekohistorické terminologie, o filozofii umění a o metodologické otázky se výrazně promítnul do dalších prací, z nichž zásadního významu dosahuje studie *O pojem baroka v architektuře* (1941). Dlouhodobý výzkum středověké architektury od nejstaršího období do počátku 11. století sumarizoval ve čtyřicátých letech v rozsáhlé studii *O středověké architektuře na Moravě* (1943).

V poválečném období pokračoval Richter ve výzkumu středověké a barokní architektury a rozvíjel pracemi o Olomouci, Telči a Třešti témata spjatá se středověkým urbanismem. V publikaci *Raně středověká Olomouc* (1959) byla dovršena dlouholetá badatelská aktivita, díky níž Richter získal doktorát historických věd.

Jestliže se ve svých poválečných studiích Václav Richter zprvu přikláněl k výkladu jednotlivých vrstev uměleckých děl a epoch v synchronních, v čase od sebe oddělených diskontinuitních rovinách (dle sdělení současníků odmítal slovo „vývoj“ v dějepise umění), později se zvláště díky přátelství s filozofem Janem Patočkou začal zajímat o vztah umění a filozofie. Zaujaly jej zejména dva momenty tohoto vztahu: „filozofie dějin umění“, která jej vedla k postupnému odmítání (respektive skeptickému ironizování) historismu v historických vědách, a zkoumání paralel mezi uměním a filozofií.

Šedesátá léta zasvětil ve velké míře studiu barokní architektury a publikoval studie k dílu Domenica Martinelliho na Moravě či k Santiniho smířické kapli a poutnímu kostelu na Zelené

hoře u Žďáru nad Sázavou. Právě ve studii na toto santiniovské téma (z roku 1966) promýšlel především otázky prostoru jako podstatné složky architektonického díla, čímž se vymezoval vůči představě svého učitele V. Birnbauma. Kvalitu Santiniho díla spatřoval především ve vytvoření optického prostoru, tím však jeho výklad nekončil. Při své interpretaci vyšetřoval také význam či umělecký smysl tohoto originálního prostorového výtvaru. S odvoláním na filozofii Martina Heideggera viděl v Santiniho stavbě setkání profánního a sakrálního (spojení země a nebes vyjádřené oním rozpínajícím se prostorem), čímž harmonicky propojil formální podstatu stavby s jejím symbolickým významovým sdělením. Prostorový koncept zelenohorského kostela navíc vztáhl i k moderní stavbě internacionálního stylu, a to k vile Tugendhat Ludwiga Miese van der Rohe, a na tomto příkladu ukazoval univerzální princip zasahování historického do současného.

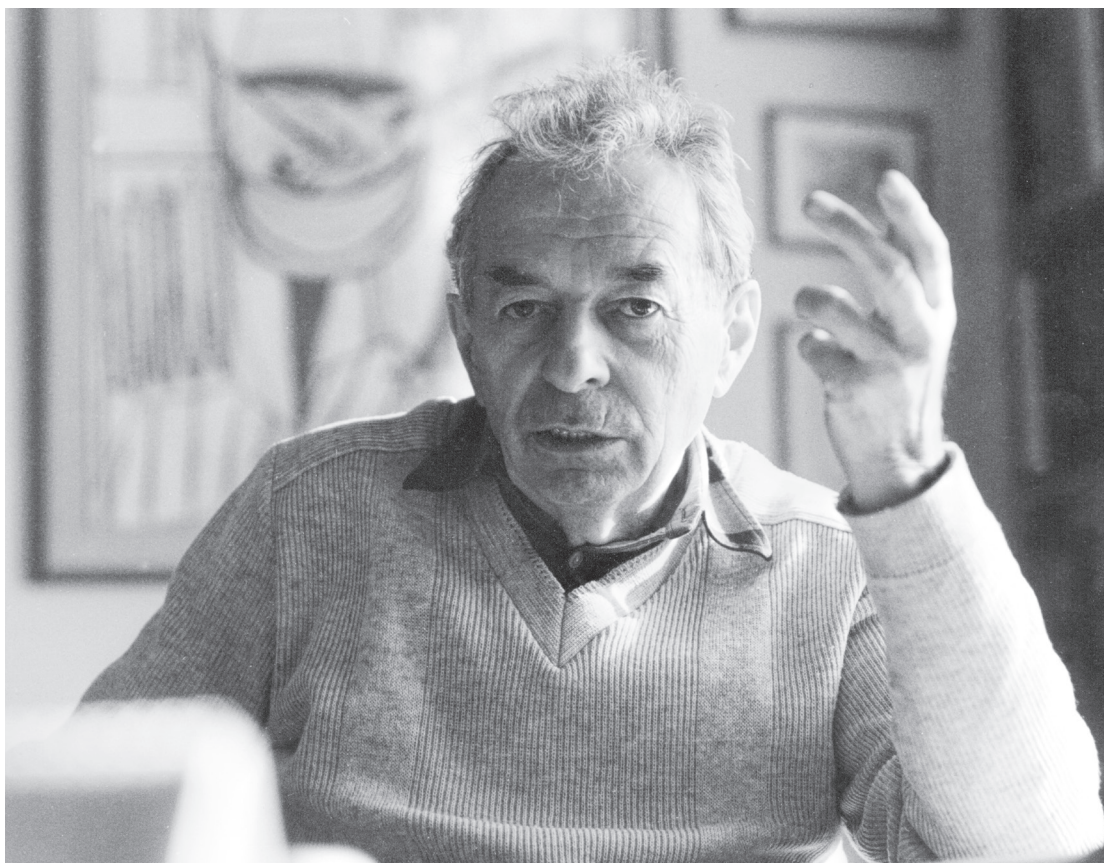
Richterovo dílo bylo zpočátku ovlivněno pozdní fází vídeňské školy dějin umění (zvláště ve zprostředkování Birnbaumově), do níž postupně se svou kritikou vstupovaly nové metodické přístupy. S vědomím limitů umělekohistorického historismu začal Richter hledat inspiraci v jiných vědních oborech, například ve zmíněných filozofických přístupech. Václav Richter se již nedožil velkých debat mezinárodního umělekohistorického společenství v sedmdesátých letech 20. století, které vedly k novému promýšlení statusu a metodologie umělekohistorické disciplíny. Je však pozoruhodné, že ve zdech své pracovny tuto debatu anticipoval. Je proto možné jej považovat za předního myslitele krize historismu v dějepise umění. Ve svých pracích z šedesátých let 20. století Richter nakonec dospěl, inspirován Heideggerovým existencionálně-ontologickým chápáním historismu, k interpretaci uměleckého díla v mýtickém vztahu umění a světa, jak zní i titul jím samým vybraných umělekohistorických studií, vydaných ale knižně teprve dlouho po jeho smrti.

Díky těmto základům se Václav Richter řadí k nejvýznamnějším filozoficky orientovaným historikům umění v českém prostředí. V prostředí brněnské školy dějin umění velmi dobře doplňoval Alberta Kutala – jednak svým zájmem o architekturu, ale i tím, jak Kutalův vizuální empirismus důsledně obohacoval o metodologickou a teoretickou reflexi dějin umění. Tato Richterova orientace byla také opřena o výjimečnou znalost metodologických proměn soudobého dějepisu umění. Bylo by však chybou se domnívat, že Václav Richter byl jen teoretizujícím historikem umění. Především v poválečné době produkoval řadu materiálů cenných zjištění a zpracoval přehledy umělekohistorického vývoje v několika moravských městech (Kroměříž, Znojmo, Mikulov) a také formuloval obecné principy umělekohistorické topografie. Podobně jako propojoval výsledky historického řemesla dějin umění s jejich teoretickým rámcem, bylo u něj rovněž (jako i v tradici brněnské školy dějin umění) charakteristické spojitě zkoumání staršího umění s moderními uměleckými projevy, kdy pochopení jednoho podmiňuje porozumění druhému.

Zdeněk Kudělka (1926–2000)

„Přísny a přesný“ historik barokní a moderní architektury

Výjimečná osobnost historika umění a pedagoga, na kterého jeho současníci a žáci vzpomínají jako na laskavého a otevřeného člověka, zaníčeného badatele, stejně jako vstřícného a obětavého učitele. Zdeněk Kudělka se narodil v Brně, kde později vystudoval klasickou archeologii a dějiny umění pod vedením profesorů Alberta Kutala, Václava Richtera a Antonína Friedla v letech 1945–1949. Svou disertační práci věnoval tématu *Sochařská výzdoba kostela sv. Jakuba u Kutné Hory* a po studiu nastoupil na pozici odborného asistenta brněnské katedry dějin umění. Roku 1959 z ní však byl jako politicky nespolehlivý nucen odejít. Až po nějaké době získal zpět svou asistentkou pozici na olomoucké univerzitě, kde působil mezi lety 1963 a 1969. V roce 1969 mohl opět začít působit na brněnské univerzitě, kde se téhož roku habilitoval, v roce 1990 zde byl jmenován profesorem. Po roce 1989 se podílel na obnově semináře dějin umění, kde působil až do doby svého odchodu do penze.

Zdeněk Kudělka v roce 1999

Foto: L. Teplý

Zdeněk Kudělka se odborně vydal ve stopách svého učitele Václava Richtera a výzkumná témata koncentroval zejména na oblast architektury – zejména románské, barokní a moderní. V začátcích své kariéry v padesátých a šedesátých letech však svými přednáškami, kritikami či novinovými glosami komentoval též současné výtvarné umění. Spolu s výtvarníky Karlem Hylišem, Jánusem Kubíčkem, Josefem Kubíčkem, Bohumírem Matalem, Pavlem Navrátilem, Vladislavem Vaculkou a historiky umění Petrem Spielmannem a Jaromírem Zeminou spoluzakládal uměleckou skupinu Brno 57. Stále větší význam ale v jeho profesním životě získával výzkum architektury spolu s pedagogickým působením. Na počátku publikační dráhy věnoval texty problematice manýristické architektury (*K otázce manýristické architektury na Moravě*, 1958, či *Studie o italské manýristické architektuře*, 1959), od níž posléze pokračoval k tématům barokním, kde mohl rozšířit dosavadní Richterův badatelský vklad.

Vedle drobných příspěvků, postavených na důkladném materiálovém výzkumu, dospíval během let k syntetičtějšímu pohledu na moravskou architekturu jak románského, tak barokního období. Roku 1972 vyšel článek *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren*, který sestavil spolu s Václavem Richterem, v přehledových *Dějínách českého výtvarného umění* pojednal o románské i barokní architektuře a výzkum baroka završila jím zredigovaná monografie *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku* (1996), na níž pracoval spolu s Ivo Krskem, Milošem Stehlíkem a Josefem Válkou. Ve svých textech se Kudělka postupně vzdaloval abstraktně filozofickému přístupu svého učitele Václava Richtera a dospíval k materiálově věcné a striktně analytické metodě, založené na všestranném rozboru uměleckého díla.

Třetím podstatným pilířem Kudělkovy odborné profilace se stala architektura 20. století. V roce 1966 mu vyšla kniha o architektu Bohuslavu Fuchsovi a jeho habilitace se v roce 1969

opírala o práci *Brněnská architektura 1919–1928*, publikovanou o rok později pod stejným názvem. Dále se věnoval tvorbě Bedřicha Rozehnal a především Adolfa Loose (*Činnost Adolfa Loose v Československu, 1973–1974*). Podnětné úvahy o brněnské moderní architektuře sepisoval až do posledních let svého života, což dokládá například katalog výstavy Muzea města Brna *O nové Brno* (2000) nebo posmrtně publikovaný text do monografie o *Vile Tugendhat* (2001). Přístup Zdenka Kudělky charakterizovalo nejen úsilí o „přísnou a přesnou vědu“, ale také živý zájem o formování studentů. V obojím je znát jeho ztotožnění s tradičně definovaným výměrem dějin umění jako humanitní (humanistické) disciplíny, která zkoumá umělecké dílo se znaleckou akribií a s přihlédnutím k jeho jedinečnému tvaru a umělecké kvalitě. Toto zaujetí starším uměním se mohlo komplementárně opřít o jeho hluboké porozumění, respektive aktivní zapojení do problémů a provozu soudobého umění, které reflektoval jako teoretik a výtvarný kritik. Význam Zdeňka Kudělky spočívá i v tom, že se výrazně zasloužil o udržení kontinuity s předchozí generací, zejména s přístupem jeho učitelů Alberta Kutala a Václava Richtera (o kterém připravoval monografické pojednání a antologii jeho textů). Tuto tradici poté dále prostředkoval svým žákům, zejména Jiřímu Kroupovi, který završuje tuto pomyslnou linii „brněnské školy dějin umění“ až do současnosti.

Jaroslav Sedlář (1936)

Historik moderního umění mezi výkladem jeho poetiky a filozofující estetiky

Jaroslav Sedlář byl s oddělením dějin umění na brněnské univerzitě spojen vlastně celý svůj život. Nejenže zde vystudoval dějiny umění u Václava Richtera a Alberta Kutala, ale na vysoké škole zůstal již od roku 1960 zprvu jako asistent, posléze odborný asistent a nakonec roku 1986 jako docent dějin umění. Svou badatelskou práci započal zkoumáním malířského díla barokního malíře Františka Řehoře Ecksteina, jemuž věnoval i několik svých prvních drobnějších studií. Poté se však orientoval zejména na dějiny umění moderního a současného. Jistým předpokladem pro toto zaměření mu byla takřka programově vybudovaná studie věnovaná problematice hermeneutiky moderního umění. V této studii pod inspiračním vlivem především Václava Richtera uvažoval o afinním vztahu moderního umění k historickému manýrismu. Jeho dlouholetým badatelským projektem se však nakonec stalo dílo malíře Bohdana Laciny, jenž na brněnské filozofické fakultě učil základy výtvarného umění a malířskou technologii. K jeho dílu se Jaroslav Sedlář několikrát vracel v menších časopiseckých studiích a věnoval mu i základní monografii, vydanou roku 1980 v edici fakultních spisů. V této souvislosti se inspiroval výkladem poetiky malířského symbolismu německého historika umění Hanse H. Hofstättera a pokusil se jej uplatnit také na enigmatické dílo Lacinyovy moderní malby. Úvahy o poetice moderního umění jej ostatně provázely i v dalších vědeckých studiích v pozdějších letech.

Paralelně s tím zpracoval Jaroslav Sedlář v sedmdesátých letech řadu monografií umělců a uměleckých směrů (*Antonín Slavíček; Paul Gauguin; Realistické malířství 19. století*), v nichž spojoval určitý způsob esteticky zaměřené interpretace uměleckých děl se sdělnou a literární formou výkladu. Ve studijních programech oddělení dějin se ovšem v přednáškách zabýval ještě dalšími

tematickými okruhy, například přehledem dějin egyptského umění, malířstvím italského quattrocenta či problémy uměleckohistorické estetiky. Kromě toho zpracoval (ještě jednou ovlivněn Richterovým modelem) spolu se svou ženou Jitkou Sedlářovou knižní monografii o městečku Slavonicích (1973).

Z brněnských historiků umění měl Jaroslav Sedlář nesporné encyklopedické nadání. Měl přitom asi nejbližší k estetice a k teorii umění umění ve starší generaci působícího historika umění Richarda Hamanna. Současně však byl hodně inspirován estetickými koncepty švýcarského historika a kritika moderní architektury Sigfrieda Giediona. Díky tomu se mohl obdobně zabývat moderním uměním jako specifickým projevem dobového estetického myšlení a vizuálního vnímání formy a obsahu výtvarných děl.

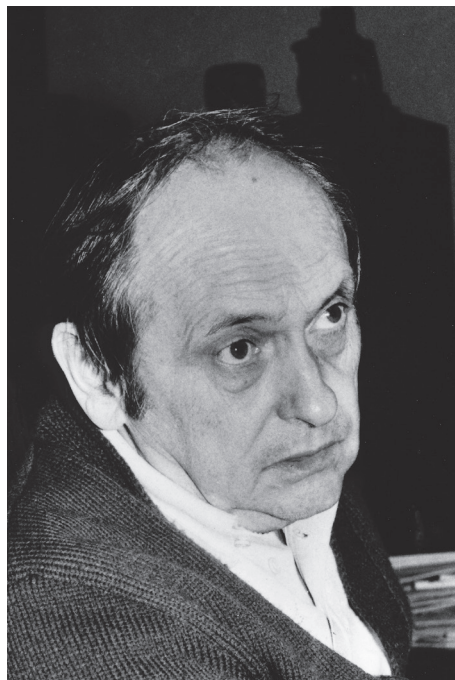
Ivo Krsek (1922–1993)

Objevitel a znalec moravského barokního malířství

Hodonínský rodák Ivo Krsek vystudoval klasickou archeologii a dějiny umění v Brně pod vedením profesorů Alberta Kutala, Václava Richtera a Antonína Friedla v letech 1945–1949. Svou disertační práci zasvětil moravskému dílu barokního malíře Josefa Sterna a po její obhajobě se stal v roce 1949 odborným asistentem na katedře dějin umění Univerzity Palackého v Olomouci. Na brněnskou katedru přešel v roce 1956 a zde se roku 1963 habilitoval prací *Soubor studií o pozdně barokním koloritu*. V první polovině sedmdesátých let zastával post proděkana filozofické fakulty a v letech 1974–1986 zasedl v čele oddělení dějin výtvarného umění katedry věd o umění tamtéž. Na profesorské pozici působil v Brně od roku 1990.

Odbornou profilaci Ivo Krseka nasměrovalo již téma disertační práce. Další malířskou osobností v řadě, které se Krsek intenzivně věnoval, se stal prostějovský malíř František Antonín Šebesta-Sebastini. K jeho dílu prvně publikoval několik studií a veškeré poznatky pak shrnul v práci *František Antonín Šebesta-Sebastini. Jeho dílo na našem území* (1956). Logickým vyústěním tohoto letitého výzkumu bylo postupné vypořádávání se s tvorbou vůdčí osobnosti středoevropské malby druhé poloviny 18. století, vídeňského malíře Franze Antona Maulbertsche. Ivo Krsek mu zasvětil početnou řadu studií, jejichž výsledky shrnul v monografickém představení malířova díla (*František Antonín Maulbertsch 1724–1796*, 1974). Nespočet materiálově bohatých studií, ve kterých pojednal malířství 17. a zejména 18. století na Moravě, vedly na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let k sepsání rozsáhlých syntetických studií, publikovaných ve sborníku prací brněnské univerzity (*Malířství 1. poloviny 18. století na Moravě a Malířství 2. poloviny 18. století na Moravě*). Souborný pohled na moravskou barokní malbu pak podal v příslušných kapitolách *Dějin českého výtvarného umění* a poslední velkou syntézu, vydanou až posmrtně, představují oddíly o malbě v knize *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku* (1996). Jeho práce na poli výzkumu moravské barokní malby jsou cenné především pro množství autorových připsání a datací, kterými rozšířil znalosti dosud anonymních prací.

Plně v tradici svých předchůdců brněnské školy dějin umění Václava Richtera, Alberta Kutala a Antonína Friedla kombinoval Krsek interpretaci starého umění s komentováním děl moderního umění. Kolorit a dynamika pozdně barokní malby mu byla nápomocna v uchopení díla

francouzského impresionisty Clauda Moneta, jehož tvorbě věnoval monografickou práci v roce 1965. Byly to ostatně především senzuační aspekty uměleckých děl, které přitahovaly jeho pozornost. Tento niterný vztah k umění a bytostně senzualistický přístup jej provázal již od mladých let, kdy se sám učil kresbě a malbě (soukromě u Eduarda Miléna, Františka Hlavici a dále u Stanislava Lolka a Jaroslava Krále ve večerních kurzech při Škole výtvarných umění v Brně). V průběhu života tyto vazby prohluboval nejen vlastní sběratelskou činností, ale také blízkým přátelstvím s brněnským malířem Jánusem Kubíčkem, jehož ateliér disponoval rozsáhlou knihovnou a nevšední kolekcí děl české avantgardy. Vazby na soudobé umělecké kruhy se promítly také do Krskových aktivit v rámci jihomoravské pobočky Svazu československých výtvarných umělců. Stal se autorem řady textů pro katalogy členských výstav. V této schopnosti propojit zájem o studium staršího umění s reflexí soudobých uměleckých projevů se přitom charakteristicky odráží tradice představitelů brněnského semináře.

Jiří Kroupa (1951)

„Sociolog vidění“ na cestě k historickému objasňování smyslu uměleckého díla

Brněnský rodák a královopolský místní patriot vystupoval v letech 1971–1975 na brněnské filozofické fakultě dějiny umění a historii a souběžně se přitom věnoval studiu klasické archeologie (jeden rok) a zejména sociologie (tři roky). Tyto specializace přitom zásadně formovaly jeho badatelskou perspektivu, pro kterou je obecně příznačné, že na umělecké dílo nahlíží jako na konkrétní projev osobité sociální situace v historickém kontextu. Dějiny umění studoval především u Zdeňka Kudělky, jehož prostřednictvím se seznámil s myšlením Václava Richtera.

Při studiu historie jej nejvíce ovlivnil Josef Válka, který mu zprostředkoval myšlenkový svět školy *Annales* a nového francouzského dějepisectví. Zatímco dějiny umění ukončil v roce 1975 diplomovou prací *Architektonické dílo Františka Antonína Grimma*, studia historie uzavřel ve stejném roce prací příznačně nazvanou *Rokoko – klasicismus jako výraz senzibility aristokracie v polovině 18. století na Moravě*, do které se promítla jeho inspirace francouzským novým dějepisectvím akcentujícím hledisko sociálně-kulturních dějin a kategorií mentalit. Tento přístup pokračoval v jeho rigorózní práci *Studie o feudálním pozemkovém vlastnictví v období krize nevolnického systému: Moravští Dietrichštejni a jejich panství v tereziánské době* (1976) se zaměřením na hospodářskou politiku šlechtického rodu.

O několik let později pokračoval ve studiu kultury a společnosti 18. století v kandidátské disertační práci *Sociální a kulturní kořeny osvícenství na Moravě. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1805*, kterou napsal v externí aspirantuře na Univerzitě Karlově (1983). V Praze ovšem tehdy hodně získal díky kontaktům s Josefem Polišenským a Josefem Petráněm. Disertace nato vyšla knižně v přepracované podobě pod názvem *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810* (1986, 2. upravené vydání 2006) a představovala ojedinělé vybočení z tehdejší historiografie. Iniciační vliv Josefa Války se zde práci projevil propojením umělecko-historického a společenskohistorického hlediska, v němž byla klíčovým tématem kultura jako rámec pro situování vzniku uměleckých forem a způsobu myšlení a chování jedinců i určité společnosti.

Kromě přihlášení se k J. Válkovi, J. Polišenskému a ke konceptu dějin mentalit je v knižní podobě znát ohlas italského myšlení o dějinách (Sergio Moravia, Carlo Ginzburg).

Byť by se mohlo zdát, že tento typ studie představuje typický příklad práce akademika uzavřeného do svého badatelského světa, opak je pravdou. V době, kdy kniha vyšla, měl za sebou Jiří Kroupa několikaletou zkušenost jako muzejní pracovník, kurátor řady výstav a autor příslušných katalogů. V letech 1976–1978 působil v Muzeu Kroměřížska v Kroměříži, městě s jeho rodovými kořeny, jemuž v roce 1991 věnoval i uměleckohistorického průvodce a kde připravil také výstavu o předmětu svého celoživotního zájmu – František Antonín Grimm, architekt 18. století (1982). V letech 1978–1987 pracoval v Moravské galerii v Brně jako kurátor sbírky grafiky a kresby.

V této době má původ řada výstav a katalogů, které dokládají nejen schopnost věnovat se řadě témat z různých časových období, ale především ukazují schopnost Jiřího Kroupy důsledně se věnovat veřejné prezentaci uměleckohistorického materiálu. V cyklu Pohledy do sbírek Moravské galerie připravil výstavy: Otto Gutfreund – sochy a kresby (1980), Antonín Procházka – kresby a grafika (1982), František Tichý (1983), Rakouská a moravská kresba 18. století (1985), Grafika 17. a 18. století (1986). Současně psal statě o slovenské současné grafice (Vladimír Gažovič, Dušan Kállay). Připravil větší výstavu Nizozemská kresba 16.–18. století ze sbírek Moravské galerie (1987) a jako rozloučení s galerií obsáhlou výstavu Nizozemská grafika 16.–18. století ze sbírek Moravské galerie v Domě umění Opava (1988). Spolupráce s Moravskou galerií trvala i po jeho odchodu z této instituce, přičemž stále rozvíjel schopnost širokého záběru témat i nadání je prostředkovat širokému publiku. Podílel se tak na výstavách pro Moravskou galerii (Příběhy bez konce. Princip série v českém výtvarném umění, 1993; Opakované příběhy. Tradice v novém, 1996), i pro Muzeum umění Olomouc (Josef Sadler, 2011; Josef Stern, 2015). Roku 2003 editoval monografický katalog *V zrcadle stínů. Morava v době barokní* pro výstavu v Rennes. Studie, jejichž jádrem byly přednášky pro odbornou veřejnost v průběhu devadesátých let v Moravské galerii, zveřejnil tiskem pod názvem: *Umělci, objednavatelé a styl. Studie z dějin umění* (2006).

Od roku 1988 (externě již od roku 1985) působil Jiří Kroupa na brněnské fakultě (dnešním semináři dějin umění), kde se v roce 1995 habilitoval s prací *Lieu de plaisance a barokní Morava. Pronikání a působení francouzské kultury v architektuře 18. století na Moravě*. Práce svým názvem zřetelně napovídá, že Jiří Kroupa kontinuuálně rozvíjel osobitou badatelskou perspektivu nahlízející umělecká díla jako symptomy konkrétních historických, kulturních a sociálních okolností. Profesorem se na brněnské fakultě stal v roce 1999, kdy již působil jako vedoucí semináře dějin umění (v letech 1992–2002). V době aplikace boloňské reformy přitom promyšleně koncipoval novou strukturu odděleného bakalářsko-magisterského studia, která dodnes definuje charakter kurikula na brněnské fakultě. Pevné sepětí s ním projevilo při sedmdesátém výročí jeho založení, kdy spolu s Lubomírem Slavíčkem připravil *Almanach 1927–1997. Sedmdesát let Semináře dějin umění Masarykovy univerzity v Brně* (1997).

Důležitý význam měl pro J. Kroupu roční pobyt na Institutu für Europäische Geschichte v Mohuči (1992–1993), kde se zabýval především historiografií dějin umění a metodologií dějin umění (významně jej zde ovlivnily texty Hanse Beltinga, Horsta Bredekampa, Michaela Baxandalla a tehdejší mohučská diskuse o postmoderně).

Jiří Kroupa patří bezesporu k nejmóraznějším osobnostem domácích dějin umění. Jako znalec vizuální kultury raného novověku, a zejména architektury, představuje autoritu respektovanou v domácím i mezinárodním prostředí. V rámci propojení historického a uměleckohistorického přístupu dospěl k osobitým imago-kulturním přístupům, kdy se snaží na základě komplexní analýzy uměleckého díla porozumět jeho intencím. Cílem je přitom nejen rekonstrukce všech okolností, za kterých dílo vzniklo, ale především konstrukce významů, které definují zajímavost takového objektu. Projevuje se přitom jako metodologicky orientovaná

a vyhraněně zakotvená osobnost (jak dokládají jeho nepřekonané *Školy dějin umění* a *Metody dějin umění*, 1996/2007, 2010).

Projevem jeho cesty k objasňování uměleckého díla minulosti patří především analýzy konkrétních staveb, u kterých zkoumá „sémantiku architektonické úlohy“. Vysvětluje přitom volbu uměleckých forem v souvislosti s proměnami jejich funkcí, respektive s proměňujícími se požadavky stavebníků, které reflektují jejich postavení, kulturní zakotvení, ale i charakter a možnosti architektů/umělců, stejně jako různých dalších aktérů, včetně reakcí recipientů (Valtice, Lednice, Rajhrad, Šternberk, Telč, Zelená hora u Žďáru, Litomyšl a další). Svůj dlouholetý zájem věnuje brněnskému prostředí, a to jak ve starším období (např. studie *František Antonín Grimm v Římě*, 2002; kapitoly v knize *Brněnské paláce*, 2005), tak i moderní doby (*Otto Eisler. Od racionálního purismu k internacionálnímu stylu*, 2003; *Brněnští němečtí architekti: 1910–1945*, 2012). V současnosti se významně podílí na několikavazkové syntéze *Dějin Brna* (s dominantním podílem zejména u sedmého svazku – *Uměleckohistorické památky, historické jádro*, 2015). Vedle této odborné publikační práce nepřestává být historikem umění, který si je vědom potřeby otevřeného prostředkování smyslu uměleckých děl veřejnosti, ať už formou popularizačních textů, přednášek či zájmu o současné umění.

Lubomír Slavíček (1949)

Galerijní expert a znalec sběratelství 16.–20. století

Předposlední v řadě dosavadních vedoucích semináře dějin umění byl a je jako brněnský rodák a absolvent zdejší univerzity pevně spojen s tradicí tohoto ústavu. Za studií dějin umění na brněnské filozofické fakultě (1967–1972) patřily mezi jeho učitele výjimečné osobnosti, jako zejména Albert Kutal, Václav Richter, Zdeněk Kudělka, Ivo Krsek, Miloš Stehlík, Jaroslav Sedlář či Bohdan Lacina. Již od doby své diplomové práce o moravsko-rakouském malíři Felixi Ivo Leicherovi (1972), kterou o rok později předložil jako práci rigorózní, zasvětil svou badatelskou dráhu středoevropskému malířství (zvláště pozdního) baroka.

Po skončení vysokoškolských studií pracoval nejprve ve sféře památkové péče (v Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody v Brně), ovšem již v roce 1975 byl povolán jako odborný pracovník do Národní galerie v Praze, kde působil až do roku 1994 na různých pozicích: v letech 1975–1985 byl kurátorem Sbírký starého evropského umění, poté rok pracoval jako její vedoucí, mezi léty 1987 až 1991 zastával funkci náměstka ředitele pro odbornou činnost a nakonec se v dynamickém popřevratovém období 1991–1993 stal ředitelem této instituce. Poté znovu ještě rok působil ve Sbírce starého evropského umění. Od počátku své činnosti v Národní galerii se profiloval jako vyhraněná badatelská osobnost. V letech 1977–1978 tak jako stipendista Herderovy ceny (navržen A. Kutalem) studoval na vídeňské univerzitě a v roce 1986 předložil kandidátskou práci o flámských figurálních obrazech 17. století ve sbírkách pražské Národní galerie.

V roce 1994 ukončil Lubomír Slavíček své dlouholeté působení v Národní galerii a odešel zpět do Brna, kde působil na filozofické fakultě jako odborný asistent a následně se zde habilitoval prací o holandské a flámské malbě v nostických sbírkách. V roce 2001 byl jmenován profesorem

a současně vystřídal na celé desetiletí (do roku 2011) Jiřího Kroupu na pozici vedoucího semináře dějin umění. Během jeho působení se mu podařilo stabilizovat studijní (bakalářské a magisterské) programy v rámci nově uplatňované boloňské reformy a také otevřel dveře mladší generaci zdejších studentů (Pavel Suchánek, Michaela Šeferisová Loudová, Radka Nokkala Miltová, ale z mimobrněnských absolventů též Ivan Foletti či Ondřej Jakubec). Tím se mu společně s Jiřím Kroupou podařilo personálně stabilizovat brněnský seminář a vytvořit dobré předpoklady pro působení nástupnické generace.

Lubomír Slavíček se již od své první publikace, katalogu obrazárny jaroměřického zámku (1978, společně s Ivo Krskem a Antonínem Jirkou), profiloval jako specialista na barokní malířství a kresbu s vysokou úrovní znalecké akribie, kterou rozvíjel v řadě dalších studií. Ty se soustřeďovaly zejména na moravské a rakouské malířství a výtvarnou kulturu 18. století, ke kterým přinášel jak analytické sondy, tak četná materiálová zjištění. Znalecký cit (J. Kroupa mluví o klasickém „galerijním znalectví“) tedy primárně určuje Slavíčkovu osobitou badatelskou polohu, kterou formovalo nejen brněnské studium u Ivo Krska, ale i kontakty s Jaromírem Šípem (jehož byl v Národní galerii v Praze nástupcem) a s dalšími osobnostmi, jakými byl například Lubor Machytka či Pavel Preiss.

S posledně jmenovaným sdílí Lubomír Slavíček koncentrované zaujetí problematikou sběratelství a mecenátu, pokrývající přitom široké období od 17. do 20. století, jemuž věnoval nejen nepřehledné množství analytických textů, ale i syntetickou monografii „*Sobě, umění, přátelům*“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939* (2007). Toto badatelské téma propojuje znalecký přístup a stylově-kritickou linii myšlení s dalšími, pro brněnskou školu tak příznačnými akcenty – s pevným historickým zakotvením studované látky, archivním průzkumem a kulturně-historickým kontextualismem. V tomto svém systematickém zaujetí dějinami sběratelství se přitom L. Slavíček profiluje jako jeden z mála badatelů v rámci domácí historiografie.

Osobní charakteristika a zkušenost z galerijního prostředí definují Lubomíra Slavíčka jako velmi aktivistického badatele, který překračuje hranice své specializace a podílí se na vnitřním utváření celé disciplíny dějin umění a také na jejím veřejném obrazu. Intenzivní organizační zkušenost v galerijním provozu formovala nejen jeho vyvážené propojení akademické a praktické práce, ale také stojí v pozadí jeho dalšího aktivního působení uvnitř i vně disciplíny dějin umění. Vedle své odborné práce totiž Lubomír Slavíček byl a je činný v nepřehledném množství domácích a zahraničních grémií, institucionálních, výstavních, ale i resortních. Od počátku devadesátých let 20. století se profiloval jako jedna z vůdčích organizačních osobností dějin umění a hrál zásadní roli v řadě oborových institucí (redakční rada časopisu *Umění*, člen a předseda Uměleckohistorické společnosti, jako člen přípravného výboru stál u prvních čtyř domácích kongresů dějin umění: 2003, 2006, 2009, 2012). Toto organizační nadání a společenskou angažovanost dokázal v roli vedoucího semináře dějin umění výborně zúročit. Jeden detail může přitom být symptomatický – jeho zásluhou se v roce 2009 ústavní časopis proměnil z unifikované podoby v rámci řady *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* v moderní uměleckohistorické periodikum *Opuscula historiae artium*, na jehož podobě se jako předseda redakční rady stále podílí. Jeho působení při semináři dějin umění tak naštěstí stále trvá.

Emanuel Šimek (1883–1963)

Zakladatel archeologie na brněnské univerzitě

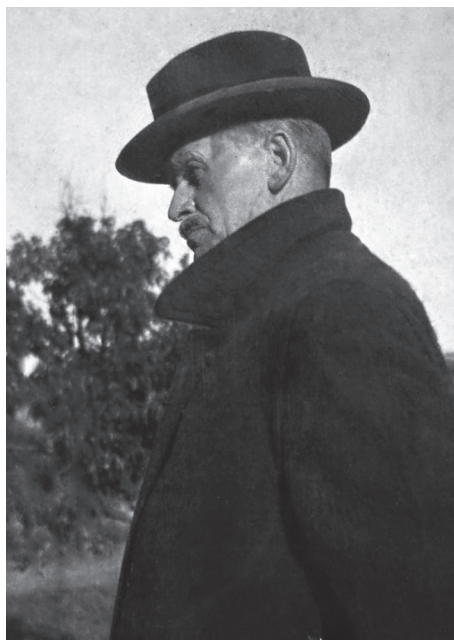
Budovatel ústavu pro prehistorii a protohistorii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity se narodil ve Vatěticích v podhůří Šumavy, kraji, s kterým byl celý život citově spjat. Po gymnaziálních studiích v Plzni spojil roku 1903 svou životní dráhu nejdříve s aktivní vojenskou službou u rakouského válečného námořnictva v důstojnické hodnosti. Časté pobyty v přístavech na jadranském pobřeží, zejména na Istrii, jej však přivedly ke studiu klasické archeologie. V roce 1906 se proto zapsal na pražskou filozofickou fakultu, kde navštěvoval přednášky z historie, prehistorie i geografie předních českých humanitních vědců: J. Golla, J. Pekaře, J. Šusty, L. Niederla, T. G. Masaryka a dalších. V roce 1911 zde obhájil druhou dizertační práci v dějinách archeologického semináře Filozofické fakulty Univerzity Karlovy *Langobardé v Čechách*.

V letech 1911–1914 byl Šimek členem vídeňské Ústřední komise pro zachování památek, kde převzal referát archeologické památkové péče. V rámci této gesce se aktivně zasazoval v boji proti rozvíjejícímu se obchodu se starožitnostmi v rámci celé monarchie. Jeho odbornou činnost i další studijní působení na vídeňské univerzitě přerušily válečné roky, které prožil opět jako námořní důstojník na ministerstvu války ve Vídni.

Po vzniku ČSR se angažoval v organizaci referátu pro ochranu prehistorických památek při Ministerstvu školství a národní osvěty, působil jako středoškolský profesor v Praze a vědecké archeologické činnosti se věnoval coby konzervátor Státního památkového úřadu. V roce 1922 se spisem *Čechy a Morava za doby římské* habilitoval na pražské filozofické fakultě v oboru prehistorie Evropy se zvláštním zřetelem ke starověké etnografii. Tím zahájil své pedagogické působení na Karlově univerzitě, odkud v roce 1930 přešel na filozofickou fakultu do Brna. Zde byl jmenován mimořádným a v roce 1936 řádným profesorem a instalován jako ředitel nově zřízeného ústavu pro prehistorii i protohistorii.

Třicátá léta byla pro Emanuela Šimka dobou budování univerzitního ústavu i intenzivní vědecké práce. Stěžejní pozornost soustředil na přípravu monumentálního čtyřsvazkového historicko-geograficko-archeologického díla *Velká Germánie Klaudia Ptolemaia*. Mimo univerzitní pracoviště se stal také hlavním organizátorem moravské archeologie, která byla v této době sice výrazně rozvinutá, ale stále ještě stála na amatérských základech. Činnost moravských archeologů byla sdružena v rámci Moravského archeologického klubu, jehož předsedou se Šimek stal na téměř tři desetiletí (1935–1962) a dal mu jasné programové vymezení.

Období protektorátu po uzavření českých vysokých škol trávil v Pošumaví v úmyslné distanci od nové organizace německé archeologie na našem území. Zde se věnoval beletristické tvorbě. Po konci války se stal restaurátorem semináře pro prehistorii a protohistorii na brněnské filozofické fakultě i obnovitelem celkové činnosti moravské archeologie. Po únoru 1948 čelil vynuceným změnám totalitní komunistické kulturní politiky, které omezovaly i archeologická pracoviště a tištěná periodika. V průběhu padesátých let Šimek ustoupil z veřejného života a do

F. Kalousek (vpravo) v rozhovoru s R. M. Perníčkou
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Brna přijížděl z pošumavských Miřenic jen za nutnými pracovními povinnostmi jak na univerzitě, tak v rámci vedení okleštěného Moravského archeologického klubu. Koncem akademického roku 1957/58 ve svých 75 letech odešel na definitivní odpočinek a ve svém milovaném kraji také o pět let později svoji životní dráhu definitivně uzavřel.

Více než běžným terénním archeologem byl Emanuel Šimek zaníceným historiografem a interpretem antických a raně středověkých písemných pramenů. Jeho vysoce etický přístup k ochraně historických památek a důraz na morální kodex archeologické práce byl vzorem i jeho současníkům. Přestože v nesnadných dobách hrdě obhajoval české národní cítění, nikdy neovlivnilo, jak bylo u některých kolegů běžné, jeho interpretace archeologických poznatků, ke kterým byl v našem prostředí v této době nezvykle kritický.

František Kalousek (1901–1988)

Budovatel brněnské archeologické školy

Františka Kalouska můžeme jednoznačně považovat za budovatele široké výzkumné a pedagogické základny moravské univerzitní archeologie, která se tím kvalitativně posunula k praxi oproti spíše teoretickému nastavení ústavu pro prehistorii a protohistorii Emanuela Šimka v meziválečném období. Kalousek na brněnskou filozofickou fakultu nastoupil v roce 1932 jakožto externí posluchač oborů historie, dějin umění a prehistorie, v roce 1937 byl již zaměstnán jako pomocná vědecká síla na Šimkově ústavu. Na univerzitu Kalousek přišel se zkušenostmi terénního archeologa, které získával při výzkumech spolu s dalšími amatérskými badateli zejména v jeho rodném kraji, na Bučovicku a Slavkovsku, kde od roku 1922 působil coby učitel na různých školách, a to až do konce druhé světové války.

Disertaci věnovanou moravskému eneolitu dokončil v roce 1938, předložit a obhájit ji však mohl až v roce 1945, kdy se stal také asistentem semináře pro prehistorii a protohistorii. Od května 1945 se významně podílel na obnově univerzitního archeologického pracoviště i sbírek, podobně jako se angažoval v navrácení ústavní knihovny, která byla zavlčena za války do říše. Po zřízení Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 1946 zde prosadil zavedení přednášek prehistorie pro učitele, cílených zejména k památkové ochraně archeologických nálezů a nalezišť. Jeho politická orientace i aktivismus jej přivedly v únoru 1948 až k vlivné pozici předsedy akčního výboru Národní fronty na filozofické fakultě, z kteréžto pozice se účastnil i pravidelných zasedání profesorského sboru fakulty (na rozdíl od svého učitele Emanuela Šimka, který se od této doby ze zasedání vždy omluvil).

Snahu o sblížení praktické archeologie s teoretickou prehistorií se mu podařilo prosadit nejdříve na půdě pedagogické fakulty, kde se stal již v roce 1949 mimořádným profesorem, v letech 1950–1952 byl jejím děkanem a v letech 1952–1953 i prorektorem celé univerzity. Na filozofickou fakultu se vrátil po konci svého mandátu a přenesl sem již dříve zahájený terénní výzkum osídlení z doby Velké Moravy ve Znojmě-Hradišti, jemuž se pak věnoval po celý zbytek své profesionální dráhy. Vizi univerzitního archeologického pracoviště propojujícího teorii s praxí a rezonujícího se soudobou společenskou ideologií naplno prosadil v letech 1958–1970, kdy se po Emanuelu Šimkovi stal vedoucím nově organizované katedry prehistorie a národopisu (později samostatné katedry prehistorie). Výuka studentů byla dnešními slovy vedena výrazně multidisciplinárně s důrazem na terénní praxi. Svůj vliv ve vedení univerzity Kalousek využil k podstatnému personálnímu posílení katedry a především k založení externích výzkumných univerzitních pracovišť na velkomoravském hradišti Pohansko u Břeclavi (od roku 1958) a neolitickém sídlišti v Těšeticích-Kyjovicích (od roku 1964), které dodnes zůstávají mezi pilotními projekty ústavu archeologie a muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

František Kalousek zastával řadu akademických a politických funkcí, za něž obdržel množství čestných vyznamenání a dalších ocenění. Byl rovněž členem všech významných poválečných archeologických organizací, které významně spoluvytvářel a v rámci redaktorské práce se podílel také na nové struktuře odborných publikačních orgánů (včetně založení archeologicko-klasické řady *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* v roce 1956). Z titulu vysokoškolského pedagoga pokrýval svými přednáškami většinu témat, na pedagogické fakultě pokračoval i s přednáškami historickými. Pro Františka Kalouska zůstávalo toto působení klíčovým a ovlivnilo celou poválečnou archeologickou generaci, jež zásadně určila další směřování oboru v druhé polovině 20. století. Po odchodu do důchodu v roce 1972 zůstával, přes své předešlé veřejné působení, v ústraní a neskrýval zklamání z vývoje z doby normalizace, která se podstatnými omezeními dotkla i jím budovaného univerzitního pracoviště.

Bořivoj Dostál (1929–1994)

Přední archeolog Velké Moravy

Bořivoj Dostál představoval výraznou osobnost s nepopíratelným mezinárodním renomé, které si získal především svým celoživotním odborným zaměřením na archeologii a dějiny raného středověku, resp. velkomoravského období. Svá studia v oborech dějepisu a ruštiny na brněnské pedagogické fakultě rozšířil na podnět svého učitele Františka Kalouska (oba se nad archeologií potkali v místech svých rodišť na Slavkovsku) studiem archeologie, které ukončil v roce 1957, již jako asistent na katedře prehistorie filozofické fakulty. Zde se specializoval na slovanskou archeologii a v tomto oboru se také v roce 1967 habilitoval prací zaměřenou na problematiku velkomoravských pohřebišť na území Moravy. O rok později, v době pražského jara, převzal po Františku Kalouskovi vedení archeologického výzkumu velkomoravského hradiska Pohansko

u Břeclavi a na počátku roku 1970 také vedení katedry prehistorie, kterého však byl po necelých třech letech v normalizačním čase zase zbaven. Svou energii tedy zaměřil především na dobudování základny a rozvíjení archeologického výzkumu Pohanska, jemuž také věnoval dlouhodobou odbornou publikační aktivitu, zasvěcenou zásadním poznatkům k opevnění hradiska, typu sídlištních objektů a jejich funkci, klasifikaci velkého množství získané hmotné kultury atd. Klíčová je jeho monografie z roku 1975 věnovaná velkomoravskému velmožskému dvorci na Pohansku, kterou však teprve v roce 1988 mohl předložit jako kandidátskou práci pro doktorát historických věd.

Díky jazykové erudici a bohatým kontaktům s domácími i zahraničními specialisty se mu téma Pohanska podařilo rozvést v širokých celoslovanských a raně historických souvislostech, což vzbudilo zájem o naši problematiku u evropské mediévistické veřejnosti a autorovi se dostalo uznání coby významnému prehis-

torikovi a slavistovi druhé poloviny 20. století. Plné rehabilitace se Dostál ovšem dočkal až v roce 1990, kdy byl jmenován profesorem a znovu postaven do čela katedry, kterou de facto po nuceném útlumu v dobách normalizace znovu vybudoval. Nový model výuky oboru archeologie, realizovaný po roce 1990, je tak trvale spojen s jeho jménem. Katedru archeologie vedl až do neočekávaného definitivního odchodu v srpnu 1994, podobně jako intenzivní výzkum a zpracování pramenného materiálu z Pohanska. Přípravovanou syntézu staroslovanské archeologie, pro jejíž sepsání měl nejlepší předpoklady, se mu bohužel dokončit nepodařilo. Jako pedagog proslul náročností, objektivitou a přísným, avšak také nepopíratelným lidským přístupem ke studentům. Jeho semináře prošlo několik českých i zahraničních posluchačů a doktorandů, dnes již renomovaných odborníků. Významným podílem se zasloužil o další rozvoj brněnské archeologické školy, budované na filozofické fakultě od dob první republiky.

Vladimír Podborský (1932)

Doyen moravské pravěké archeologie

Archeologii a historii studoval na brněnské filozofické fakultě v letech 1951–1956 a ukončil diplomní práci z oboru prehistorie u profesorů E. Šimka a F. Kalouska. Na katedře prehistorie začal působit jako asistent již v roce 1955. V roce 1963 úspěšně předložil kandidátskou disertační práci věnovanou sídlištím ze starší doby železné (halštatské kultury) na Moravě, v roce 1968 se pak habilitoval syntetickou prací *Morava v pozdní době bronzové I–II*. Teprve po roce 1989 mohl být jmenován profesorem pravěké archeologie. K vědeckým titulům pak v roce 1991 připojil doktorát věd za práci zasvěcenou tématu sociokulturní architektury z mladší doby kamenné – tzv. rondelům. V letech 1990–1994 zastával funkci proděkana filozofické fakulty pro vědecko-výzkumnou činnost a zahraniční styky, v letech 1994–1998 byl vedoucím nově zformovaného pracoviště, ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, které v této podobě vzniklo na jeho návrh.

Vladimír Podborský vedl řadu archeologických výzkumů, které dodnes poskytují základní pramennou bázi pro poznání pravěku Moravy. S jeho jménem je spojeno také vybudování terénní výzkumné základny na místech neolitické osady lidu s moravskou malovanou keramikou

V. Podborský při laboratorním zpracování pravěké keramiky, pravděpodobně přelom 50. a 60. let 20. století
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

u Těšetic-Kyjovic na Znojemsku, kterou vedl v letech 1967–1985. V této době se zde podařilo identifikovat do té doby neznámý fenomén z oblasti religiozity neolitického člověka, tzv. rondelovou architekturu. Její výzkum, který je dnes ve středoevropském kontextu jedním z klíčových témat archeologie mladší doby kamenné, zahájil a odborně významně rozvinul. Vedle odborného zaměření na obecné otázky pravěku střední Evropy věnuje systematickou pozornost metodologii studia pravěku, archeoreligionistice i samotným dějinám oboru. Ve všech zmíněných oblastech publikoval nepřekonané monografie a studie, které vytvářejí jednoznačný základ moderního prehistorického výzkumu našich zemí. Pro všechny archeology je základním textem syntéza *Pravěké dějiny Moravy* (Brno 1993), jejímž je Podborský spoluautorem a editorem a za niž také obdržel Cenu Josefa Hlávky. Pro studenty archeologie nejen na Masarykově univerzitě jsou pak zcela nezbytnou učebnicí Podborského *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*, které vyšly již v několika vydáních.

Profesor Podborský představuje typ univerzitního pedagoga, který vždy dokázal výborně propojit svou pedagogickou činnost s aktuální vědeckou a terénní praxí, což dosvědčí především dlouhé řady úspěšných absolventů studia archeologie nejen v Brně, ale také na mnohých dalších našich i zahraničních univerzitách, kde Vladimír Podborský hostoval. V paměti více generací studentů zůstává jeho přísný, ale poctivý a citlivý přístup k budoucím kolegům, kteří mu vděčí za předání systematických znalostí o středoevropském pravěku. Jako mezinárodně uznávaný badatel byl a je členem množství akademických a odborných společností a komisí. Významné jsou vedle vlastních publikačních aktivit i Podborského editorské počiny. V letech 1963–1995 redigoval archeologickou řadu *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, v roce 1991 se stal obnovitelem a redaktorem původního moravského archeologického časopisu *Pravěk*. Stal se rovněž obnovitelem tradičního Moravského archeologického klubu a zakladatelem Nadace Býčí

skála, která usiluje o další poznání jednoho z nevyraznějších pravěkých střeoevropských nalezišť, jeskynní svatyně ze starší doby železné v Moravském krase. Ta je dalším z jeho velkých badatelských témat. Dosud neuzavřené dílo jednoho z mála skutečných polyhistorů v oboru archeologie bylo v roce 2000 oceněno mj. Medailí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky I. stupně za dlouhodobou významnou vědeckou, pedagogickou a organizační práci na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

Zdeněk Měřínský (1948–2016)

Encyklopedista archeologie středověku

Jihlavský rodák dokázal lásku ke středověkým hradům v okolí svého rodiště rozvinout v pozdějších letech v průkopnickou vědeckou práci, jíž položil jedny ze základů oboru archeologie středověku. Zdeněk Měřínský studoval obory archeologie a etnografie na brněnské filozofické fakultě v letech 1967–1972. Závěrečnou diplomní prací věnovanou zaniklým středověkým osadám na panství oslavanského kláštera pevně stanovil oblast, které zasvětil celý odborný život. V letech 1972–1974 působil na katedře prehistorie, odkud však v době normalizace musel odejít. Pracovní útočiště posléze našel na dobu plných patnácti let v Archeologickém ústavu Československé akademie věd, kde se před rokem 1989 vyprofiloval v jednoho z mála profesionálních archeologů, kteří se věnovali období raného a vrcholného středověku.

V rámci svých povinností prováděl řadu archeologických výzkumů raně středověkých pohřebišť a sídlišť, které dokázal vědecky kvalitně zpracovat a získané poznatky předložit v syntetické práci *Morava v 11.–12. století*, za kterou v roce 1988 obdržel kandidaturu historických věd. V roce 1981 zahájil také výzkum středověkého hradu Rokštejn u Brtnice, který vedl na výborné odborné a logistické úrovni. V této době šlo o výzkum ojedinělý, a to nejen v českých zemích, což bylo také důvodem, proč se stal pilotním vzorem pro zkoumání dalších památek tohoto typu. S Rokštejnem souvisí i vybudování výzkumné základny v nedaleké Panské Lhotě, která je spolu s hradním výzkumem dodnes jedním z plně rozvíjených projektů ústavu archeologie a muzeologie.

Po zlomovém roce 1989 převzal v Moravském zemském muzeu vedení historicko-archeologického oddělení, odkud však již v roce 1992 přešel na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde nejdříve zastával pozici odborného asistenta v historickém ústavu. O tři roky později natrvalo zakotvil v ústavu archeologie a muzeologie, jemuž zasvětil dalších více jak dvacet let aktivního života. Roku 1996 se zde habilitoval a v roce 1999 převzal vedení celého ústavu, kde byl také v následujícím roce jmenován profesorem. Od jeho nástupu na filozofickou fakultu se do popředí dostalo jeho pedagogické působení, které s obdivuhodnou energií rozvinul také na řadě dalších univerzit. Jako pedagog byl velmi oblíbený, což vedle jeho nepopiratelné erudovanosti bylo podtrženo i neautoritářským a značně chápavým přístupem ke svým svěřencům.

Téměř nadlidská se z odstupu času jeví Měřínského odborná produkce, která byla při jednom z jeho jubileí shrnuta do více jak čtyřicetistránkového soupisu jeho bibliografie.

Rozsah aktivit jej předurčil k členství ve velkém množství akademických a odborných struktur, v jejichž rámci pomáhal organizovat vědeckou práci na celorepublikové úrovni. Pro obor historické archeologie byla klíčová také jeho rozsáhlá redaktorská a editorská činnost, z níž připomeňme alespoň časopis *Archaeologia Historica*, který pomáhal formovat a posléze se stal i jeho redaktorem. Jistým završením celoživotního díla Zdeňka Měřínského se stala syntéza *Morava na úsvitě dějin* z roku 2011 a především plánovaná trilogie *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu* o více jak 2200 stranách s neuvěřitelným množstvím dat a informací, z níž bohužel za jeho života stačily vyjít pouze první dva díly (2002, 2006).

V případě Zdeňka Měřínského nelze alespoň stručně nezmínit také jeho sběratelskou vášeň orientovanou na vojenskou historii, numizmatiku a filatelii, jeho hluboký zájem o obecné

Z. Měřinský v debatě s J. Macháčkem (zády) na velkomoravském hradišti Pohansko u Břeclavi
Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

kulturní dějiny a afinitu k rakouským a německým sousedům, výtvarný talent, který uplatňoval vedle pečlivé dokumentace výzkumů také různými dílky, především pro potěchu svých kolegů. Jeho náhlým odchodem ztratila filozofická fakulta encyklopedického znalce středověkých dějin, skvělého organizátora, hodnotného a přátelského člověka.

Antonín Václavík (1891–1959)

Zakladatel moravské národopisné školy

Když se roku 1945 ujímal ve svých padesáti čtyřech letech vedení nově zřízeného semináře pro etnografii a etnologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, byl Antonín Václavík již respektovanou osobností československé etnologie. Na Masarykově univerzitě externě přednášel od třicátých let, značná část jeho vědeckého působení se ovšem doposud odvíjela mimo univerzitní prostředí.

Zájem o tradiční kulturu u něj vycházel z rodinného prostředí a z inspirací rodným krajem – luhačovickým Zálesím. Starší bratr František se podílel akvizicemi na budování sbírek luhačovickeho muzea, s nímž posléze intenzivně spolupracoval i sám Antonín Václavík. Jeho cesta k oboru ale nebyla nijak přímočará. Po absolvování obchodní akademie nastoupil dráhu úředníka, která jej po skončení první světové války přivedla

na Slovensko. Vedle plnění administrativních povinností vystudoval na Univerzitě Komenského v Bratislavě obory zeměpis – etnografii – dějiny umění. Na další odborné směřování měl vliv jeho tehdejší učitel Karel Chotek. Projevilo se to mimo jiné v koncepci knihy o vesnici Charvátský Grób osídlené obyvatelstvem jihoslovanského původu (*Podunajská dedina v Československu*, 1925) i v regionální monografii *Luhačovské Zálesí* (1930), kterou vzdal pomyslný hold svému rodnému kraji.

Zkušenosti z raných muzejních aktivit v Luhačovicích dokázal A. Václavík společně s teoretickými znalostmi zúročit v meziválečném období při zpracování sbírkových fondů a instalaci expozic v několika slovenských muzeích (Martin, Bratislava, Piešťany, Skalica, Trnava). Odborná erudice a osobní kontakty vedly dokonce k nabídce uspořádat národopisné sbírky Pražského hradu. Práce s muzejním materiálem se mu v těchto letech stávala bohatou studnicí poznání a vytvořila předpoklady pro následné publikační výstupy. Patrné je to zvláště ve sféře tradičního textilu a lidového výtvarného projevu, při jejichž interpretaci se snažil uplatnit dobově aktuální funkčně strukturální metodu.

V roce 1934 byl jmenován na Masarykově univerzitě v Brně soukromým docentem a externě zde až do uzavření vysokých škol přednášel. V této době podnikl studijní pobyty v Německu a Polsku, které mu umožnily navázat bližší kontakty se zahraničními etnology. Během protektorátního období působil jako vědecký pracovník Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, jehož činnosti měl vetknout vědecký základ. Vedle uspořádání sbírek se proto věnoval terénnímu výzkumu a sběrům. Nákladem uherskohradištského muzejního spolku byla v roce 1941 vydána i Václavíkova metodická pomůcka pro muzejní práci *Zrnko k zrnečku. Návod jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a jihovýchodní Evropy*.

Po skončení války Antonín Václavík již natrvalo zakotvil na brněnské univerzitní půdě, kde až do své smrti v roce 1959 vedl etnologický seminář. Přestože musel po roce 1948 čelit tlaku marxisticky orientovaných etnografů, kteří jej osočovali jako buržoazního představitele ahistorické koncepce v národopisu, spadá do těchto let vydání několika zásadních Václavíkových prací. Pro zahraničního čtenáře byla určena publikace o lidovém textilu, tkaninách a výšivce vydaná v něm-

čině, francouzštině a angličtině (česky až v roce 2009 jako *Textil v lidové tvorbě*). Tradičnímu oděvu byla věnována i analytická práce *Genese obřadních plachet koutnice a úvodnice* (1958), v níž prokázal důvěrnou znalost terénního materiálu a muzejních sbírek na Moravě, na Slovensku a ve Slezsku. Orientace v dokladech o užívání těchto textilií ve větším geografickém prostoru mu umožnila sledovat vybraný kulturní prvek v širších sociokulturních souvislostech.

Dlouhodobý zájem o výroční obyčej hodlal Antonín Václavík zúročit v monografii *Výroční obyčej a lidové umění*, která ale vyšla až posmrtně (1959). Výklad o vazbách mezi lidovými výtvarnými projevy a obyčejovou kulturou, či o vztahu k lidové religiozitě a magii měl být pomyslným vyvrcholením jeho badatelského díla. Ideologický tlak na autora a necitlivé zásahy redaktorů do textu však práci v jejích upravených částech poněkud znehodnotily.

Přestože interní působení Antonína Václavíka na půdě Masarykovy univerzity trvalo pouhých 14 let, v průběhu tohoto období se mu podařilo vychovat první generaci etnologů, kteří našli uplatnění nejen na univerzitě samotné, ale i v muzejní a aplikované sféře a na pracovištích Akademie věd. Proto a také s ohledem na širší jeho dalších odborných aktivit je Antonín Václavík oprávněně nazýván zakladatelem moravské národopisné školy.

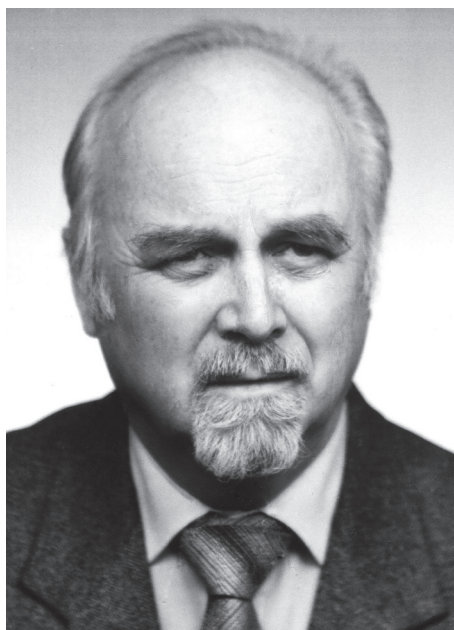
Richard Jeřábek (1931–2006)

Od národopisu k evropské etnologii

Téměř půl století (1959–2006) se výraznou měrou podílel na profilaci jednoho ze dvou českých univerzitních pracovišť etnologie. Richard Jeřábek náležel do silné generace, která po druhé světové válce zahájila své univerzitní studium a záhy i aktivně vstupovala do dalšího směřování oboru. Vedení dnešního ústavu evropské etnologie se ujal v roce 1959 po náhlé smrti Antonína Václavíka. Čtyři roky před tím R. Jeřábek úspěšně ukončil studium národopisu a dějin umění a již od roku 1953 působil jako asistent (posléze odborný asistent) etnografického semináře. Počáteční badatelský zájem směřoval spíše k materiální kultuře a tradiční obživě a byl motivován záměrem A. Václavíka zpracovat regionální monografii etnografického regionu Valašsko. Již v této době je v publikovaných časopiseckých studiích a posléze i v kandidátské práci *Karpatské vorařství v 19. století* (1961) patrný Jeřábkův potenciál širšího historicko-etnologického komparativního výzkumu, který se uplatňoval na prostoru nadregionálně utvářených kulturních areálů. V šedesátých letech se R. Jeřábek úspěšně habilitoval (1962–1963) a posléze byl v roce 1968 jmenován profesorem. Společně se svými generačně blízkými kolegy (D. Holý a V. Frolec) stál v této dekádě u zrodu publikací o Podluží (1962) a Horňácku (1966), které moderní formou rozvíjely koncepci regionálních monografií.

Ze studia regionálních forem tradiční kultury vyplynula další výzkumná témata Richarda Jeřábka a sice proces formování etnografických regionů a teoretické problémy spojené s jejich vymezováním. V širší historické perspektivě se snažil poukázat na dynamičnost tohoto procesu a chybnost některých stereotypně konstruovaných obrazů o etnografické rajonizaci střední Evropy. Příspěvkem k důkladnějšímu poznání raných prací věnujících se tradiční kultuře se stala antologie *Počátky národopisu na Moravě* (1997).

S ohledem na studijní kombinaci národopis – dějiny umění směřovala jedna z linií badatelského zájmu R. Jeřábka k problematice ikonografie a lidové výtvarné kultury. Zaměřoval se

zvláště na ta témata, kde mohl uplatnit mezioborové přístupy a která byla mimo zájem hlavního badatelského proudu dějin umění, zatímco etnologové zpravidla postrádali adekvátní metodologickou výbavu k jejich odbornému zpracování. Věnoval se proto především terminologii, kategorizaci a systematické, ikonografii či symbolice (souborně *Lidová výtvarná kultura*, 2011). Vedle historické roviny studia neopomíjel ani dobově aktuální problematiku výtvarného folklorismu, neprofesionálního naivního umění a kýče.

Dlouhodobý zájem projevoval R. Jeřábek o bibliografickou práci, kterou po celý život rozvíjel vedle teoretické roviny především v jejím praktickém naplňování. Sám, nebo s ženou Alenou, zpracoval několik bibliografických soupisů oborových časopisů a personálních bibliografií. V této sféře se mu podařilo uplatnit se i v mezinárodních oborových sítích, když od roku 1969 systematicky přispíval do *Internationale Volkskundliche Bibliographie*.

Od osmdesátých let R. Jeřábek autorsky či redakčně participoval na souborných pracích české etnologie, které pomyslně vyvrcholily v pozici jednoho z dvojice hlavních redaktorů třídílné národopisné encyklopedie *Lidová kultura* (2007). Kromě redakční práce zpracoval množství věcných a personálních hesel. Zvláště biografický díl (první svazek encyklopedie) významně formoval také po koncepční stránce. Nadnárodní aspekt vykazuje projekt, který realizoval na přelomu století v podobě *Biografického slovníku evropské etnologie* (2013). Na základě mnohaleté excerpce dostupných zdrojů a za vydatné součinnosti zahraničních konzultantů se Richardu Jeřábkovi podařilo zpracovat 267 personálních hesel reprezentantů jednotlivých národních škol etnologie na území Evropy, jejichž badatelská činnost přerostla regionální a národní dimenze a výraznou měrou obohatila obor v celoevropském měřítku.

Personální bibliografie R. Jeřábka dosahuje k tisícovce položek a vedle vědeckých studií zahrnuje také texty materiálové povahy, lexikografická hesla, soupisy či příspěvky recenzní a polemické povahy. Díky zapojení do mezinárodních vědeckých sítí (např. Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně) se mu podařilo již od šedesátých let udržovat nejen osobní, ale i profesní kontakty s předními reprezentanty oboru v tehdejších východním i západním bloku. Vedle prací k historiografii a teorii národopisu/etnologie můžeme z metodologického hlediska oceňovat Jeřábkovy texty v oblasti etnografické rajonizace a především lidové výtvarné kultury a jejich širších geografických a sociokulturních souvislostí. Pro rozvoj etnologie v českém (československém) prostoru jsou ovšem neméně důležité četné podněty, jimiž Richard Jeřábek vstupoval do různých tematických oblastí etnologie a do diskuzí k dalšímu směřování oboru.

Dušan Holý (1933)

Dvojjediná osobnost – etnomuzikolog a interpret lidových písní

V osobě Dušana Holého se snoubí erudice vědce s nebývalým citem pro lidovou píseň a její interpretaci. Zpěvnost vychází stejně jako u jeho bratra Luboše (profesor brněnské Veterinární a farmaceutické univerzity) z rodinných kořenů a hudební tradice rodného Horňácka, kde už jako gymnazista zapisoval zdejší písňovou tradici. Po absolvování gymnázia ve Strážnici navštěvoval D. Holý nejprve Janáčkovu akademii múzických umění, v letech 1952–1956 studoval národopis a hudební vědu u profesorů Antonína Václavíka a Jana Racka. Po tříletém působení v Československém rozhlasu spojil v roce 1959 již natrvalo své profesní působení s brněnskou univerzitou, kde se v roce 1968 habilitoval prací *Problémy vývoje a stylu lidové hudby. Lidová taneční hudba na moravské straně Bílých Karpat* (tiskem v roce 2013). Jmenování profesorem proběhlo v roce 1990. Vedle filozofické fakulty vyučoval etnomuzikologii na Janáčkově akademii múzických umění.

Přestože se interpretace lidových písní vine celým životním příběhem D. Holého (byl mimo jiné dlouholetým sólistou Brněnského rozhlasového orchestru lidových nástrojů) a nemalé úsilí

věnoval též popularizaci lidové hudební tradice (rozhlavové pořady, hudební nosiče), svými časopiseckými pracemi a knižními tituly si vydobyl respektované místo také na poli vědecké práce. Znalost prostředí mu umožnila věnovat pozornost předním osobnostem hudebního folkloru a nositelům tradice (např. *Múdroslaví primáše Jožky Kubíka*, 1984). Od regionálního a lokálního výzkumu písňových a instrumentálních projevů pokročil již v šedesátých letech k teoreticky koncipovaným pracím zaměřujícím se na problematiku geneze a stylu lidové hudby, rytmiku i variační postupy. Přímou vizionářsky dnes působí participace na prvních pokusech o využití počítačové techniky při klasifikaci a analýze lidové písně, které jsou datovány již do sedmdesátých let.

Setkávání s nepočtenou, kulturně ale výraznou skupinou hornáckých Romů, k níž mimo jiné patřil i známý primáš Jožka Kubík, přivedla D. Holého k zájmu o tuto problematiku. V devadesátých letech si získala široké uznání především práce o genocidě Romů za druhé světové války a její reflexi v romském folkloru *Žalující píseň* (1993, spolu s historikem Ctiborem Nečasem).

V průběhu svého plodného vědeckého života byl D. Holý zapojen v redakčních radách předních oborových časopisů (*Český lid*, *Národopisný věstník*, *Národopisné aktuality*), byl členem studijní skupiny pro systematizaci a klasifikaci lidové hudby, vedl etnomuzikologickou komisi Národopisné společnosti československé a byl členem The Society for Ethnomusicology. Na půdě domovského pracoviště se podílel na kolektivních pracích o Hornácku, Podluží a Brumovicích, Masarykovu univerzitu spolu se svými kolegy reprezentoval také v redakci základního oborového kompendia – encyklopedie *Lidová kultura* (2007). I po odchodu do důchodu udržuje D. Holý nadále jako emeritní profesor úzké vazby s ústavem evropské etnologie.

V debatách o poslání a budoucnosti etnologie formuloval Dušan Holý až vizionářskou myšlenku: „Dokud bude člověk a jeho kultura ve smyslu každodenní kultury lidského života, budou potřeba etnologové, aby ji zkoumali a zaznamenávali.“

Václav Frolec (1934–1992)

Od Moravy do panonsko-podunajského prostoru

Žák Antonína Václavíka zahájil svou pedagogickou dráhu na etnologickém pracovišti brněnské univerzity v roce 1961, když před tím nedlouho působil v hodonínském muzeu. Po absolvování gymnázia byl v roce 1953 přijat ke studiu hudební vědy a národopisu na filozofické fakultě v Brně, v letech 1954–1958 si však zapisoval již jen jednooborový národopis. V průběhu šedesátých let rozvinul svou pedagogickou a vědeckou činnost natolik, že se mohl v roce 1968 habilitovat pro obor slovanská etnografie. Jmenování profesorem proběhlo na počátku devadesátých let.

Václav Frolec pocházel z Ratíškovic a rodný kraj v mnoha ohledech formoval jeho zájem o vybraná témata materiální i nemateriální kultury vesnického prostředí. Několik studií a samostatných publikací věnoval tradičním formám pěstování vinné révy (např. *Jihomoravské vinohradnictví. Tradice a současnost*, 1984), dlouhodobou pozornost směřoval především k problematice lidového stavitelství. Širší veřejnosti se podařilo toto téma prezentovat prostřednictvím díla *Lidová architektura. Encyklopedie* (spolu s Josefem Vařekou, 1983), která již více než tři desetiletí slouží jako výchozí pomůcka k orientaci v problematice nejen studentům a badatelům

jiné oborové profilace, ale i četným laickým zájemcům. Výzkumy vlastní i ty, které realizoval se svými studenty, posléze zúročil v souborné práci o lidové stavební tradici na území Moravy a Slezska *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku* (1974). Frolcův zájem o tuto sféru tradiční kultury nezůstával ale omezen pouze na domácí území, snažil se ji sledovat v širších geografických a kulturních souvislostech. Četné kontakty s kolegy z ostatních slovanských zemí a studijní pobyt v Sofii mu umožňoval rozvíjet např. úvahy o vazbách na panonskou a šířeji balkánskou oblast.

Živá obyčejová tradice v rodném kraji vedla V. Frolce také ke studiu nemateriálních projevů kultury, a to ať již v rovině teoretických úvah, sledování historické podoby a geneze vybraných kulturních prvků (např. jízda králů), tak i přiblížení jejich ryze současné podoby, včetně fenoménu folklorismu. Své publikační výstupy na toto téma orientoval v široké škále od ryzí popularizace (*Prostá krása*, 1984) až po četné vědecké

studie, metodologicky profilované příspěvky či uplatňování specifických metod (etnokartografie). Nemalý ohlas si mezi čtenářskou veřejností získala souhrnná publikace *Vánoce v české kultuře* (1988, 1989).

Především v sedmdesátých a osmdesátých letech se zaměřil Václav Frolec na výzkum vesnice a její kultury v historické rovině i v soudobých podobách. Tímto směrem zaměřoval své studenty pracující ve vybraných lokalitách s připravenými dotazníky. Vedle monografie Brumovic se tato orientace plně uplatnila při výzkumu několika jihomoravských obcí a byla pod Frolcovým vedením završena monografiemi *Horní Věstonice. Společenské a kulturní proměny jihomoravské vesnice* (1984) a *Žarošice. Minulost a současnost vesnice v oblasti Ždánického lesa* (1986). Dokumentace současné podoby života vesnického společenství směřovala i k interdisciplinárně pojatému výzkumu (např. integrovaný výzkum *Revoluční proměny jihomoravského venkova*). Znalost terénu i potenciál řady témat vedly V. Frolce k jejich pomyslnému otevírání nejen na bázi etnologie, ale a dalších oborů. Příkladem může být problematika venkovského města, dosud spíše opomíjeného fenoménu, k němuž posléze vyšly dva stejnojmenné sborníky (1986, 1987).

Nemalé úsilí Václava Frolce směřovalo k rozvíjení spolupráce s blízkými oborovými institucemi i v rámci mezinárodních sítí (Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, v roce 1989 obdržel prestižní Herderovu cenu). Jako konzultant participoval například na budování muzea v přírodě ve Strážnici, aktivně se podílel na profilaci tamního Ústavu lidového umění, jeho časopisu *Národopisné aktuality* i Mezinárodního folklorního festivalu Strážnice. V. Frolec má také nemalou zásluhu na obnově druhého nejstaršího oborového časopisu *Národopisný věstník*, jehož redakci v letech 1966–1972 vedl a svou prací přispěl i k zapojení zahraničních badatelů.

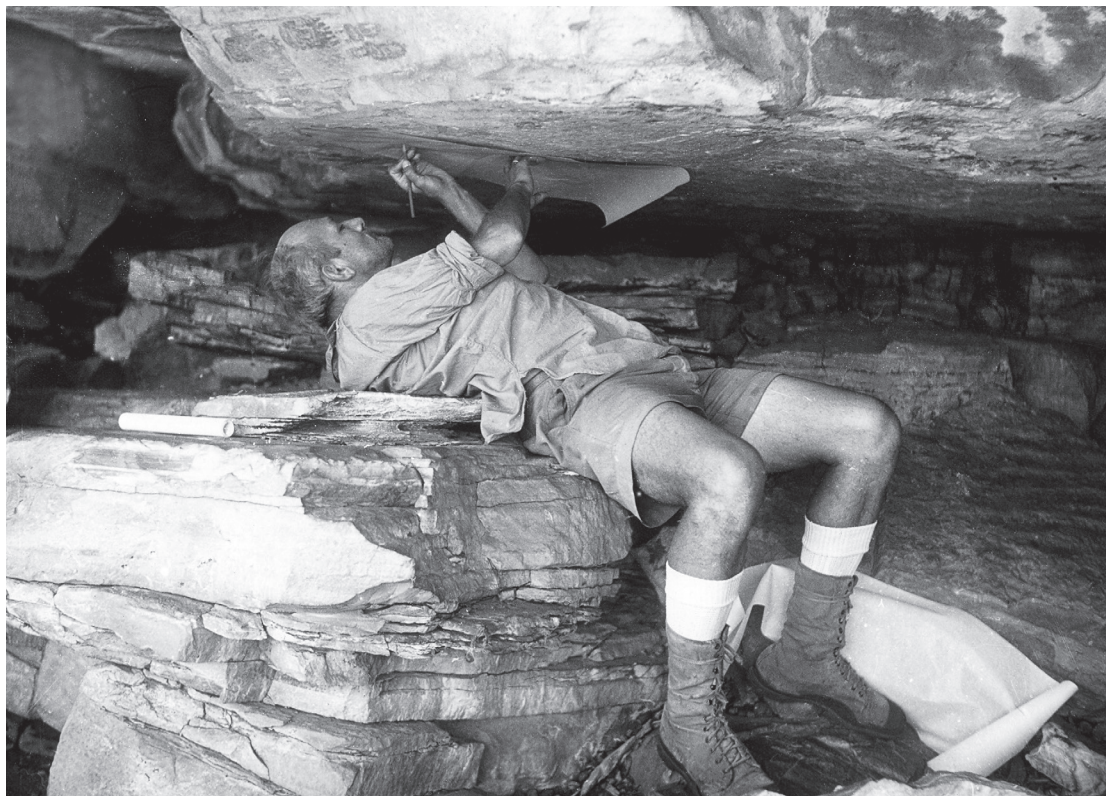
Na jaře 1992 zahájil Václav Frolec studijní pobyt v Münsteru (na stáži zde pobýval již v letech 1968–1969), jeho badatelské plány však byly znenadání přerušeny smrtí, která jej zastihla na místě pro badatele přímo symbolickém – v knihovně.

Jan Jelínek (1926–2004)

Organizátor české a světové muzeologie

Jan Jelínek svůj profesní život úzce propojil, vedle paralelního angažmá v oblasti antropologie a paleoantropologie, s muzejnictvím a s prosazením jeho teoretické základny – muzeologie. Již jako student Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity nastoupil v roce 1948 do Moravského zemského muzea, kde byl zaměstnán v oddělení pro moravské diluvium. O deset let později byl ustanoven ředitelem této tradiční brněnské instituce a během svého funkčního období dokázal realizovat několik nadčasových projektů. Bezprostředně se podílel na vybudování Ústavu Anthropos a pod jeho kuratelou postupně vznikly i Etnografický ústav a tzv. Mendelianum, jehož koncepci vytvořil politicky perzekvovaný genetik Jaroslav Kříženecký.

Jako neobyčejně schopný organizátor vycházel při prosazování svých záměrů z předpokladu, že je nutné opřít muzejní práci o propracovanou teorii vycházející z vědeckých principů, aby se muzea opět přiblížila potřebám tehdejší proměňující se společnosti. Skládat se podle něj měla ze tří vzájemně provázaných a rovnoměrně zastoupených složek – vědecké práce, dokumentace a prezentace. Jelínek se ve svých analýzách blíže zaměřil především na oblast komunikace s návštěvníkem, v níž prosazoval zvýšené uplatňování psychologických aspektů, zasazoval se však i o zavedení inovativních metod a technik v prezentační oblasti (práce se světlem, využití dioramat a audiovizuálních prostředků, prezentace sbírkových předmětů na pohyblivém pásu).

J. Jelínek dokumentuje prehistorické skální umění v Arnhemské zemi (Severní Austrálie), kam zorganizoval v roce 1969 vědeckou expedici, v podmínkách tehdejšího Československa ojedinělou
Zdroj: Archiv Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea

Jeho snahy o profesionalizaci oboru měly i praktické vyústění. Při Moravském muzeu ustanovil počátkem šedesátých let muzeologické oddělení, které mělo metodicky a organizačně ovlivňovat činnost této brněnské instituce a ostatních jihomoravských muzeí, a do jeho čela postavil ambiciózního Zbyňka Zbyslava Stránského. Zároveň zastával názor, že muzejní pracovníci musejí získat přehled „o předmětu, problémech a technice muzeologické práce“, a prosazoval proto nutnost vysokoškolského vzdělání v oblasti muzeologie. Přes potíže spojené s negativními postoji, které zastávali také někteří zástupci akademické obce, stál v roce 1963 u zrodu externí katedry muzeologie na brněnské filozofické fakultě. Na jednom z prvních univerzitních pracovišť tohoto typu na světě pak v následujících letech působil jako její vedoucí a pedagog. Jeho vliv na profilaci nově se rodícího oboru však byl v tehdejší Československu do značné míry omezen v období nastupující normalizace.

Z ředitelské pozice v Moravském muzeu Jelínek odešel. Vliv na to patrně měla jeho role při konstituování profesní organizace s názvem Svaz muzejních pracovníků v roce 1968, jehož cílem bylo stát se, oproti dosavadní praxi, rovnocenným partnerem stranických a státních orgánů při vytváření (nejen) muzejní politiky v českých zemích. Nadále však věc muzeologie podporoval z pozice předsedy vrcholné mezinárodní muzejní profesní organizace s názvem International Council of Museums (ICOM), kterou vykonával ve dvou volebních obdobích v letech 1971–1977. Zásadní se stala především iniciativa vedoucí ke zřízení jeho integrální součásti – International Committee for Museology (ICOFOM), jež se následně stala zásadní platformou pro diskusi muzeologů o aktuálních problémech tehdejšího muzejnictví. O Jelínkově světovém renomé svědčí mimo jiné fakt, že se se podílel na vybudování muzejních institucí a jejich expozic v zemích třetího světa.

Zbyněk Zbyslav Stránský (1926–2016)

Autor muzeologické koncepce

Přední český a světový muzeolog absolvoval v letech 1946–1950 filozofii a historii na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Od mládí inklinoval k hudbě, což se projevilo nejen studiem muzikologie na brněnské univerzitě pod vedením profesorů Jana Racka a Bohumila Štědrone, ale také působením v pražském Muzeu Antonína Dvořáka. V následujících letech byl zaměstnán v řadě dalších muzejních institucí především regionálního charakteru (Český Brod, Poděbrady, Jihlava), zásadním zlomem se však stalo v jeho profesní kariéře až jmenování do pozice vedoucího muzeologického oddělení Moravského muzea v roce 1962.

Nové pracoviště začalo pod jeho vedením postupně vykonávat rozsáhlou metodickou, poradní a kontrolní činnost pro muzea v rámci tehdejšího Jihomoravského kraje. Současně se Stránský spolu s ředitelem Janem Jelínkem rozhodli pro další krok, jenž měl zkvalitnit a profesionalizovat československé muzejnictví – zřízení externí katedry muzeologie. Právě Stránský vytvořil podobu kurikula postgraduálního studia, která vycházela z jeho specifické koncepce muzeologie. Inovativní přístup stavěl na pojetí poznávací intence oboru jako vztahu člověka ke skutečnosti, kdy člověk oproti přirozenosti změny a zániku získává, uchovává a zprostředkovává autentické reprezentanty hodnot, jež následně spoluvytvářejí a umocňují jeho kulturní profil.

Se svými tezemi a myšlenkami pak již od poloviny šedesátých let postupně seznamoval domácí (např. muzeologické sympozium v Brně) i zahraniční veřejnost, přičemž neváhal vstoupit do ostrých polemik a názorových výměn (s Jiřím Neustupným). Stránský zároveň usiloval o rozvíjení spolupráce s muzeologickými katedrami ze zahraničí včetně řady nesocialistických zemí. Příkladem může být brněnské setkání jejich zástupců uskutečněné v roce 1967, které později vedlo ke vzniku důležité součásti ICOM – International Committee for the Training of Personnel (ICTOP). Další ambiciózní projekty, mimo jiné zřízení muzeografického střediska v Brně s podporou UNESCO, ale nakonec realizovány nebyly. Na další osudy brněnské muzeologie navíc výrazně dolehly události pražského jara (Stránský byl zbaven funkce vedoucího muzeologického oddělení). Zpočátku dosti vyhrocená situace se však začala postupně stabilizovat. Došlo sice k začlenění doposud samostatné učební jednotky pod katedru prehistorie (1976), podařilo se ale například vydat Stránského stěžejní publikaci *Úvod do muzeologie* (1972), v níž byla v komplexní podobě představena vize a koncepce oboru.

Na jeho další tematickou profilaci Z. Z. Stránského a prohloubení dosud reflektované problematiky začala mít stále větší vliv i bezprostřední komunikace se zahraničními muzeology, což úzce souviselo se založením International Committee for Museology (ICOFOM) v roce 1976. Dalšími aktivitami mezinárodního dosahu se staly práce na vydání slovníku *Dictionarium museologicum* a od roku 1986 také pořádání Mezinárodní letní školy muzeologie (ISSOM), jež výrazně přispěly k prohloubení prestiže brněnské muzeologie i k dalšímu šíření jejích myšlenek. Celospolečenské změny po roce 1989 pak pro Stránského znamenaly možnost opět vytvořit samostatnou katedru a rozšířit výuku muzeologie, na níž stále do určité míry ulpívalo stigma oboru úzce spjatého s bývalým režimem, o řádné denní studium. K tomu přispělo i úspěšné habilitační řízení uskutečněné v roce 1993, návrh na profesuru byl však vědeckou radou Masarykovy univerzity odmítnut.

Po roce 1996 Stránský odešel na Slovensko, kde byla z jeho podnětu založena katedra ekomuzeologie při nově vznikající Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici. Svě vědecké dílo završil publikací *Archeologie a muzeologie* (2005), v níž osvětluje specifčnost a vzájemné shody archeologického a muzejního fenoménu. K Stránského osmdesátým narozeninám byla v Technickém muzeu v Brně uspořádána konference, na níž představitelé Filozofické fakulty Masarykovy univerzity uznali jeho zásluhy o obor. O Stránského významu pro rozvoj domácí a hlavně světové muzeologie ostatně svědčí články důležitých představitelů současné muzeologie v monotematickém čísle časopisu *Museologica Brunensia* (2016/2).

Zdeněk Vašíček (1933–2011)

Muzeologie jako cesta k mezinárodní vědecké kariéře

Významný český vědec a myslitel s rozsáhlými znalostmi mnoha společenskovědních oborů vystudoval historii a filozofii na Karlově univerzitě. Po absolutoriu v roce 1957 získal zaměstnání v kroměřížském okresním archivu, nedlouho poté však přijal funkci ředitele muzea v Trutnově. Ve sbírkotvorné, prezentační i publikační činnosti dokázal v šedesátých letech prosadit některá doposud nepříteliš reflektovaná témata (například z okruhu sudetoněmeckých lokálních dějin) a bez vědomí nadřízených orgánů dokonce navázal spolupráci s mnoha kulturními institucemi ze Spolkové republiky Německo a z Rakouska.

Ve stejném období uveřejnil i první studie zabývající se problematikou regionálního muzejnictví, které byly otištěny v periodikách *Krkonoše-Podkrkonoší* a *Vlastivědná práce Trutnovska*. Postupně se však Vašíčkova pozornost stále více obracela ke snaze revidovat celkové postavení a směřování muzeí, které byly výrazně ovlivněny komunistickou ideologií. Stal se jednou z vůdčích osobností při pokusu o reformu českého muzejnictví v období pražského jara, kdy se výrazně angažoval při přípravách vzniku profesního svazu muzejních pracovníků. Zároveň se do sféry jeho zájmu stále intenzivněji dostávala teoretická reflexe muzejního fenoménu.

Po ukončení postgraduálního studia muzeologie v roce 1968 se stal členem muzeologického oddělení Moravského muzea a podílel se na výuce v rámci externí muzeologické katedry při tehdejší Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Publikacioní výstupy z přelomu šedesátých a sedmdesátých let, v nichž podle Stránského vzoru poukazoval na nemožnost fundovaně odpovědět na základní otázky pouze prostřednictvím vlastní zkušenosti a zavedené muzejní praxe, se tematicky dotýkaly především muzea jako kulturní a společenské instituce a aplikace metodologických (deskripce, klasifikace) a interdisciplinárních (dokumentalistika, teorie vědecké informace) přístupů v oblasti muzeologie. Za inovativní lze označit především jeho pokus o vytvoření klasifikačních kritérií v procesu muzealizace, v jehož rámci uplatnil své znalosti z oboru filozofie a formální logiky. Vašíček také zásadním způsobem zasáhl do rozsáhlé polemiky o specializaci muzejních institucí z hlediska vývoje vědy vedené ve slovenském časopise *Múzeum* (1968–1969).

Krátké, ale výrazné angažmá v muzeologii však bylo poměrně záhy přerušeno Vašíčkovým zatčením v roce 1972. Přesto pro něj znamenalo zásadní kariéerní předěl – mladý vědec se mohl v rámci svého brněnského působení sžít s akademickým prostředím a dát základ svému pozdějšímu působení na dalších domácích a zahraničních univerzitách. I když se ve své další odborné dráze primárně věnoval tématům z oblasti filozofie, historie a archeologie, některé otázky ze svého muzeologického období dále rozpracovával a navazoval na ně ve svých pozdějších stěžejních dílech jako *Archeologie včera a dnes* (1980–1981, pod jménem spoluautora Jaroslava Maliny); *Minulost a současnost, paměť a dějiny* (2008, s Françoise Mayer) či *Jak se dělají filozofie* (2012).

Nová knihovna Historického ústavu, 2018

Foto: J. Němec. Zdroj: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Jaroslav Mezník s Josefem Válkou na dvoře filozofické fakulty, 1993
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Vzpomínkové setkání na prof. J. Šebánka, aula FF MU, 12. 3. 1997. Zleva V. Vašků, J. Bakala, S. Dušková, J. Nechutová, I. Štarha, J. Janák
Zdroj: Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Koláž s fotografiemi členů Historického ústavu, Ústavu pomocných věd historických a archivnictví, redakční rady Časopisu Matica moravská a přátel připravená k 65. narozeninám profesora Jiřího Malíře v roce 2014. Horní levá skupina P. Boček, T. Knoz, P. Pumpr, B. Chocholáč, T. Malý, horní pravá skupina M. Wihoda, L. Jan, T. Borovský, P. Boček. Prostřední skupina zleva V. Kazdová, E. Homolová, D. Malaták, L. Janošová, M. Drahošová, uprostřed H. Ambrožová, středová skupina napravo nahoře L. Fasora, Z. Stoklásková, J. Hanuš, středová skupina napravo níže J. Dvořák, R. Antonín, M. Antonín Malaniková, L. Hladký, E. Richtrová, I. Jurtík. Dolní skupina zleva J. Němec, L. Vykoupil, D. Nečasová, T. Dvořák, napravo výše S. Bárta, P. Elbel, napravo níže V. Štěpánek
Foto: J. Němec

Paleografický seminář „Autografy 18.–20. století“ vedený D. Havlem, 2017

Zdroj: Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Mezinárodní workshop „Listina mezi právem a pamětí“ v prosinci 2016. Za předsednickým stolem před plátnem zleva D. Havel, P. Elbel, proděkan T. Pospíšil, vpravo od nich hovoří I. Hlaváček.

Zdroj: Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Gettyho knihovna v Semináři dějin umění vznikla díky velkorysému daru z prostředků „The Getty Grant Program“ v roce 1992
Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Konference *Liminality and the Medieval Art*, 11.–12.12. 2017, organizovaná Centrem raně středověkých studií při Semináři dějin umění FF MU v Knihovně Hanse Beltinga, vepředu sedící Herbert L. Kessler a I. Foletti
Foto: K. Kravčíková

Letecký pohled na archeologické naleziště v Těšetících, 2013

Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Konference Muzeo50 uspořádaná u příležitosti 50. výročí zahájení výuky muzeologie, Univerzitní kino Scala, 2014

Foto: P. Čučka

Zaměstnanci Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v únoru 2017 při příležitosti oslavy jubilea V. Podborského. Od dolní řady na prvním schodu zleva stojí P. Golářová, R. Přichystalová, Š. Trávníčková, na druhém schodu D. Vachútová, J. Mazáčková, na třetím schodu L. Jagošová, E. Kazdová, V. Podborský, na čtvrtém schodu P. Dresler a J. Macháček. Výše za nimi a nad nimi stojí S. Plchová, J. Šibíčková, J. Kolář, K. Šabatová, V. Klontza Jaklová, A. Trojáková, T. Tencer, Š. Ungerma, J. Dvořáková, V. Nosek, M. Vágner, O. Kirsch, L. Mrázová, A. Balcárková, R. Procházka, R. Macholdová, P. Hrubý, M. Hlavica. Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Studenti etnologie se seznamují s expozicí Provaznického muzea Karla Klika, 2008

Foto: M. Válka. Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

GISTRALIK
GEOGRAFICKÝ
INFORMAČNÍ SYSTÉM
TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY
1750-1900

DOMŮ
O PROJEKTU
VYHLEDÁVÁNÍ V MAPĚ
VYHLEDÁVÁNÍ V DATABÁZI
MANUÁLY
KONTAKTY
PARTNEŘI

✕ Vítovice (obec), soudní okres Bystřice pod Hostýnem

Pouze záznamy s přílohou

OBDOBÍ — 1750 1760 1770 1780 1790 1800 1810 1820 1830 1840 1850 1860 1870 1880 1890 1900

Nalezeno výsledků: 26
Zobrazit výsledky v mapě

1/3
Počet záznamů na stránku: 10

Zobrazit hierarchii

<p>obec Vítovice 1750–1900</p> <p>Pohádka o setkání s vodníkem.</p> <p>Poznámka: Informace se nevztahují ke konkrétnímu období.</p> <p>Citace: PŘIKRYL, FRANTIŠEK: O vodníkovi; <i>Záhorská kronika</i> ↓</p>	<p style="text-align: right; font-size: small;">Zobrazit záznam v nové záložce</p> <p>bytosť démonická čeled' dialekt charakter obyvatelstva jméno osobní / přezdívk kůň nářečí pastýř pohádka pozdrazv. komunikace ústní</p>
--	---

Úkázka z webového zpřístupnění specializované databáze Geografický informační systém tradiční lidové kultury na Moravě (1750-1900) (<https://gistralik.muni.cz/>) zprovozněné Ústavem evropské etnologie FF MU v rámci projektu aplikovaného výzkumu národní a kulturní identity (NAKI)

Zdroj: Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Tradice – Inovace – Projekty

Kontinuita a změna

Roky 1948 a 1989 nepoznamenaly existenci historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity zásadními personálními proměnami, v čase následujícím po obou zmíněných datech ale ústav zažil zřetelnou generační obměnu, která se odlišnou měrou promítla i do jeho badatelské a učitelské profilace. Po roce 1989 se za přednáškové katedry mohli vrátit ti historici, kteří byli od pedagogické, případně i od odborné práce odstaveni (J. Válka, J. Mezník, J. Marek), a pro část z předlistopadových členů historických kateder se pozdě, ale přece otevřela cesta kariérního růstu (C. Nečas, J. Janák). Za nimi následovaly habilitace perspektivních odborných asistentů (J. Malíř, který byl později jmenován profesorem, a P. Boček). S L. Vykoupilem, V. Goňcem a M. Romportlovou nesli hlavní tíhu přednáškové činnosti v devadesátých letech. V jejich průběhu ovšem ústav obohatily nástupy nových členů, především pro oblast do té doby slaběji obsazených starších dějin. Jednalo se o B. Chocholáče, T. Knoze, L. Jana a M. Wihodu, kteří položili základ nového systému výuky středověkých a raně novověkých dějin, pro dějiny 19. století pak o J. Hanuše a Z. Stokláskovou, která přešla na ústav z kabinetu pro dějiny univerzity. S jistým odstupem po nich nastupovali na počátku nového tisíciletí na místa uvolněná odchodem generace, jež obnovovala liberální a humanistické pojetí historického vzdělání, vesměs nedávni absolventi doktorského studia na historickém ústavu, a to jak pro starší dějiny (T. Borovský, T. Malý), tak nyní větší měrou i pro dějiny moderní (D. Nečasová, L. Fasora, T. Dvořák, J. Němec, M. Markel).

Stejně jako je rozlehlé současné generační spektrum členů historického ústavu, je rozlehlé i spektrum jejich badatelských témat a přístupů, kterými se odlišují od starší, tematicky sevřenější tradice ústavu. Nové ovšem není popřením starého. Historikova práce si žádá jak minuciózní a přesný rozbor pramenů, tak schopnost abstrakce a teoretického uvažování. Již zakladatelé historického semináře reprezentovali na straně jedné řemeslnou erudici v detailní a vyčerpávající analýze pramenů (B. Navrátil, R. Urbánek) a na straně druhé zřetel k podnětům jiných vědních oborů a přemýšlení o postupech historikova poznávání minulosti (J. Glücklich). Tato základní podvojnost v přístupu k minulému dění se s různou intenzitou ozývala i v pouhoro-ových osudech historického studia, když rozdílné postoje k historické látce zosobnili J. Šebánek a J. Macůrek, a právě tak v letech normalizačních, kde je však těžké hledat srovnatelně výrazné zástupce zmíněných směrů. A ozývá se i dnes. V práci členů historického ústavu je udržována kontinuita se starším směřováním historie na brněnské univerzitě, především ve výzkumu hospodářských a politických dějin, a zároveň jsou nastolovány otázky nové, zejména v oblasti sociálních a kulturních dějin. Oba směry jsou zároveň pevně zakotveny v mezinárodním kontextu, a to prostřednictvím osobních kontaktů členů ústavu se zahraničními historiky nebo institucionálních vazeb, z nichž je možné v poslední době zmínit společné vedení doktorandů historie školiteli z historického ústavu a z některé z evropských univerzit (formou cotutelle).

Dějiny východní Evropy

Již několikrát v této knize zaznělo, že stolice slovanských dějin byla součástí původně plánovaného spektra profesorských míst v historickém semináři. Díky charismatu a organizačním schopnostem Josefa Macůrka se z jednoho profesorského místa stala pedagogická, badatelská a po dlouhou dobu i institucionální tradice, která zahrnuje již více než osm desetiletí trvání

přetrženého jen druhou světovou válkou. Josef Macůrek zahájil přednášky v letním semestru 1936 a prvými kurzy z oblasti východních dějin, které si posluchači mohli zapsat, byly Dějiny polsko-litevského státu v XVII.–XVIII. století a Rozbor nejstarších uherských kronik. Macůrek poté ve svých přednáškách a seminářích soustavně pokrýval starší dějiny Uher, Polska, Balkánu a posléze také Ruska.

Svůj plán na koncepční syntézu dějin slovanských a východní Evropy začal naplňovat po roce 1945 publikačně i v přednáškách, když vypsál kurzy jako Hlavní problémy ruských dějin nebo Úvod do slovanských dějin (dějepisectví). Jeho směřování se příhodně stýkalo se společenskou atmosférou a větším zájmem o Sovětský svaz, ruštinu a slovanský svět. Macůrkovi se podařilo vytvořit asistentské místo při semináři slovanských dějin, v roce 1947 zdárně proběhly habilitace Josefa Kabrdu pro dějiny jihovýchodní Evropy a Blízkého východu a Zdeňka Hájka, jehož původně proponovaný obor slovanské dějiny byl rozhodnutím sboru zúžen na venia docendi z polských dějin. Další z důležitých momentů pro rozvoj tohoto směru výzkumu představovalo zřízení brněnské pobočky Slovanského ústavu, kterou Macůrek jistou dobu vedl a která v Brně zůstala i po začlenění ústavu do nově vznikající Československé akademie věd.

Právě společenské okolnosti však nakonec Macůrkovo úsilí zhatily. Přestože zůstal i po únoru 1948 jednou z ústředních postav studia historie na filozofické fakultě, musel po marxisticko-leninské kritice svých prací opustit plány na širěji založený výzkum dějin východní Evropy, reforma studia na počátku padesátých let mu pak vytyčila striktní hranice i v přednáškové činnosti. Východní dějiny se ovšem staly vedle českých a obecných jednou ze základních os výuky historie. Macůrek se vrátil ke svým starším výzkumům na poli polských a uherských dějin, k nimž nově připojil i dějiny slovenské. Po vnitřním rozdělení velké katedry historie na menší celky v roce 1957 se Macůrek stal vedoucím katedry dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, avšak její personální složení již ovlivnit nemohl. Oporou v udržování badatelské orientace katedry mu byl Josef Kabrda, který se věnoval Bulharsku a osmanské říši v období raného novověku. Do popředí se nyní dostávali členové, které vynesly do míst únorové a poúnorové událostí, František Hejl, Zdeněk Konečný a Josef Kolejka. Právě Kolejka se ale asi nejvíce zasloužil o alespoň dílčí udržení macůrkovské tradice i v normalizačních letech. Macůrkovské zaměření výzkumu na hungaristická témata dále rozvíjel kabinet hungaristiky, kde byl nejvýraznější postavou Richard Pražák. Jinak se katedra profilovala na témata z dějin společenského myšlení a sociálních a kulturních dějin východní Evropy. Velkým přínosem byl příchod Ctibora Nečase, který se novátorsky věnoval ekonomickým a kulturním dějinám Balkánu.

Organizační proměny po roce 1989, generační obměna ústavu a logická reakce na předchozí vývoj v podobě přenesení badatelského důrazu na dějiny střední a západní Evropy vedly k útlumu studia východních dějin na historickém ústavu. Novější dějiny východní Evropy zůstávají odkázány na spolupráci s externími přednášejícími z Historického ústavu Akademie věd České republiky. Trojosí v podobě českých, západních a východních dějin zůstává dnes živé ve výuce středověku a raného novověku, kde oblast východu pokrývá Pavel Boček se specializací na církevní dějiny východní Evropy ve 14. a 15. století. Někteří z jeho početných žáků dnes působí v akademických ústavech, a udržují tak ve svém výzkumu badatelskou kontinuitu (například Petra Melichar ve Slovanském ústavu Akademie věd).

Dějiny dějepisectví

V souvislosti s krizí historismu na konci 19. století si historici začali uvědomovat nutnost dějinné reflexe i ve vztahu k vývoji vlastního oboru. Na přelomu století proto vycházely první práce mapující vývoj historické vědy a nedílnou součástí přednáškových kurzů na evropských univerzitách se od meziválečného období stávaly přehledy dějin dějepisectví. V Praze je konal

Čtení nafocených pramenů, 50. a 60. léta
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Josef Šusta, jenž také vydal již roku 1933 základní studijní příručku. Ve výuce historie na Masarykově univerzitě se dějiny dějepisectví etablovaly v přednáškových plánech s jistým zpožděním, je třeba ale zmínit, že díky akvizicím Julia Glücklicha nabízela seminární knihovna aktuální evropské tituly k dějinám a teoretickým základům oboru. Do problematiky proměn v práci historika uváděly posluchače zprvu kurzy, které spojovaly rozbor historického díla s tradiční formou pramenné kritiky, jako například semináře Rudolfa Urbánka o kronikách 15. století, Vladimíra Groha o Tacitově díle *Annales* či Josefa Macůrka o nejstarších uherských kronikách.

Právě Josef Macůrek ale v souvislosti se svou vědeckou prací ohlásil na akademický rok 1945/1946 přednášku o východním dějepisectví, ve které přesouval pozornost k mladším obdobím. Studijní reforma na počátku padesátých let uvedla dějiny dějepisectví do studijního plánu jako pevnou součást výchovy studentů historie, byť mělo jít o vývoj oboru z marxisticko-leninského hlediska. Přednáškové kurzy se konaly ve čtvrtém a pátém ročníku, podle typu studia, a byly zakončeny zkouškou. Od počátků se výklad formoval ve dvou oddělených částech, a sice dějepisectví východní a západní. O východní historiografii přednášel Josef Macůrek, západní dějepisectví připadlo po několika letech hledání vhodného přednášejícího Jaroslavu Kudrnovi. Ačkoliv se oba ve svém odborném díle intenzivně věnovali soudobým historiografickým otázkám, zůstávali v přednáškách především na poli staršího dějepisectví a do objasňování proměn historické vědy v pozdním 19. a ve 20. století se pouštěli jen zřídka. Díky jejich působení ovšem vznikla řada diplomových prací, jež se věnovaly vybraným problémům a tématům dějin dějepisectví.

Po smrti Jaroslava Kudrny se přednášek věnovaných západnímu dějepisectví ujal Jaroslav Marek, který položil důraz na moderní etapu vývoje oboru a na vztah historie k dalším vědám a ke kultuře. Dějiny dějepisectví v jeho pojetí ilustrovaly vývoj vědeckých a kulturních paradigmat a také u zkoušky byl kladen důraz na vlastní četbu studenta a schopnost jeho orientace v souvislostech, nikoli na faktografii. Přednášky Jaroslava Marka o dějepisectví zůstaly omezeny na pouhé desetiletí, vytvořily ale náročný vzor pro budoucnost. Po jeho odchodu do ústraní je na krátkou dobu převzal Josef Válka a po něm nastoupila současná generace členů ústavu.

Dějiny dějepisectví dnes ustupují od striktního dělení na západní a východní historiografii a jsou rozděleny do kurzu v bakalářském stupni studia, který podává základní propedeutický výklad o vývoji euroamerického dějepisectví od osvícenství do současnosti, a následného kurzu zaměřeného na moderní historiografii v magisterském stupni, který se zabývá ústředními proměnami ve 20. století. Místo tradičních přednášek jsou v posledních letech vyučovány formou seminářů, která umožňuje věnovat hlubší pozornost rozboru textů a přivádí studenty k základním historiografickým dílům 19. a 20. století. V každém semestru je doplňují výběrové kurzy věnované obdobným či úzce souvisejícím otázkám. Dějiny dějepisectví se též staly součástí výzkumné tradice historického ústavu, jak dostatečně dokládají četné studie i monografie členů ústavu z posledních desetiletí (z posledních prací například J. Němec, *Eduard Winter 1896–1982*, 2017; *Historik v proměnách času a prostředí 20. století*, eds. J. Hanuš, R. Vlček, 2009).

Církevní dějiny

Oproti předešlým směrům jsou církevní dějiny v rámci výuky historie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity výrazně mladším podoborem. Jejich badatelské a pedagogické zázemí se na historickém ústavu začalo vytvářet s nástupem Jiřího Hanuše, který posléze se skupinou kolegů připravil magisterskou specializaci církevní dějiny. Jejich výuka byla zahájena v akademickém roce 2009/2010. Oproti tradičním specializacím, které vycházejí z obecně přijímané periodizace

dějin na středověk, raný novověk, 19. a 20. století, zahrnují církevní dějiny celou oblast dějin od středověku do současnosti. Jejich další rozvoj výrazně podpořil projekt v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost v letech 2010–2013, díky kterému bylo možné zařadit do výuky nejen více volitelných kurzů, ale též speciální vzdělávací formy, jako byly domácí i zahraniční exkurze, tzv. historické dílny v podobě letních škol a hostovské přednášky. V rámci tohoto projektu byly také zakoupeny nové knihy a pořízeny výukové materiály a technické vybavení. I po ukončení projektu se podařilo zachovat některé podstatné prvky, například zmíněné týdenní historické dílny a inovované formy standardní výuky.

Církevní dějiny tvoří významný a tradiční obor, který se vyučuje na konfesních teologických fakultách a má zřetelné teologické zakotvení. V pojetí magisterské specializace na historickém ústavu je tato konfesně-teologická orientace nahrazena důrazem na moderní metody historického bádání, jež jsou aplikovány i v oblasti dějin křesťanství, a důrazem na dějiny křesťanských institucí i spirituality v ekumenické perspektivě. Badatelské zázemí církevních dějin na historickém ústavu se dále rozvíjí ve spolupráci jeho členů s brněnským Centrem pro studium demokracie a kultury, které vydává nejen překlady klasických a aktuálních titulů z široké oblasti společenských věd, ale také původní práce domácích autorů.

Absolventi magisterské specializace církevní dějiny mají možnost pokračovat v doktorském studijním programu s církevně historickým tématem a zapojit se do výzkumné práce na ústavu. Specializace jim poskytuje širší kulturně historický vhled, který je v rámci evropské minulosti výrazně spouštěván právě křesťanstvím. Znalosti získané při studiu církevních dějin proto mohou uplatnit například v publicistice, při výuce na středních školách, práci v muzejních institucích, zkrátka v rozsáhlém spektru humanitních profesí.

Výzkum multikulturality v moderních dějinách

Hlavní proud historického výzkumu se dlouho zaměřoval na velké procesy spojené se státem a s národními entitami, a tak minoritní etnické, náboženské a kulturní skupiny zůstávaly často na okraji vědeckého zájmu. Jedná se o skupiny, které jsou na základě etnických, jazykových nebo jiných sociokulturních znaků z většinového národního kolektivu vylučovány a vytlačovány na okraj, přestože s majoritním obyvatelstvem dlouhodobě obývají společné teritorium a společný sociální prostor. Mezi majoritním a minoritním obyvatelstvem se přitom utváří husté předivo mnohostranně výhodných vztahů. Navzdory tomu jsou minoritní skupiny mnohdy vnímány jako nebezpečný prvek, který narušuje sociální jednotu, nebo jako cizorodý konkurent. Obdobný integračně-vylučovací proces nezřídka probíhá také uvnitř vyloučených skupin. Skupina se vnitřně integruje vytvářením obrazu své odlišnosti od majority a někdy i prostřednictvím domnělé či skutečné vazby k národní (kulturní) skupině žijící na jiném teritoriu nebo v jiném státě. Mechanismy kolektivní integrace a vylučování jsou vzájemně komplementární a neoddělitelné, lze je studovat jako historické procesy na politické, kulturní, sociální i hospodářské úrovni.

Snad proto, že také Morava měla od pozdního středověku výrazně multikulturní charakter, udržuje se v Brně tradice historického výzkumu multikulturality (kulturní plurality). Jejím předním představitelem byl v posledních desetiletích Ctibor Nečas s objevným výzkumem dějin romského etnika a romského holokaustu. Historikové mladší a střední generace (T. Dvořák, J. Němec, M. Markel) navazují na tuto tradici výzkumem odlišné problematiky, rozdělené do dvou tematických celků. Jejich zájem se obrací k dějinám českých, moravských a slezských Němců v 19. a 20. století, k utváření sudetoněmecké identity v meziválečném Československu a ke studiu možností interkulturního soužití na centrální i regionální úrovni. Druhý, neméně důležitý celek je charakterizován otázkou po úloze státních a politických režimů v procesech utváření

Hledání nových přístupů k tomu, jak porozumět minulosti. Live Action Role Play (LARP) na téma jezuitských misí v Paraguaji v 17. století v Daňkovicích na Vysočině, květen 2012. Na fotografii J. Hanuš (s kytarou) se studenty a studentkami.

Zdroj: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

národních (kulturních) kolektivů. Pozornost se upíná především na vyhrocené období třicátých a čtyřicátých let 20. století, kdy byla plánována a probíhala nacistická genocidní politika, a po druhé světové válce byla uskutečněna politika nuceného vysídlování a tzv. vnitřního odsunu, po níž následovalo nové osídlování vysídlených území.

V roce 2010 vyústila dlouholetá spolupráce Tomáše Dvořáka se švýcarským historikem Adrianem Portmannem (von Arburgem) ve společný projekt Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (2010–2013), díky kterému bylo možno na historickém ústavu vybudovat zázemí pro novou studijní specializaci magisterského studia s názvem Moderní dějiny a multikulturní společnost. Kromě historiků z historického ústavu se na její výuce a seminářích interdisciplinárně podíleli a podílejí balkanisté a etnologové z domovské fakulty, ale také řada externistů, například z Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky. Během projektu se zintenzivnila také spolupráce s brněnským Muzeem romské kultury, k němuž měl velmi blízko již profesor Nečas. Muzeum romské kultury nabízelo studentům jedinečnou příležitost vyzkoušet si práci historika na pramenech z dějin romského etnika přímo v muzejních prostorách. Mezi studenty se těšily zvláštní oblíbenosti především exkurze po středovýchodní Evropě a na Balkán, které přímo v terénu upozorňovaly na pozůstatky multikulturní minulosti a poukazovaly na stav a problémy týkající se kulturní plurality v současnosti. Pozvání k účasti na tematických kulatých stolech i samostatných přednáškách přijali také významní představitelé současné historiografie a jiných sociálních věd, například významný britský historik Peter Burke, který na historickém ústavu přednesl úvahu o možnostech výzkumu kulturní hybridity v raně novověké Evropě.

Matrice moravská a *Časopis Matice moravské*

Podobu historické vědy v 19. století významně formovaly různé spolky, přičemž z některých z nich se staly prestižní vědecké instituce. Matice moravská, jeden z nejstarších spolků v českých zemích a stále ještě existující, i přes dramatické společenské zvraty 20. století, stála od vzniku Masarykovy univerzity v těsném svazku s historickými obory. Jeden z hlavních důvodů tohoto propojení představuje *Časopis Matice moravské*, který byl roku 1869 založen – zůstaneme-li u dosud vycházejících odborných periodik – jako druhý specializovaný časopis v Čechách a na Moravě (po *Časopise Národního muzea*). Jeho původní vlastivědně-starožité pojetí začínalo po převzetí redakce Františkem Kameníčkem počátkem devadesátých let 19. století nabývat vědeckějších rysů a tento přerod dokonalo jmenování Bohumila Navrátila a Stanislava Součka spoluredaktory *Časopisu Matice moravské* v roce 1914. Zejména Navrátil z něj vytvořil plnohodnotnou moravskou paralelu k ústřednímu orgánu české historické obce, *Českému časopisu historickému*, který v té době redigoval Josef Pekař. Záběr *Časopisu Matice moravské* se však dalece neomezoval jen na Moravu. Četné studie se dotýkaly dějin českých a evropských a recenzní rubrika pokrývala rozsáhlou odbornou produkci domácí i zahraniční. Ke spolupráci se podařilo získat také pražské univerzitní historiky, zpravidla ty, kteří stáli v opozici vůči hlavnímu proudu Gollovy školy (Václav Novotný, Otakar Odložilík).

Ještě před druhou světovou válkou vstoupil do redakce časopisu Jindřich Šebánek a odborná profílance periodika se rozšířila o důležité pramenovědné příspěvky. Sepětí s fakultou, které trvalo od dob Navrátilových, nabývalo po roce 1948 odlišných podob. Redakce časopisu zůstala od roku 1952, kdy ji převzal Bedřich Šindelář, v rukách fakultních historiků, Matice moravská ovšem čelila existenčním problémům. V jejich důsledku se stala mezi lety 1967–1990 součástí Československé historické společnosti. Časopis po přechodném období nejistoty začal od šedesátých let získávat zpět ztracenou kvalitu, byť v této době několik ročníků vycházel pod názvem *Sborník Matice moravské*.

V roce 1994 došlo ustanovením občanského sdružení k obnově samostatné spolkové existence Matice moravské. V jejím čele stanul Jan Janák, který se také ujal řízení časopisu, a v roce 2007 ho na obou místech vystřídal Jiří Malíš. *Časopis Matice moravské* se od devadesátých let opět přiřadil k předním vědeckým periodikům. Vedle redakční rady s početným zastoupením členů historického ústavu byla vytvořena mezinárodní redakční rada a časopis svými příspěvky začal oslovovat mezinárodní publikum a spoluvytvářet domácí odborný diskurz. Od počátku tisíciletí se na jeho stránkách hojněji objevují studie zahraničních autorů, jeho recenzní rubrika si stabilně drží vysokou úroveň v informování o nových pracích a v posuzování domácí a zahraniční odborné literatury. V oddílu Diskuse a rozepře vycházejí stati věnované interpretačně problematickým tématům a nedávno založená rubrika Dialog napříč časem zpřístupňuje dříve nevydané nebo obtížně dostupné práce českých a moravských historiků, jimž čas neubral na inspirativní síle, doprovázené komentářovými studiemi.

Změna poměrů znamenala nové impulsy také pro činnost Matice moravské. Organizovala nebo se spolupodílela na organizaci řady vědeckých konferencí s mezinárodní účastí, v rámci hostovských přednášek uvedla na půdu historického ústavu přední postavy zahraničního a českého dějepisce (například Marie-Elizabeth Ducreux, Valentina Lepri, Géza Pálffy, Christiane Brenner, Winfried Eberhard, Martina Hartmann, Friedrich Polleroß, Karl Vocelka, Hugh McLeod a četní další), oživena byla také vydavatelská činnost spolku. V nakladatelství Matice moravské vyšlo od konce devadesátých let více než 120 publikací, a to jak v základních řadách *Prameny dějin moravských* a *Knižnice Matice moravské*, tak v dalších nově zřízených řadách i mimo ně. Jejich autory jsou nejen členové historického ústavu, nakladatelství vydává i zdařilé doktorské práce, výstupy grantových projektů a knihy autorů z jiných akademických či muzejních institucí. Tematický záběr publikací opět překračuje hranice Moravy k střeoevropskému prostoru, řada knih se dočkala pochvalných recenzí či podnítila diskuse o interpretaci problémových otázek.

Dějiny Brna

První vědecké a průkopnické dějiny Brna, byť jen pro období do roku 1411, sepsal německý archivář a historik Bertold Bretholz, který dlouhou dobu také vedl městský archiv. Není divu, že se v meziválečném období objevily úvahy o nutnosti sepsat nové dějiny, tentokrát z českého pohledu, které by nahradily starší a odborně nevyhovující dílo středoškolského profesora Františka Šujana, zvláště když Bretholz vydal na sklonku života ještě soubornou knihu *Brünn. Geschichte und Kultur* (1938). Tyto úvahy však dostávaly reálnější obrysy až po druhé světové válce. Vedení Archivu města Brna se ujal Jaroslav Dřímál, absolvent brněnského historického semináře, který se v téže době habilitoval pro obor české dějiny. Dřímál podnikl velkou práci v inventarizaci starších archivních fondů, především sbírky listin a městských knih a rukopisů, a badatelsky se zaměřil na brněnské dějiny od vrcholného středověku do 16. století. Rozsáhlé studie o brněnském městském kronikářství, sociální skladbě obyvatelstva a sociálních nepokojích publikoval ve sborníku *Brno v minulosti a dnes*, který pod jeho redakcí vycházel od roku 1959.

Současně s vydáním prvního čísla sborníku se konala pracovní porada o přípravě přehledných dějin Brna. Kromě archivu se do přípravy zapojili pracovníci akademických ústavů, historického a etnografického, a také historici z filozofické fakulty. Porady vyústily do ustavení autorského kolektivu, v němž ale byli zastoupeni především autoři z archivního a akademického prostředí. Dvoudílné *Dějiny města Brna*, redigované Jaroslavem Dřímalem a Václavem Pešou, vyšly v letech 1969 a 1973. Vědeckou cenu měl především první svazek, dovedený do roku 1848, jehož podstatnou část sepsal Jaroslav Dřímál, svazek druhý již byl silně zatížen ideologickým výkladem novějších dějin. Dřímál uložil do textu i mnohé nové poznatky, ovšem absence poznámkového aparátu neumožňovala jejich ověření a následné kritické rozvíjení.

V novém projektu dějin Brna, který probíhá v současné době, již zaujímají zástupci historických oborů z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity podstatné místo. Interdisciplinární sedmisvazková syntéza se realizuje od roku 2009 za odborné garance historického ústavu a v úzké spolupráci s Archivem města Brna, který projektu poskytuje kvalitní servisní zázemí. Odborné redakční radě předsedá Jiří Malír a zasedají v ní zástupci dalších historických oborů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (například Jiří Kroupa za dějiny umění nebo Rudolf Procházka za archeologii). Doposud vyšly díly *Od pravěku k ranému středověku* (ed. R. Procházka, 2011), *Středověké město* (ed. L. Jan, 2013), *Uměleckohistorické památky. Historické jádro* (ed. J. Kroupa, 2015) a *Předměstské obce* (eds. L. Fasora a V. Štěpánek, 2017).

Ambiciózní koncepce této syntézy představuje v rámci urbánních dějin ojedinělý počín, neboť staví na propojení dějin města s podstatnými trendy dějinného vývoje (například stavovství nebo modernizace), klade větší důraz na objasnění problémových okruhů oproti klasickému výkladu politických dějin a zkoumá město jak z širšího hlediska jeho zapojení do zemských a přeshraničních vztahů, tak z užšího zřetele k jeho fyzickému, stavebnímu a urbanistickému utváření, a to včetně situace vně hradeb. Propojují se zde metody historické, archeologické, uměleckohistorické, etnografické nebo sociologické. Oproti předešlé syntéze jsou jednotlivé díly opatřeny poznámkovým aparátem a také rozsáhlým mapovým a obrazovým doprovodem, který vynesl z rukopisných fondů a muzejních depozitářů dosud opomíjené památky dějin města. V nejbližší době vyjde svazek čtvrtý, věnovaný rozmachu průmyslu a národní společnosti v 19. století (eds. J. Malír a L. Fasora), a syntézu uzavřou svazky o Brnu v éře stavovského státu a habsburského centralismu (eds. B. Chocholáč a T. Knoz) a ve věku demokracie a diktatur (eds. T. Dvořák a L. Fasora).

Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura

V rámci soutěže o výzkumné závěry, pořádané Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, uspěl historický ústav s projektem zaměřeným na výzkum podstatných fenoménů typu české státnosti, rozvoje stavovství, modernizace společnosti, proměny elit, vztahu národa a země, úlohy náboženství v moderní době, zemské historiografie či dějinné paměti, jež byly zkoumány ve středoevropském kontextu v dlouhém časovém záběru od středověku do 20. století. Výzkumné středisko, které na základě získané dotace 1. ledna 2005 vzniklo a v jehož čele stál Jiří Malíř, sdružovalo pracovníky nejen z historického ústavu, ale také z ústavu klasických studií, ústavu archivnictví a pomocných věd historických, semináře dějin umění a jedince z dalších kateder a ústavů filozofické fakulty. Úhrnem se na práci střediska za sedm let jeho existence podílelo více než čtyřicet badatelů a doktorandů, kterým dal podíl na výzkumné činnosti příležitost etablovat se v odborné komunitě a s úspěchem se pak ucházet o pracovní místa v oboru.

V duchu pojmů vyjádřených v názvu centra směřoval výzkum od problematiky pramenů (rovina řemeslné erudice) k dějinám země (rovina dějinných procesů) a otázkám kulturně-historickým (rovina metodologická). Během sedmi let existence centra se uskutečnilo dvacet konferencí a workshopů, zpravidla s mezinárodní účastí (zmínit můžeme například Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě, 2005; Pecunia nervus societatis Moravicae, 2005; Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914, 2006; Rituál smíření: Konflikt a jeho řešení ve středověku, 2007; Brno Vídni, Vídeň Brnu: Zemské metropole a centrum říše v 19. století, 2007; Kaiser Sigismund (†1437): Herrschaftspraxis, Urkunden und Rituale, 2007; Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter, 2010). Úctyhodná publikační bilance střediska čítá přes sedm stovek výstupů, z toho více než stovku knih; značný díl byl přitom vydán v zahraničí. Zaměření střediska a jeho přínosy výstižně reprezentuje ediční řada *Země a kultura ve střední Evropě*, vydávaná nakladatelstvím Maticе moravské a čítající přes dvacet monografických, kolektivních a sborníkových titulů.

Činnost výzkumného střediska umožnila členům historického ústavu navázat nové odborné kontakty s domácími a zahraničními historiky a institucemi a pevněji vřadila ústav do mezinárodního výzkumného prostředí. Řada doktorandů, kteří se na jeho činnosti podíleli, dnes působí v akademických a univerzitních institucích či archivech. Po ukončení své činnosti obdrželo při závěrečné odborné evaluaci komise ministerstva školství nejvyšší hodnocení vynikající.

Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání

Zatímco činnost výzkumného střediska byla vedena tematicky a snahou pokrýt co největší oblast souvisejících problémových okruhů, další velký projekt, který je na historickém ústavu řešen, se orientuje spíše metodologicky. Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách je jedním z center excelentního výzkumu, které podpořila Grantová agentura České republiky ve veřejné soutěži vyhlášené roku 2013. K řešení projektu, přiděleného na období 2014–2018, se pod vedením hlavního řešitele Tomáše Knoze a spoluřešitele Jiřího Lacha z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci spojily historický ústav a seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Dále je doplňují externí zahraniční spolupracovníci, například Thomas Winkelbauer

Britský historik Peter Burke debatuje s D. Nečasovou o otázkách kulturní hybridity v novověku, duben 2013
Zdroj: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

(Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien), Catherine Horel (Université de Paris-Panthéon-Sorbonne) či Jan Harasimowicz (Instytut Historii Sztuki, Wrocław).

Přestože je tematický a časový rozptyl badatelských okruhů centra poměrně široký, spojuje je myšlenka transdisciplinarity jako nového metodologického pojetí v humanitních vědách. Snaha překračovat oborové hranice a integrovat při výzkumu určitého problému postupy různých oborů do funkčního metodologického celku se realizuje na půdorysu sousedících disciplín historie a dějin umění. Inspiruje se mimo jiné činností projektu Les Images vedeného v letech 2006–2010 francouzským historikem J.-C. Schmittem, hamburským pracovním kruhem pro „historische Bildforschung“ a v neposlední řadě pojetím Kulturwissenschaften, které razí zejména J. Rüsen.

Mezinárodní rozměr centra se ukazuje v pořádaných konferencích a seminářích, z nichž lze zmínit například dva workshopy o Friedrichu Barbarosovi a dějinné paměti konané v Brně (organizátor M. Wihoda) nebo konferenci o Moskvě jako třetím Římu konané v Moskvě (organizátor P. Boček). Jednou z důležitých forem práce centra jsou mezinárodní kulaté stoly, při nichž se v diskusi za účasti vybraných odborníků řeší metodologické problémy spjaté se základními výzkumnými otázkami centra: reprezentace, obraz a text, komunikace a jednání. Postup činnosti centra dokumentují jeho publikační výstupy, které dílem vydává Nakladatelství Lidové noviny ve zvláštní ediční řadě *Obraz/komunikace/jednání*, dílem vycházejí v zahraničních nakladatelstvích (Böhlau, Viella). Aktuální informace lze nalézt na stránkách <http://www.crossdisciplinarycentre.cz/345-2/>.

* * *

Tradice může představovat tíživé břemeno, připomínku závazku nebo pevný bod v nejistých časech. Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity je pevně ukotven v tradici moravské historické práce, která sahá daleko před jeho vznik. Členové ústavu tuto tradici respektují, udržují a rozvíjejí a zároveň překračují hranice země a státu a nechávají se inspirovat podněty evropského a světového dějepiscectví. Výzkumné projekty pracovníků historického ústavu uspěly v náročných grantových soutěžích a byly podpořeny desítkami grantů, jejich výstupy jsou pevnou součástí domácího výzkumu a mají mezinárodní přesah. Ústav se intenzivně zapojuje do spolupráce s příbuznými pracovišti na domácích a zahraničních univerzitách a výzkumných institucích.

Historii, ať již samostatně nebo v kombinaci s jiným oborem, dnes studuje na historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity tři sta studentů bakalářského a magisterského studia. Dalších sedmdesát studentů pokračuje v programech doktorského studia. Historii lze studovat jednooborově nebo v kombinaci s jiným oborem, studenti historie každým rokem vyjíždějí na zahraniční stáže v programu Erasmus+, případně v doktorském studiu využívají pro zahraniční pobyty i podporu jiných stipendijních programů. Výuku obohacují každoročně exkurze a letní školy. Pro potřeby studentů slouží knihovna, která dnes představuje největší dílčí knihovnu na filozofické fakultě a jejíž fondy nabízejí přes šedesát tisíc svazků odborné domácí a zahraniční literatury. Důležitou úlohu ve vztazích mezi přednášejícími a studenty plní agilní studentský spolek Masarykovi historici s hojnými aktivitami.

Webové stránky pracoviště: <http://historie.phil.muni.cz/>

Brněnská diplomatická škola a její žáci

Poválečná situace vytvořila na brněnské filozofické fakultě v oblasti historických věd prostor pro kvalitativní změnu, která ovlivnila charakter zdejší vědecké pramenovědné práce až do současnosti. V roce 1949 zde totiž vzniklo samostatné archivní studium, které nebylo zaměřeno jen na praktickou výchovu budoucích archivářů, ale díky svému zakladateli, Jindřichu Šebánkovi, mělo nezanedbatelný akademický rozměr. Ten byl vyjádřen mimořádným důrazem na studium a praktickou aplikaci pomocných věd historických.

Jich výuka byla sice v Brně realizována díky V. Vojtíškovi a V. Hrubému již od počátků existence Masarykovy univerzity, nicméně teprve Šebánkovy impulzy povýšily zdejší seminář na mezinárodní standard. Bylo to díky provázanosti zdejšího archivního studia s ediční praxí při vydávání bohemikálního úředního materiálu přemyslovské éry ve svazcích českého diplomatáře. Šebánkovi bylo jasné, že stagnace, v níž se tato edice ve čtyřicátých letech ocitla, je mimo jiné důsledkem metody aplikované ve svazcích již vydaných a že její překonání bude možné jen s novou metodickou výbavou a za předpokladu, že do přípravné práce zapojí na různých úrovních své studenty. Český diplomatář se tak stal krystalizačním jádrem, kolem něhož se od počátku padesátých let vytvořila brněnská diplomatická škola.

Diplomatář jakožto edice teritoriální se vždy musel vyrovnat s otázkou, do jaké míry lze použít ediční techniku standardních edičních projektů zahraničních (aplikovanou v řadě *Diplomata* v rámci *Monumenta Germaniae historica* na materiálu s pokročilejším institucionálním zázemím) na středověké prameny domácí provenience. Navíc tato teritoriálně bohemikální edice zahrnovala v každém svazku pestrou paletu různých (rozumějme: na různých stupních diplomatického vývoje se nacházejících) vydavatelů a příjemců, v jejichž interakcích písemnosti vznikaly. A tak Šebánkovi nezbylo, než pokusit se tato specifika při vydávání zohlednit. Zformuloval zásady, jejichž podstatou bylo v zásadě následující: základním kritériem pro posouzení spolehlivosti dotyčného pramene zůstává analýza vnějších a vnitřních znaků (zejména písma a stylu), dále je třeba vyšetřit, jaký vztah k listině má dotyčný vydavatel (příjemce), jaké diplomatické okruhy se na tvorbě domácích úředních písemností podílejí a jakých diplomatických nástrojů při tom používají – v tom spočívalo „brněnské novum“. Tyto zásady ovlivnily podobu nejen jednotlivých, brněnskou diplomatickou školou vydávaných svazků diplomatáře (šlo doposud o léta 1240–1283), ale i monografickou produkci Šebánka a jeho žáků, z nichž se nejvýrazněji na přemyslovskou diplomatiku zaměřila Sáša Dušková.

Šebánek si byl vědom, že bez mezinárodního zakotvení zůstane jeho práce bez náležitého ohlasu – inicioval proto vznik pracovní skupiny, jejímž výsledkem bylo založení Mezinárodní komise pro diplomatiku. První zasedání se symbolicky konalo v Brně v roce 1968. Je třeba podotknout, že brněnské archivní studium, které se vytvořilo kolem Šebánka a jeho diplomatáře, nevychovalo jen oddané stoupence přemyslovské diplomatiky. Základní metodické instrumentarium kritické práce s textem si sice všichni cvičili primárně na tomto materiálu, přesto se již v průběhu padesátých let vyprofilovala další výzkumná témata, jež byla v Brně realizována.

V prvé řadě je to tematika související s působením olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1124–1150), jehož písemnosti podrobil důkladnému rozboru Šebánkův žák Miroslav Flodr. Flodr využil výjimečné příležitosti velmi solidně dochovaných pramenů v olomoucké kapitulní knihovně a archivu, ba co více, povšimnul si shod písma mezi Zdíkovými listinami a některými pasážemi kapitulních kodexů z období jeho episkopátu. Tím našel objektivní kritérium pro stanovení bezpečné olomoucké provenience celé skupiny rukopisů a fakticky tak položil základy

Archivní brigáda kolem roku 1950 (u stolu v rádiovce J. Šebánek)
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Práce s diplomatářovým aparátem, pravděpodobně 50. léta 20. století

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

přemyslovské skriptoristiky v českých zemích. Upozornil rovněž na význam rukopisných zlomků, jim ale svou pozornost mohl věnovat pouze okrajově a nesystematicky. Ačkoliv bylo Flodrovo *Skriptorium olomoucké* (1960) zamýšleno jako součást širěji pojatého badatelského konceptu věnovaného počátkům latinské písemné tvorby v českých zemích, zůstalo bohužel u této monografie a k ranému středověku se M. Flodr již nikdy nevrátil. Svým způsobem na Flodrovy impulzy navázal Jan Bistrůcký, další absolvent brněnského archivního studia. Od konce šedesátých let byl Flodrův zájem upoután jinými vědami, konkrétně nejprve filigranologií, od první poloviny let sedmdesátých pak epigrafikou a kampanologií. Zatímco u prvně jmenované disciplíny bylo možno dospět toliko k sestavení prvního učebního textu v češtině (1974), v případě epigrafiky se zaměřil na materiálovou přípravu a systematickou katalogizaci nápisů. Vedle nezbytného metodického základu zadával soustavně epigrafická témata v rámci kvalifikačních prací. V tomto trendu pokračuje Helena Krmíčková.

I když byla brněnská diplomatická škola zaměřena na přemyslovský materiál, nebránilo to některým Šebánkovým žákům, aby medievistický časový horizont překračovali. Nejvýraznějším představitelem tohoto směru v Brně je Vladimír Vašků, který se ve své práci zaměřil na teoretické otázky novověké diplomatiky a velkou část své publikační činnosti věnoval raně novověkým revizně-konfirmačním řízením středověkých privilegií, která byla v pravidelných vlnách zkoumána, zdali nejsou v rozporu s legislativou rodícího se osvícenského absolutistického státu. Na toto téma vznikla pod jeho vedením rovněž celá škála kvalifikačních prací. Novověkou diplomatiku (včetně jejich teoretických i praktických, edičních otázek) v současnosti pěstuje Zbyněk Sviták.

Pracoviště *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (český diplomatář)

Pracoviště se zaměřuje na kritické zpřístupňování veškerých pramenů úřední provenience vztahujících se k dějinám českého státu od počátků do roku 1310. Záměr vydávat český diplomatář, tedy zjednodušeně edici listin českého středověku, formuloval již František Palacký a první svazek publikoval profesor pomocných věd historických pražské univerzity Gustav Friedrich v letech 1904–1907. Po jeho smrti se dokončení jednoho ze svazků ujal Zdeněk Kristen, jehož práci dokončil Jan Bistřícký. Hlavní těžiště prací se však přeneslo do Brna, kde bylo pod vedením Jindřicha Šebánka založeno pracoviště český diplomatář. V roce 1954 bylo formálně stvrzeno pověření brněnského pracoviště, aby pokračovalo ve vydávání diplomatáře, a Jindřich Šebánek a jeho žáci postupně dovedli edici až po období interregna 1278–1283.

Vydávání českého diplomatáře dospělo do zlomového období nástupu Václava II. na český trůn (1283). Období vlády posledních Přemyslovců staví editora před nové úkoly, totiž stanovit ediční techniku odpovídající změně situaci ve struktuře i charakteru úředních písemností přelomu 13. a 14. století. Dokončení diplomatáře zajišťuje Dalibor Havel, který si spolu s okruhem svých žáků (mezi nimi se nejvýrazněji na přemyslovskou diplomatiku profiluje Lukáš Führer) klade vedle teoretických otázek (souvisejících se vznikem a užíváním nových typů pramenů, zejména úředních knih, a s postupující profesionalizací notářské práce ovlivňované stále zřetelněji recepcí zásad učených práv v kancelářské praxi) i otázky praktické směřující ke stanovení nové ediční techniky pro dokončení českého diplomatáře. Paralelně s přípravou reálného materiálu a v úzké spolupráci s brněnským pracovištěm probíhá na Filozofické fakultě Ostravské univerzity (pod vedením brněnského absolventa Richarda Psíka) zpracovávání formulářových sbírek listinného i epistolárního obsahu, včetně spisů teoreticko-rétorických.

Pracoviště *Regesta Imperii* – pobočka Brno

Rakousko-německý ediční podnik *Regesta Imperii* připravuje registrové edice listin středověkých římsko-německých císařů a králů od dynastie Karlovců až po Maxmiliána I. Počátky *Regest Imperii* sahají do první poloviny 19. století, kdy frankfurtský městský knihovník a archivář Johann Friedrich Böhmer (1795–1863) započal se sbíráním císařských listin a s jejich vydáváním ve formě stručných výtahů – tzv. registů. Po Böhmerově smrti prošla *Regesta Imperii* poměrně složitým vývojem a postupně vystřídala několik domovských institucí. Od roku 1906 je jejich hlavním místem Akademie věd ve Vídni. V roce 1967 byla založena sesterská Německá komise pro zpracování *Regest Imperii*, která je dnes součástí Akademie věd a literatury v Mohuči.

Pracoviště *Regesta Imperii* – pobočka Brno, založené roku 2011, je nejmladším pracovištěm edičního podniku *Regesta Imperii* a současně jeho první odnoží mimo Rakousko a Německo. Pod vedením Petra Elbela se zaměřuje se na archivní výzkum a ediční zpřístupnění listin a listů krále a císaře Zikmunda Lucemburského (1368–1437). Registry jsou zpracovávány po jednotlivých zemích a archivech a v současnosti vyšlo, respektive je připraveno do tisku celkem 6 svazků pokrývajících území dnešní České republiky. Dalším cílem je archivní výzkum a příprava registrových svazků z polských, bavorských, italských a švýcarských archivů či knihoven. Vedle toho se pracoviště bude podílet na přípravě registů Václava IV., a po mnoha letech se tak snad jinými cestami naplní záměr brněnského profesora pomocných věd historických Václava Hrubého, který již v roce 1930 představil plán vydávat ve spolupráci s Rakouskou akademií věd *Regesta Imperii* doby Václava IV.

* * *

Výroba pergamenu v kurzu pro veřejnost „Středověká písářská díla“, březen 2018

Zdroj: Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Ústav pomocných věd historických a archivnictví prodělal v posledních několika letech poměrně bouřlivý vývoj, jehož výsledkem je proměna studia, obohacení výzkumu i rozvoj mezinárodních kontaktů. Pracoviště nadále nabízí dva studijní programy jak v bakalářském, tak navazujícím magisterském stupni, a sice archivnictví a pomocné vědy historické (tento program má navíc i doktorský stupeň). Jejich nová akreditace reagovala na vývoj v oboru a studium je více provázáno s praxí a umožňuje lepší profilaci studentů. Pracoviště je navázáno na mezinárodní výzkum a dále se člení dle zaměření jednotlivých (nejen) edičních projektů na pět podpracovišť: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (vedoucí Dalibor Havel), Regesta Imperii (vedoucí Petr Elbel), Novověká studia: diplomatika – správa – prameny (vedoucí Zbyněk Sviták), Ediční pracoviště – literární a epigrafické texty (vedoucí Helena Krmíčková), Pracoviště pro pramenovědná studia (vedoucí David Kalhous). Mezinárodní aktivity se neomezují pouze na výměnu studentů v rámci programu Erasmus+ (Německo, Itálie, Polsko, Slovensko), ale rozvíjí se též přeshraniční projektová spolupráce či přednášková činnost zahraničních specialistů. Široké veřejnosti ústav nabízí otevřené přednáškové cykly (medievistické pátky, archivní čtvrtky) nebo vzdělávací kurzy (genealogický, středověká písářská dílna).

Webové stránky pracoviště: <http://archivnictvi.phil.muni.cz/>

Seminář dějin umění a uměleckohistorická disciplína v současnosti

V dnešní době se v České republice pěstují dějiny umění na několika vysokoškolských ústavech. Mezi klasické instituce lze vedle Prahy (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) a Olomouce řadit brněnský seminář nejen jako druhou nejstarší katedru dějin umění u nás, ale především pro jeho tradici, které si je vědom a neobrací se k ní zády. Seminář dějin umění je spojován s „brněnskou školou dějin umění“, která se obvykle vykládá jako vzájemné pronikání „školy vidění a vědění“. Tyto dva přístupy jsou nepochybně v práci historika umění samozřejmé a považují se za automatické dovednosti při vysvětlování uměleckých děl minulosti. Schopnost „dívat se“ dobře, mít citlivou vizuální paměť, pěstovat si „znalecké oko“ tvoří spolu se znalostmi pramenů, historického řemesla a dalších interpretačních předpokladů provázanou jednotu při uměleckohistorické práci v obecném slova smyslu. V brněnském prostředí se však tato jednotu projevovala metodickou komplementaritou, jak ji definovala především dvojice Alberta Kutala a Václava Richtera, která kongeniálně slučovala přístup znalecko-atribuční s teoreticko-metodologickým. Tato vzájemná spojitost perspektivy vizuálně interpretativní a filozofické se i do budoucna projevovala v dalším vývoji brněnského semináře a naposledy se zhmotnila v profesorské dvojici prvotřídního znalce Lubomíra Slavíčka a metodologicky orientovaného Jiřího Kroupy. V současnosti již není podobně vyhraněné definování brněnské školy tak patrné, neznamená to však, že by jakákoliv jedinečnost zdejší školy dějin umění neexistovala. Na jedné straně tak nepřestává působit silný vliv ikonografické a znalecké erudice (např. Michaela Šeferisová Loudová, Tomáš Valeš, Radka Nokkala Miltová), na straně druhé zde podobně působí inspirace imago-kulturním a socio-kulturně-historickým přístupem Jiřího Kroupy (např. Pavel Suchánek, Ondřej Jakubec). Vedle toho se v profilu semináře dějin umění projevují další přístupy, které klasickou tradici otevírají vstříc promyšlení aktuálních podob dějin umění (kulturně-historické přístupy, antropologie a dějiny obrazu).

Východiska a situace na počátku 21. století

V prvních dvou desetiletích tohoto století seminář dějin umění pokračoval ve své proměně, jež navazovala na modernizaci devadesátých let 20. století, kterou zajišťovali profesori Jiří Kroupa a Lubomír Slavíček. Oba přitom navazovali jak na tradici brněnské školy, tak zprostředkovali aktuální zkušenosti ze zahraničí. Transformace současného semináře přesto doznala v porovnání se situací před dvaceti lety dalšího stupně. Jedním z projevů této změny byl zvýšený počet studentů, kteří byli v duchu dobových kvantifikačních trendů přijímáni do nově rozděleného bakalářsko-magisterského studia. To umožnilo (a současně si vynutilo) personální posílení ústavu, kdy se zajistila další profesorská pozice (zastoupila ji medievistka Milena Bartlová, působící zde v letech 1998–2010) a také místa docentů pro moderní umění (Alena Pomajzlová a Ladislav Kesner). Své pozice zde jako odborní asistenti získali i příslušníci nastupující generace absolventů brněnského semináře (Pavel Suchánek, Michaela Šeferisová Loudová, později Radka Nokkala Miltová a na přechodnou dobu Petra Trnková). Následně k nim přistoupil Ondřej Jakubec, absolvent Univerzity Palackého v Olomouci, a dále Ivan Foletti z univerzity v Lausanne. V současné době (od roku 2017) toto generační obohacení završují Tomáš Valeš a Marcela (Chmela-

Slavnostní otevření Knihovny Hanse Beltinga dne 19. dubna 2016 v prostorách Semináře dějin umění FF MU. Vlevo Alžběta Filipová, uprostřed H. Belting, vpravo I. Foletti (zády) a děkan filozofické fakulty M. Pol
Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

řová) Rusinko, rovněž nedávni zdejší absolventi. Jen samotný tento výčet signalizuje hlubokou personální, ale i profilovou proměnu, kterou seminář dějin umění v uplynulých dvou dekadách prodělal. Předchozí profesorský model, který byl založen na oborové specializaci a schopnosti pokrývat komplexní časová období omezeným počtem profesorů (většinou doplňující se dvojice: Kutal–Richter, Kudělka–Krsek, Kroupa–Slaviček), je tak postupně nahrazován spíše mezioborovým a časově úžeji definovaným přístupem. Lze to vnímat na jedné straně jako projev všeobecného specializačního trendu, stejně tak se v něm ale odráží přirozená personální obměna, která přinesla osobnosti s vyhraněným odborným zaměřením. Kmenová struktura pracoviště je přitom ještě v dílčí míře doplňována externisty, kteří přinášejí další tematická rozšíření. Tato transformace přirozeně rezonuje s proměnami oboru, který se v kontextu stále aktuálního kritického dějepisu umění vyrovnává s potřebou všestranné a interdisciplinárně založené interpretace uměleckých děl. Pestrost personálního složení i bohatství nabízených témat, metod a kurzů tak dobře reprezentuje tento otevřený prostor současných dějin umění.

Postupně se vyhraňující podoba současného semináře má své přirozené důsledky v konstruování studijního kurikula, které se aktuálně na všech stupních studia proměňuje, respektive prohlubuje, zintenzivňuje a doplňuje své základní nastavení, jak bylo definováno za působení Jiřího Kroupy a Lubomíra Slavička. Typickým rysem brněnského semináře tak bylo a stále je, že vedle základních propedeutických a oborových předmětů nenabízí nijak stabilní a opakující se soubor kurzů, což je cesta, kterou se většinou ubírají jiná domácí vysokoškolská pracoviště dějin umění. Brněnský model naopak staví na co největším bohatství volitelných předmětů a možnosti volby ze strany studentů. Důsledně to také reflektuje vlastní badatelská témata pracovníků semináře, kteří při výuce prezentují výsledky svého vlastního výzkumu. Již od bakalářského stupně je kladen důraz nejen na prohlubované znalosti dějin umění, ale také na hledání vlastní specializace a především na získávání dovedností, které se koncentrují jak na znalectví, památkovou péči či kurátorství, stejně však také na pěstování komunikačních schopností a dovedností

prostředkovat různými formami umění. Cílem toho je žádoucí propojování akademických znalostí s jejich praktickým použitím. Cílem strukturované a pestře obměňované studijní nabídky je, aby co nejvíce studentů mohlo rozvinout své schopnosti analýzy a interpretace uměleckých děl minulosti. V současné době seminář dějin umění garantuje studijní programy na všech úrovních studia (bakalářské, magisterské a doktorské).

Výzkum a badatelské zaměření: seminář dějin umění a jeho centra

Výzkumné zaměření semináře dějin umění přirozeně zrcadlí témata jak starší generace historiků umění, tak nové generace, která formuluje vlastní badatelský program do budoucnosti. V řadě ohledů se však ukazuje, že některá témata vykazují přirozenou badatelskou kontinuitu, což je někdy dáno logicky nástupnictvím žáků. V první řadě jsou to obecně umělecké dějiny Moravy, resp. širšího středoevropského prostředí, zejména v moravsko-rakouském kulturním prostoru. Tento výzkum se odehrává především v kontextu raně novověkých studií, které dnes při semináři reprezentuje nově ustavené Centrum pro studium raného novověku, které spojuje podobně orientované historiky a historiky umění – jak univerzitní akademiky, tak další specialisty (často odchovance brněnských dějin umění). Výzkum vizuální kultury raného novověku na Moravě a ve střední Evropě je přitom organizován těsnou spoluprací s obecnými historiky, nejen na bázi individuálních projektů, ale i na nově ustaveném kolektivním fóru, bienální konferenci *His artibus*. Tradiční lokální zakotvení semináře mohou z posledních let doložit například následující projekty řešené nejčastěji v rámci Grantové agentury České republiky: *Vědecký katalog obrazárny v Rájci nad Svitavou a sběratelství rodu ze Salm-Refferscheidtu v 18.–20. století*; *Sochař Ondřej Schweigl, úloha umělce a proměna umění na prahu moderní éry (1760–1815)*; *Mytologická témata v nástrojných malbách 17. století v Čechách a na Moravě v celoevropském kontextu* či *Za chrám, město a vlast. Olomoucký biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcornu uprostřed barokní Evropy* (projekt NAKI II). Intenzivní zapojení semináře dějin umění nemohlo chybět ani u projektu vícesvazkových *Dějin Brna* (zvláště sedmý svazek vznikl téměř výhradně přičiněním jeho pracovníků). Do mezinárodního prostředí se tento lokální výzkum zapojuje řadou přirozených aktivit (publikace, konference), ale také na institucionální bázi zapojením semináře dějin umění (prostřednictvím Michaely Šeferisové Loudové) do badatelského konsorcia Research Group for Baroque Ceiling Painting in Central Europe (BCPCE), založeného ve Vídni v roce 2006.

Pokud toto výzkumné zaměření odpovídá tradičnímu zakotvení semináře v zemském rámci i logickému pokračování a propojování badatelských perspektiv učitelů a žáků, pak jsou další výzkumné oblasti projevem specifické osobní orientace jednotlivců. Výrazně se profiluje především Ivan Foletti, medievista se zaměřením na mediteránní svět pozdní antiky a raného středověku, který staví do centra pozornosti otázky senzuační percepce a prožívání, respektive fungování uměleckých děl, zejména v kontextu liturgické praxe a náboženské zkušenosti. Platformou pro tento výzkum je Centrum raně středověkých studií: Západ, Byzanc, Islám při semináři dějin umění, kde se mu brzy podařilo vytvořit pracoviště se silným badatelským zázemím (jak z hlediska doktorských studentů, tak zahraničních badatelských špiček). Vedle etablování řady mezinárodních vztahů na tomto výzkumném poli (Zentrum für Literatur- und Kulturforschung Berlin, Université de Lausanne, Bibliotheca Hertziana, Max-Planck-Institut für Kunstgeschichte, Řím) je velikou devízou tohoto směřování skutečnost, že se do badatelských aktivit daří systematicky zapojovat studenty.

Zásadní snahou přitom je podporovat publikace studentů a absolventů zejména doktorského studia, které vytvářejí první odrazové můstky na počátku jejich další profesní kariéry (z po-

sledních let například Zuzana Frantová, *Hereze a lojalita. Slonovinový Diptych z pěti částí z pokladu katedrály v Miláně*, 2014; Tomáš Valeš, *Příběhy slávy a zapomnění. Znojemští umělci, jejich díla a osudy na sklonku baroka*, 2014). Stejně tak však seminář podporuje další publikační aktivity doktorandů, zejména sborníků z konferencí, které organizují (např. Ondřej Jakubec (ed.), *Parallel Contributions to Research in the Art and Visual Culture of Early-Modern Central Europe*, Brno – Princeton, 2013; Zuzana Ragulová – Jan Galeta (eds), *Admired As Well As Overlooked Beauty – Contributions to Architecture of Historicism, Art Nouveau, Early Modernism and Traditionalism*, 2015); Alžběta Filipová – Zuzana Frantová – Francesco Lovino (eds.), *Objects of Memory, Memory of Objects. The Artworks a vehicle of the Past in the Middle Ages*, 2014). Specifickou formou vtažení studentů do publikačních aktivit semináře byl kolektivní překlad a následné vydání knihy Herberta Kesslera *Ani Bůh ani člověk. Slova, obrazy a středověká úzkost z výtvarného umění* (2016) či *Migrating Art Historians on the Sacred Ways* (2018).

Dalším osobitým prostředím badatelských aktivit je výzkum Ladislava Kesnera, který na poli vizuálních studií, dějin obrazu a kognitivních věd (neurověd) otevírá výjimečný transdisciplinární prostor (např. projekt *Afektivní odpověď na vizuální umění: propojení uměnovědného a neurovědního pohledu*). Také tato orientace se profiluje v rámci specifického Centra pro dějiny obrazu, které vytváří i do budoucna zázemí pro systematickou činnost na poli stále více diskutovaného místa dějin umění v rámci obecnějších věd o obraze (*Bildwissenschaft*). Prostřednictvím této transdisciplinární orientace se daří pronikat do světových mezioborových periodik (např. *Frontiers in Psychology, Epilepsy and Behavior, Interdisciplinary Science Reviews*).

Přirozené internacionální zakotvení se projevuje řadou aktuálních projektů (*Transforming the Spaces and the Minds. Materiality, Performativity and Perception in the Late Antique (4th–6th century) Baptismal Zones, Migrating Art Historians on the Sacred Way, The Heritage of Nikodim P. Kondakov in the Experiences of André Grabar and the Seminarium Kondakovianum*) a také publikací, při jejichž vydávání systematicky spolupracujeme s římským vydavatelstvím Viella, které zejména zajišťuje potřebnou celosvětovou distribuci (např. Ivan Foletti – Manuela Gianadrea, *Zona liminare. Il narcece di Santa Sabina a Roma, la sua porta e l'iniziazione cristiana*, 2015; Ivan Foletti – Zuzana Frantová, *The Antique Memory and the Middle Age*, 2015; Ivan Foletti – Manuela Gianadrea, *The Fifth Century in Rome Art, Liturgy, Patronage*, 2017 a další tituly v rámci specifické římské ediční řady *Studia Artium Mediaevalium Brunensia*). Symbolickým projevem tohoto mezinárodního zakotvení semináře se stalo založení Knihovny Hanse Beltinga v roce 2016. Jeden z nejvýznamnějších světových historiků umění díky iniciativě Ivana Folettiho věnoval brněnské univerzitě část své knihovny (společně se sbírkou Christy Belting-Ihm), a vytvořil tím prostor nejen pro bádání, ale především setkávání specialistů z celého světa. Knihovna se od doby svého vzniku stala místem řady mezinárodních konferencí a sympozií, z těch nedávných např. *Odkaz Aby Warburga* (2016), *From Nikodim Kondakov to Hans Belting Library. Byzantine Studies as a Bridge between the Worlds* (2016), *Nová věcnost v Československu?* (2017), *Orient oder Rom? Prehistory, history and reception of a historiographical myth, 1880–1930* (2017), *Walking and the Iconic Presence* (2017) a další.

Publikační a prezentační program

Všemi těmito aktivitami se seminář dějin umění snaží vycházet ze svého akademicky limitovaného prostředí, což se děje na odborné i popularizační úrovni řadou činností. Vychází to z přesvědčení o smyslu dějin umění a obecně humanitních disciplín, které musí výsledky své práce soustavně promítat do nejširšího veřejného prostoru. Cílem toho je nejen snaha šířit poučení a rozšiřovat povědomí o výsledcích naší práce, ale také napomáhání ke kultivaci tohoto prostředí, přinejmenším rozvíjením povědomí o hodnotách a významu kulturního dědictví a jeho studia pro současnost. Přirozeně se tyto aktivity odvíjejí prostřednictvím publikací – v první řadě jsme

Členové Centra pro studium raného novověku při Semináři dějin umění FF MU u příležitosti oslav 90. let semináře dějin umění, Vila Stiassni v Brně, 2017. Zleva doprava: Z. Míchalová, T. Říhová, Z. Macurová, M. Šeferisová Loudová, M. Konečný, P. Suchánek, J. Kroupa, L. Slaviček, R. Nokkala Miltová, T. Valeš, O. Jakubec

Foto: T. Zwyrtke. Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

vydavatelé dvou odborných periodik: *Opuscula historiae artium* a *Convivium: Exchanges and interactions in the arts of Medieval Europe, Byzantium, and the Mediterranean* (ve spolupráci Masarykovy univerzity, Akademie věd České republiky a Université de Lausanne). Oba časopisy jsou indexovány v mezinárodních databázích Scopus a Erih+, *Convivium* je také součástí databáze Web of Science, ESCI. Vědecký potenciál pracovníků je nepominutelný a seminář patří (měřeno kvantifikačními měřítky systému RIV) k nejvýkonnějším v rámci celé fakulty. Překračování úzkého disciplinárního profilu se děje i formou spolupráce s řadou dalších institucí, nejpřirozeněji s blízkými historickými obory – na půdě Masarykovy univerzity logicky a tradičně s historickým ústavem, s nímž byl seminář dějin umění například zapojen do výzkumného záměru Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura (2005–2011) a v současnosti do dalšího společného projektu ve formě Centra pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách – obraz, komunikace, jednání. Výrazem těsné osobní spolupráce je řada dalších dílčích projektů či publikací (např. Tomáš Malý – Pavel Suchánek, *Obrazy očiště. Studie o barokní imaginaci*, 2013). Některé významné výstupy pracovníků semináře dějin umění přitom jednoznačně přispívají k samotnému profilování a formaci současného obrazu a náplně umělecko-historické disciplíny – za všechny lze zmínit nepřekonanou historiografickou a metodologickou syntézu Jiřího Kroupy *Školy dějin umění a Metody dějin umění* (1996/2007, 2010), reprezentativní *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)* z roku 2016 (editor L. Slaviček a kol.) či skutečnost, že po třech ročních tradičních sjezdech domácích historiků umění (konaných vždy v Praze) se jeho 4. ročník konal v roce 2012 v Brně.

Do veřejné sféry pronikají aktivity semináře prostřednictvím řady výstav (a katalogů), jež vznikají v kooperaci s dalšími partnery, nejčastěji s Moravskou galerií v Brně, Národními památkovými ústavy, Muzeem umění Olomouc, Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, Vlastivědným muzeem v Olomouci, Západočeskou galerií v Plzni, Východočeskou galerií a dalšími. Z množství těchto výstav, kterými se pracovníci semináře dějin umění profilovali již od počátku jeho existence, lze z posledních let zmínit namátkou alespoň tyto: *Josef Sadler 1725–1767* (2011), *Obrazy mysli. Mysl v obrazech* (2011), *Růžena. Příběh malířky Růženy Zátkové* (2011), *Rytmy + pohyb + světlo. Impulsy futurismu v českém umění* (2013), *Josef Stern 1716–1775* (2015), *Václav Chad: Nevěděli jsme, kdy skončí válka* (2015), *Meziválečná moderna ve sbírkách Západočeské ga-*

lerie v Plzni, 1918–1938 (2016), Milada Schmidtová Čermáková (1922–2015). Chodkyně v mracích (2017), Obraz a slovo v českém výtvarném umění šedesátých let (2017), Otto Gutfreund sochař (2017), Trauma – tíseň – extáze – prázdnota. Formule patosu, 1900–2018 (2018) a mnohé další. Výstavní projekty, k nimž se pracovníci semináře dějin připojují či jej v nemalé míře i koncipují, odpovídají obecnější snaze překračovat úzce partikulární akademické zájmy. Seminář vstupuje do řady vydavatelských projektů nejen z hlediska své badatelské orientace, ale také kvůli vědomí povinnosti ovlivňovat obraz dějin umění a přispívat k důležitým publikacím, jakkoliv je tato aktivita ne vždy měřitelná kvantitativně-vědeckými či ekonomickými kritérii. Dokladem může být dlouholetá spolupráce s brněnským nakladatelstvím Barrister a Principal, jehož řadu Dějiny a teorie umění pomáhal koncipovat J. Kroupa s úmyslem prostředkovat českými překlady důležitá díla představitelů světové historiografie dějin umění, například A. Chastela, M. Baxandalla, P. Francastela a dalších. V současné době tak byly díky této spolupráci publikovány vybrané texty Miloše Stehlíka *Kam kráčíš, česká památková péče?*, *Fotografie především* (věnováno Antonínu Dufkovi, editoři: Lukáš Bártl a Petra Trnková) či sborník *Aby Warburg. Porozumět dějinám umění a kulturní historii* (2016, ed. Ladislav Kesner). V kooperaci s Moravskou galerií v Brně bylo podobně vydáno reprezentativní životní dílo významného českého, dlouho v italské emigraci žijícího historika umění Eduarda Safarika *Johann Kupezky (1666–1740): Gesamtwerk* (2014). Další obdobnou spoluprací mohou doložit publikace připravené spolu s Národním památkovým ústavem, kdy byly vydávány edičně i finančně náročné publikace, např. *Aristokracie ducha a vkusu. Zámecká obrazárna Salm-Reifferscheidtů v Rájci nad Svitavou* (eds. Lubomír Slavíček a Petr Tomášek, 2015) či *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost. Renesanční aristokratická sídla v Čechách a na Moravě ve správě Národního památkového ústavu* (ed. Michal Konečný, 2017). Neopomenutelnou a podstatnou součástí tohoto veřejného působení je i popularizace a oslovování nejširšího publika ve formě přednáškových cyklů Středověk jinak, R'n'B či Univerzity třetího věku, do nichž se zapojují také studenti semináře dějin umění.

* * *

Když Jiří Kroupa zakončoval v roce 1997 almanach věnovaný sedmdesátému výročí založení semináře dějin umění, formuloval na závěr jeho historického přehledu jistou programovou vizi pro další období. Podle něj měl brněnský seminář představovat „*interdisciplinární centrum výzkumu uměleckých děl za užití rozmanitých metod a přístupů, které by pomohly všestranně interpretovat umělecká díla minulosti a současnosti. Úkolem, před kterým dnes stojíme, jsou ve svém principu zcela přirozeně stále dějiny uměleckých děl*“. Lze konstatovat, že tento program se snad daří naplňovat. Personální zázemí současného semináře dějin umění zajišťuje nejen dostatečný počet kompetentních vyučujících a výzkumných pracovníků, ale současně utváří pestré badatelské portfolio. Především ale toto prostředí poskytuje atraktivní studijní nabídku, která je stále vyhledávaná uchazeči o studium. Seminář dějin umění pro ně připravuje fascinující cestu světem obrazů minulosti, při které se však neméně tak naučí rozumět smyslu těchto všudypřítomných obrazů i v naší současnosti.

Webové stránky pracoviště: <http://dejinyumeni.phil.muni.cz/>

Inovace

Ústav archeologie a muzeologie si za dlouhou dobu své existence vybudoval významnou pozici mezi střeoevropskými archeologickými pracovišti. Výsadní postavení získal především svou dlouhodobou orientací na základní terénní výzkum, který obohatil českou i evropskou vědu o nové a originální objevy, i na vývoj moderních výzkumných metod a jejich zavádění do praxe.

Dosavadní výzkumná činnost ústavu archeologie a muzeologie zahrnuje celý pravěký až středověký vývoj lidstva s důrazem na určitá klíčová období a širokou mezioborovou spolupráci humanitních, přírodovědných a technických disciplín se zaměřením na nové informační technologie a zpracování digitálních dat. Ústav se zaměřuje z teoretického i praktického hlediska na sídelní prostor, jeho proměny v čase, sídelní typy, prostorovou archeologii, aplikaci přírodovědných disciplín v archeologickém bádání atd. Propojení několika stabilních vědeckých expedic vybavených komplexem budov a laboratoří (Těšetice-Kyjovice, Pohansko u Břeclavi, Rokštejn), nejmodernějšího přístrojového vybavení, které je zaměřeno především na digitální dokumentaci nemovitých i movitých archeologických památek, materiálovou analýzu a geofyzikální prospekci, i zkušených vědeckých pracovníků, včetně několika desítek doktorandů, je v české archeologii unikátní. Vzhledem k dlouhé tradici patří tato výzkumná infrastruktura k nejstabilnějším zařízením svého druhu v České republice. Systematicky ji začal budovat František Kalousek již v šedesátých letech 20. století, kdy nechal postavit výzkumnou základnu na Pohansku u Břeclavi.

V posledních patnácti letech se ústav díky velkým investicím a vícezdrojovému financování stal konkurenceschopným v rámci evropských archeologických pracovišť. Celá infrastruktura slouží nejenom excelentnímu interdisciplinárnímu výzkumu a výuce na Masarykově univerzitě, ale využívají ji také badatelé a studenti z jiných pracovišť od nás i ze zahraničí. Do nabídky služeb poskytovaných ústavem archeologie a muzeologie patří také expertizy a aplikovaný výzkum prováděný pro potřeby komerční sféry a státní správy. I když jádro pracoviště tvoří vědecko-výzkumné základny na významných archeologických lokalitách v České republice, expanduje ústav archeologie a muzeologie i do zahraničí. Expedice vybudovaná v letech 2005–2010 v Sýrii (projekt ARBA, Tell Arbid Abyad) sice byla v důsledku válečných událostí v blízkovýchodním regionu nedávno opuštěna, zahraniční aktivity se však přesunuly do východního Středomoří na Krétu a do Francie (keltské oppidum Bibracte).

I přes tyto zajímavé zahraniční projekty zůstává nejdůležitějším přínosem ústavu archeologie a muzeologie výzkum na domácí půdě. Tři dlouhodobé systematické výzkumy klíčových regionů časově pokrývají hlavní studovaná období od pravěku (Těšetice-Kyjovice) přes ranou dobu dějinnou (Pohansko) až po vrcholný středověk (Rokštejn/Panská Lhota).

Těšetice-Kyjovice

Mezi obcemi Tešetice a Kyjovice na Znojemsku byla v poloze Sutny prozkoumána významná pravěká lokalita a objevy na ní učiněné podstatně ovlivnily bádání o evropském neolitu, a to především kvůli odkrytí kruhového sociokultovního areálu – tzv. rondelu. V roce 1964 zde zahájil první práce Vladimír Podborský, jenž tomuto tématu věnoval několik knih. Těšetický rondel komplexně prozkoumal v letech 1968–1978. Jednalo se o první systematický výzkum svého druhu ve střední Evropě. Pravidelné každoroční výzkumy v Sutnách realizovala tehdejší katedra prehistorie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně ve spolupráci s Jihomo-

ravským muzeem ve Znojmě od roku 1967. V tomtéž roce se začalo s budováním výzkumné stanice v těsné blízkosti lokality. Na místě Sutny došlo poprvé ve střední Evropě a podruhé v Evropě k objevu a poté k systematickému odkryvu mladoneolitického kruhového příkopového areálu. Brzy následovaly objevy dalších podobných objektů, především na Slovensku, v Dolním Rakousku, v Čechách a v Bavorsku. Díky pomoci letecké archeologie záhy přibývaly signály přítomnosti kruhových areálů. Začalo se používat jejich označení rondely, a výzkumem ústavu archeologie a muzeologie v Těšeticích tak nastala éra „rondelové archeologie“. Celý rondelový areál těšeticko-kyjovické osady byl pod vedením Vladimíra Podborského zkoumán do roku 1978. Výzkum se poté rozšířil i do blízkého okolí. Zkoumaná plocha o rozloze více než 5 ha dosud kromě příkopu rondelu a jeho tří palisád vydala více než 800 dalších zahloubených objektů, několik desítek půdorysů nadzemních kůlových staveb a 26 hrobů. Převážná většina nalezených objektů patří k neolitickému osídlení kultur s lineární (± 5600 – 4900 př.n.l.), vypíchanou a s lengyelskou malovanou keramikou (± 4700 – 3600 př.n.l.). Podle nejnovější geofyzikální prospekce (Peter Milo) se ukazuje, že osídlení kulturou s lineární keramikou se rozkládá minimálně na ploše 13,5 ha, kde se podařilo identifikovat cca 70 domů, přičemž celkově jich zde mohlo být více než 100. Zdejší osídlení se tak řadí k největším svého druhu ve střední Evropě.

Z postneolitického osídlení je třeba uvést objekty badenské kultury s kanelovanou keramikou (± 2800 – 2600 př.n.l.) a v poslední době odkryté hroby kultury zvoncovitých pohárů ze závěru eneolitu, z nichž pocházejí i unikátní zlaté artefakty. Prozkoumalo se také několik objektů ze starší a mladší doby bronzové. Pozoruhodné jsou především doklady rituálních (přísežných, děkovných, prosebných) hostin z období kultury velatické (1300–1100 př.n.l.), při nichž byly servírovány „posvátné“ pokrmy a nápoje; keramické jídelní i nápojové servisy byly po skončení obřadu nevratně zničeny, respektive odklizeny spolu s dalšími rekvizitami do připravené jámy, kde je při svých výzkumech našli archeologové z ústavu archeologie a muzeologie. V západní části Suten byl rovněž odkryt halštatský sídelní areál s horákovskou kulturou (datovaný od poloviny 7. do poloviny 5. století př.n.l.).

Pohansko u Břeclavi

Pohansko patří mezi naše přední raně středověké lokality a považuje se za jedno z nejvýznamnějších center staroslavné velkomoravské říše. Také na Pohansku u Břeclavi byla již v roce 1960 zásluhou Františka Kalouska vybudována terénní výzkumná základna s laboratoří, dokumentačními, skladovacími a ubytovacími kapacitami, která svému účelu slouží dodnes. Několik generací studentů brněnské archeologie na lokalitě absolvovalo povinné terénní školení. Posluchači se zde učili detailně poznávat movité a nemovité památky raného středověku a seznamovali se s moderními postupy archeologického terénního výzkumu, které následně přenášeli do své odborné praxe. Hlavním tématem činnosti ústavu archeologie a muzeologie na Pohansku u Břeclavi však vždy zůstávalo archeologické poznávání historického významu této mimořádné lokality. Slavná éra činnosti ústavu archeologie a muzeologie na Pohansku započala výzkumem prvního velkomoravského kostela, přilehlého pohřebiště a následně i tzv. velmožského dvorce, který probíhal v letech 1959–1965. Kostel patřil podle zachovaných základů k typu jednolodních staveb s odsazenou půlkruhovou apsidou a s téměř čtvercovým nartexem. Chrám byl zbudován z lomového kamene, spojovaného vápennou maltou. Stěny byly omítnuté a obílené a uvnitř zdobeny barevnými malbami. Založení kostela bývá spojováno se starší fází dvorce z 9. století. Hřbitov, který byl založen v okolí chrámu, sloužil pro společenství sídlící ve dvorci. Celkem zde bylo odkryto 407 kostrových hrobů. Ve 4 z nich byly nalezeny meče, v 8 sekery, ve 32 ostruhy a ve 46 zlaté a stříbrné šperky byzantsko-orientálního či veligradského rázu. Kostel i pohřebiště byly součástí rozsáhlejší sídlištní struktury, kterou pod označením velmožský dvorec uvedl do

evropské literatury profesor Bořivoj Dostál. Jedná se o nejdůležitější velkomoravskou sídelní strukturu na Pohansku. Byla vymezena na ploše ca 1 ha mohutnou čtvercovou palisádou, budovanou minimálně ve dvou etapách, o jejíž fortifikační funkci nelze pochybovat. Dnes se domníváme, že se jednalo o jednu z rezidencí velkomoravského panovníka, kterou nechal vybudovat jako imitaci paláce karolínské královské falce.

Paralelně s odkryvem kostela a dvorce se rozběhly i výzkumy na dalších plochách rozsáhlé raně středověké aglomerace, která se rozkládá na ploše větší než 60 ha. V roce 1960 se začalo s výzkumem jižního i severního předhradí, o rok později byly provedeny první řezy mohutným opevněním a položeny sondy v prostoru tzv. Lesní školky, kde byl později prozkoumán rozsáhlý řemeslnický areál. Na Pohansku došlo i k objevu časně slovanského žárového pohřebiště, jehož výzkum spadá především do druhé poloviny šedesátých let.

V roce 1999 započaly na Pohansku s novou intenzitou rozsáhlejší terénní výzkumy prováděné pod vedením Jiřího Macháčka v rámci výzkumného záměru Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Tato činnost vyvrcholila v roce 2006 objevem pozůstatků druhého raně středověkého kostela, lokalizovaného na severovýchodním předhradí Pohanska. Podařilo se tak rozšířit mimořádně cennou skupinu našich nejstarších církevních staveb, které dokládají počátky christianizace středovýchodní Evropy. Nový kostel se na základě půdorysu řadí k rotundám. S existencí kostela na severovýchodním předhradí Pohanska souvisí i pohřebiště, odkud evidujeme 152 pohřbených jedinců. Pozoruhodný je především objev pěti hrobů v interiéru chrámu. Na základě nálezů z hrobů v kostele i mimo něj datujeme existenci stavby od vrcholného velkomoravského období do první poloviny 10. století.

Hrad Rokštejn

Výzkum zříceniny hradu Rokštejna u Panské Lhoty (kraj Vysočina) iniciovala v roce 1981 zamýšlená stavba vodního díla Střížov. K té naštěstí nikdy nedošlo a výzkum zprvu záchranného a předstihového charakteru přerostl v systematickou vědeckou činnost, která na lokalitě trvá s krátkými přerušováními dodnes. Ústav archeologie a muzeologie působí na Rokštejně teprve od roku 1996, kdy na pracoviště přešel zakladatel a hlavní organizátor výzkumu Zdeněk Měřínský. V letech 1981–1988 prováděl výzkum Archeologický ústav Československé akademie věd v Brně, další sezóny 1989–1991 Moravské zemské muzeum Brno a později již Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Cílem výzkumu zprvu bylo získat co nejpodrobnější obraz o půdorysném schématu lokality a stanovit základní fáze jejího stavebně historického vývoje. Získaná podrobná dokumentace měla sloužit dalším případným rozborům funkce hradu. Díky kontinuálnímu výzkumu v průběhu více než tří desetiletí se okruh témat dále rozrůstal o osudy hradu v průběhu 13. až 15. století, okolnosti jeho vzniku a zániku a jeho místo v dějinách regionu Jihlava a celé Moravy. To je však pouze jedna stránka výzkumné činnosti, neboť získané poznatky přispěly i k prohloubení našeho poznání hmotné kultury středověku. Na prvním místě pochopitelně byla otázka životních podmínek na středověkém hradě. Postupně ale došlo i na problémy funkce hradu jako centra určitého panství, jeho hospodářské vztahy k regionu a problém existence velkostatku, vazby k okolním vesnicím v držbě majitelů hradu a nakonec i na život poddaných v těchto vesnicích včetně řemeslné výroby na hradě a ve vesnicích. Rozsáhlý soubor nalezených artefaktů i ekofaktů přinesl cenné poznatky pro studium vývoje lesa a přírodních poměrů vůbec, které ovlivňovaly stravu obyvatel hradu, skladbu pěstovaných plodin či okruh domácích a lovených zvířat. Technické zázemí výzkumu bylo zprvu zcela nedostatečné. V roce 2003 se však podařilo vybudovat výzkumnou základnu v blízké obci Panská Lhota, která slouží nejen jako zázemí archeologických odkryvů na hradě Rokštejně a v širším okolí, ale také pro jiné odborné a edukativní aktivity, např. experimentální archeologii a mezinárodní workshopy.

J. Poulík (na snímku vlevo) a V. Podborský studují nalezený archeologický materiál z výzkumu neolitické osady v Těšticích-Kyjovicích, počátek 70. let 20. století

Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Moderní metody v archeologické praxi

Dlouhodobým cílem ústavu archeologie a muzeologie je vývoj nových výzkumných metod a jejich uvádění do výuky i vědecké praxe. Výzkumná infrastruktura pracoviště se opírá o čtyři pilíře unikátního charakteru, které tvoří přístroje, stavební infrastruktura, transportní prostředky a v neposlední řadě nezbytné personální zdroje. Týmy geofyzikálního průzkumu a terénní dokumentace, traseologické laboratoře a analyticko-experimentálního centra pokrývají potřeby oboru v celém rozsahu od prospekce a identifikace archeologických a památkových objektů přes sběr archeologických a enviromentálních dat a dokumentaci exkavační fáze výzkumu až po komplexní analýzu hmotných nálezů, která zahrnuje expertní posouzení, mikroskopii technologických stop a traseologii, materiálové analýzy spektrometrem XRF, 3D morfometrickou analýzu a experimentální ověření zjištěných výsledků. Aktuální přístrojové vybavení geofyzikální prospekce zahrnuje magnetometrii, geoelektrické metody, GPR, detektoring a 3D dokumentace stavebních reliktnů, čímž pokrývá všechny typy terénu a sedimentů. Zajištění dokumentace

terénního výzkumu je rovněž založeno na kombinaci různých moderních metod – geodetický přístroj RTK-GPS je doplněn několika totálními stanicemi, drony a fotogrammetrickými sety pro 3D záznam. Analýze technologických a funkčních dat artefaktů slouží soubor mikroskopů s různým využitím pro procházející i odražené světlo s využitím pro archeometrii, materiálové a technologické analýzy a traseologii artefaktů ze všech typů materiálů – kamenných, kovových, keramických, kostěných či parohových, i pro základní identifikaci environmentálních makrozbytků. Traseologický mikroskop s motorizovaným ostřením je na archeologických pracovištích v České republice unikátním zařízením pro mikroskopii s vysokou hloubkou ostrosti. Vybavení 3D laboratoře zahrnuje jak stacionární skener vybavený i pro snímání textury, tak mobilní fotogrammetrické sety umožňující flexibilní využití v terénu i v ateliéru, od dokumentace budov či terénních nálezových okolností až po dokumentaci drobných artefaktů. Analytické pracoviště dále disponuje mobilními XRF spektrometry, experimentálním setem pro analýzu keramických materiálů a nábrusovým zařízením. Ústav archeologie a muzeologie patří v České republice díky svému vybavení mezi nejdůležitější inovátory a lídry moderně vedeného výzkumu.

* * *

Pro studenty archeologie se v současné době otevírá široké spektrum předmětů zaměřených na jejich přípravu k uplatnění jak v archeologické terénní praxi, tak ve vědeckovýzkumné oborové sféře s důrazem na interdisciplinární přesah, což se transparentně odráží i v tématech početných doktorských prací. Nabídka je obohacena samostatným bakalářským programem klasická archeologie, který v magisterském stupni přechází do formy specializace. Nejen studentům, ale i odborné veřejnosti jsou určeny přednášky zahraničních specialistů, organizované v pravidelných semestrálních cyklech. Akademičtí pracovníci se v rámci spolupráce s řadou zahraničních vědeckovýzkumných institucí rovněž zapojují do vedení archeologických výzkumů ve Francii či Řecku, kde se týmových výzkumných úkolů účastní i vybraní studenti.

Webové stránky pracoviště: <http://archeo-muzeo.phil.muni.cz/>

Regionální monografie

Jedna z nosných výzkumných vizí Antonína Václavíka směřovala na půdě nově zřízeného semináře pro etnografii a etnologii k moderně koncipovaným regionálním a lokálním monografiím. Přispívaly k tomu jistě i radikální proměny, jimiž procházel venkov po roce 1945 v oblasti obživy, sociálních vztahů a duchovní kultury. Oproti předchozím letům nemusel A. Václavík spoléhat již jen na vlastní síly a aktivně zapojoval do výzkumu i své studenty. Cíleně využíval znalostí realii a kontaktů posluchačů v jejich domovských regionech, vedl je také k práci s archivními a sbírkovými fondy. Formou diplomových a rigorózních prací vznikly tímto způsobem texty o vybraných lokalitách (např. Karolinka, Borač, Osuské, Hřčava) i regionech (vybrané aspekty tradiční kultury moravského Záhoří, Horňácka, Kopanic, Podluží).

Na počátku padesátých let se hlavním ústavním úkolem stala práce na monografii *Lidová kultura na moravském Valašsku* a funkce hlavního redaktora se ujal ředitel semináře A. Václavík. Přestože v roce 1959 zemřel, jedna z hlavních linií vědecko-výzkumné činnosti etnologického pracoviště zůstala zachována. V následujících letech se podařilo zpracovat patřičné kapitoly a jen komplikace na straně externího vydavatele zapříčinily, že ani po dvou intenzivních pokusech se tato etnografická oblast nedočkala vlastní souborné publikace. O poznání úspěšnější byli Václavíkovi žáci v případě jihomoravských regionů. V roce 1962 byla vydána monografie *Podluží* autorské trojice Richard Jeřábek – Václav Frolec – Dušan Holý. Podtitul (*Kniha o lidovém umění*) naznačuje, že jejich pozornost směřovala pouze k dílčí výseči mnohem širšího komplexu kulturních jevů označovaných za lidovou kulturu. Svým pojetím se ovšem publikace poněkud odlišovala od předchozích regionálních monografií. Autoři se neomezili jen na historickou podobu tvůrčích projevů slovesného, hudebního a výtvarného charakteru. Ve svých textech usilovali o podchycení geneze kulturních elementů, včetně jejich nejaktuálnějších projevů, i sociokulturního kontextu, v němž se konstituovaly a vyvíjely.

Kooperace tří kmenových pedagogů pokračovala o čtyři roky později širší kolektivní prací o Horňácku a jeho tradiční kultuře, do níž vedle zmíněné trojice pracovníků katedry ve funkci redaktorů a zároveň autorů vybraných kapitol přispěli etnologicky profilovanými texty také Josef Jančář, Josef Tomeš, Zdenka Jelínková a Dagmar Klímová. Monografie obohacená kresbami, fotografickou dokumentací a notovými záznamy dodnes představuje ukázkou moderně koncipované souborné práce o lidové kultuře jednoho z výrazných moravských etnografických regionů. Dokládá zároveň progresi, jíž etnologie prostřednictvím kolektivní práce reprezentantů moravské národopisné školy, prošla v průběhu 20. století.

Etnografický výzkum současnosti

Badatelský záběr etnologie, který byl v předchozích letech orientován především na studium tradiční lidové kultury a jejích přežitků, se od poloviny 20. století přirozeně rozšiřoval i na soudobou podobu sociálních vztahů a projevy materiální i nemateriální kultury. Reflektovala to ostatně některými přednáškami také výuka. První náznaky otevírání nové badatelské sféry byly patrné již v polovině padesátých let, kdy byl ve Stříteži nad Bečvou realizován výzkum družstevní vesnice. Jak se ale ukázalo, s ohledem na dobovou situaci se jednalo o krok poněkud předčasný. Shromážděná data nakonec směřovala spíše k zaznamenání historických forem než k postižení ryze aktuálního (a proto i do značné míry ožehavého) procesu kulturní proměny a společenské transformace.

Studenti etnologie na terénní exkurzi pasekářského osídlení v obci Karolinka (okr. Vsetín), 60. léta 20. století
Foto V. Frolec. Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Teprve další léta, pokročilá diskuze o potenciálu etnologie k výzkumu současnosti, propracování teoretických východisek i rozhojňování praktických zkušeností vytvořily zázemí pro nové výzkumy. Do zorného pole badatelů se dostávala témata a jevy, s nimiž dosavadní studium historických forem tradiční kultury nemělo dostatečné zkušenosti. Obdobně tomu bylo i s aplikací pracovních metod, které by korespondovaly s nově nastolovanými výzkumnými otázkami. Od sedmdesátých let se takto orientovaný výzkum zaměřil na několik vybraných lokalit, které zastupovaly rozdílná historická východiska i sociokulturní kontext, zároveň byly ale dostatečně reprezentativním zástupcem určitého typu vesnických společenství. Zatímco v případě Brumovic lze hovořit o návratném výzkumu těžícím z komparace aktuálního stavu s doklady shromážděnými v 19. století Janem Herbenem a Augustou Šebestovou, Horní Věstonice skýtaly příležitost přiblížit formování lokálního společenství v novoosídlenecké obci. Sledování soudobých aspektů každodennosti a sociálních souvislostí, fenomén kulturní změny, kontinuity vs. diskontinuity, inovace vs. konstantnosti se stávaly v souladu s dobovým oborovým diskurzem nosnými pilíři výzkumů brněnských etnologů a dále byly rozvíjeny na platformě etnografie současnosti. Nové přístupy i badatelské okruhy přirozeně směřovaly k rozvíjení interdisciplinárních vazeb (především se sociology a historiky), které přinášely při studiu současných vesnických společenství patrné kvalitativní posuny. Zpravidla několik let trvající výzkumy byly završeny monografiemi Brumovic (red. R. Jeřábek) a Horních Věstonic (red. V. Frolec). Uplatnění našly také v dílčích příspěvcích, například rámci ediční řady *Lidová kultura a současnost* nakladatelství Blok, kterou koncepčně zaštiťoval V. Frolec.

Lexikografická díla

Vyzrállost a sebevědomí každé vědní disciplíny zpravidla reprezentuje schopnost jejích představitelů koncipovat oborově zaměřené lexikografické a historiografické příručky. Na přelomu 20. a 21. století se dočkala za přispění ústavu evropské etnologie moderních prací tohoto charakteru také etnologie. Již v osmdesátých letech formuloval R. Jeřábek nástin biografického slovníku českých etnologů, na počátku dalšího desetiletí nabyła tato vize konkrétnějších obrysů a stala se součástí širěji koncipovaného projektu národopisné encyklopedie. O její potřebnosti diskutovali národopisci již na sklonku devadesátých let 19. století a opakovaně se k ní navracely i další generace badatelů. Teprve v roce 1993 nabraly práce znovu na intenzitě. Společný projekt s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky personálně zaštitili ve funkci hlavních redaktorů Richard Jeřábek a Stanislav Brouček, jimž sekundovali spoluredaktoři (za Masarykovu univerzitu Dušan Holý a Miroslav Válka). Početný autorský tým stál před nelehkým úkolem připravit oborovou syntézu, jež by sloužila nejen etnologii samotné, ale která by se zároveň stala pomyslnou výkladní skříní této disciplíny. Redakční tým zvolil rozdělení do jednoho personálního a dvou věcných svazků, které dohromady čítají 1300 stran. Publikace *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (2007) představuje zároveň jedinečný příklad efektivně fungující široké oborové a meziinstitucionální kooperace. Dlouhodobý zájem R. Jeřábka o dějiny oboru našel ve stejnou dobu ohlas v jiné lexikografické příručce (*Biografický slovník evropské etnologie*, 2013), která se stala evropsky pojatým pendantem personálního svazku domácí encyklopedie. Zúročil v něm nejen mnohaletou heuristickou práci, osobní kontakty s reprezentanty oboru napříč Evropou, ale v neposlední řadě i zkušenosti pedagoga. Přestože slovník je určen široké badatelské veřejnosti, při jeho zpracování bral Richard Jeřábek v potaz studenty jako jeho klíčové uživatele. Prostřednictvím více jak 250 biografických hesel představil nejen zásadní osobnosti evropské etnologie, ale jejich prostřednictvím také kořeny a mezioborové souvislosti, z nichž vzešla a na jejichž základě se rozvíjí jako plnohodnotná vědecká disciplína.

Projekty počátku třetího tisíciletí

S příchodem 21. století je ve vědecko-výzkumných aktivitách ústavu patrné stále aktivnější uplatňování interdisciplinární spolupráce. V letech 2005 až 2011 se úzká kooperace rozvíjela zvláště na linii mezi etnologií a archeologií v rámci komparativního výzkumu sociálních struktur mrtvé a živé kultury (řešitelé Alena Křížová a Miroslav Válka), který byl součástí aktivit Interdisciplinárního centra výzkumů sociálních struktur pravěku a vrcholného starověku. Projekt se stal příležitostí k setkání dvou oborů na první pohled vzdálených časovým ukotvením jejich výzkumných sfér. Jak se ale ukázalo, obě disciplíny vykazují sdělný potenciál k vzájemně harmonickému doplňování a synergii. Zatímco výsledky etnologů mohou archeologům osvětlit, pomyslně i zhmotnit a funkčně zasadit „němé“ artefakty pravěkých i středověkých nálezů, poznatky a interpretace archeologů se nejednou stávají důležitou oporou při sledování geneze vybraných prvků kultury, jejich územní či etnické jedinečnosti, ale korigují i některé zažitě stereotypní představy o jejich „dlouhé“ či naopak „krátké“ historii. Několikaletý projekt přinesl do aktivit ústavu evropské etnologie ještě důležitý impulz také pro publikační činnost. Výstupy interdisciplinárně pojatého výzkumu byly publikovány v knižní formě v nově ustavené ediční řadě *Etnologické studie*. Ta se stala i v letech po skončení projektu jedním z pilířů prezentace vědeckovýzkumné činnosti pracoviště (do roku 2017 vydáno 21 svazků). Snaha o budování mezioborových vazeb vedla v letech 2009–2011 k zapojení dvou doktorských studentů etnologie (Václav Michalička a Martin Novotný) do projektu Moravskoslezská škola archeologických doktorských studií II.

Jiné výzvy interdisciplinární spolupráce, tentokrát ve spojitosti s geografí a IT specialisty, přinesl projekt realizovaný v rámci aplikovaného výzkumu národní a kulturní identity NAKI s názvem Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900). Čtyřletý projekt (2012–2015), do něhož se pod vedením řešitele Daniela Drápaly zapojili všichni pedagogičtí pracovníci ústavu a někteří doktorští studenti, se pokusil vytvořit pomocí technologických nástrojů geografického informačního systému výzkumnou infrastrukturu, která se zaměřila na tradiční lidovou kulturu na teritoriu Moravy vymezenou léty 1750 až 1900. Prezentuje informace o výskytu jednotlivých kulturních elementů, jejichž existence byla v minulosti jakoukoliv formou zaznamenána a dokumentována u konkrétních původců či nositelů za zachování nezbytných atributů časové a místní identifikace. Aplikované technologie umožňují nejen prostorovou identifikaci dokumentovaných jevů, ale především otvírají příležitost ke konstruování prostorových modelů dle individuálních potřeb uživatelů. Více jak šedesát tisíc zpracovaných záznamů z různých zdrojů je dnes prezentováno formou on-line přístupného geografického informačního systému (<https://gistralik.muni.cz/>), hlavním tiskovým výstupem projektu se staly publikace v českém a anglickém jazyce (*Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě*; *Traditional Folk Culture in Moravia: Time and Space*), které se snaží inovativním způsobem přiblížit problematiku lidové kultury prostřednictvím šesti tematických os: autochtonnost – externí vlivy – stálost v čase – proměna v čase – teritoriální jednota – teritoriální rozrůzněnost.

Ryze oborové ohraničení vykazoval projekt Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí (financováno ze Strukturálních fondů – Operačního programu Vzdělání pro konkurenceschopnost), který stavěl na vytvoření sítě etnologických institucí (ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Etnologický ústav Akademie věd České republiky, pracoviště Brno, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Česká národopisná společnost). Vedle intenzifikace odborné kooperace participujících institucí směřovala hlavní myšlenka projektu vedeného Romanem Douškem k prohloubení výzkumných kompetencí studentů etnologie – a to prostřednictvím koordinovaných praktických cvičení na domácím univerzitním i externích pracovištích. Různorodý charakter institucí, v nichž studenti svá praktika mohou realizovat, umožňuje nejen osvojení základních principů práce etnologa v terénu a na odborných pracovištích, ale také hlubší seznámení se základními principy a specifiky fungování paměťové a vědecko-výzkumné instituce i vrcholné profesní organizace českých etnologů fungující na bázi nevládní neziskové organizace. Realizace projektu vedla kromě přímého školení a praxí studentů ke vzniku několika původních metodických publikací, které na půdě ústavu evropské etnologie otevřely zcela novou ediční řadu *Etnologické příručky*.

Problematika nehmotného kulturního dědictví

Na rozdíl od časově limitovaných a tematicky úžeji vymezených výzkumných projektů vykazuje jiný aspekt aktuální činnosti ústavu dlouhodobý charakter. Téma nehmotného kulturního dědictví zároveň disponuje řadou inspirativních výzev a podnětů k dalšímu směřování aktivit pracoviště. Odborná erudice jeho členů a také tradičně úzká kooperace s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici se již v devadesátých letech 20. století projevila v aktivním podílu pracovníků ústavu evropské etnologie na formulaci rámcových opatření v oblasti ochrany, péče a prezentace tradiční kultury i jejich následného naplňování. Když v roce 2003 přijalo UNESCO Úmluvu o ochraně nemateriálního kulturního dědictví, výrazný podíl na vzniku tohoto dokumentu a jeho konečné podobě prokázala Česká republika a její expertní zázemí. Etnologové působící na Masarykově univerzitě jsou tak zastoupeni v národních i mezinárodních orgánech zaměřujících svou činnost na péči o nehmotné kulturní dědictví. Mezinárodní dimenzi tak vykazuje například členství M. Pavlicové v komisi UNESCO pro udělování Mistrovských děl ústního

Masopust v Havříčích – dokumentace současných forem výročních obyčejů jihomoravské vesnice, 1965

Foto: V. Frolec. Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

a nemateriálního dědictví lidstva (2004–2007) či participace pedagogů ústavu (M. Pavlicová, R. Doušek, D. Drápala) na činnosti kolegia hodnotitelů zpracovávajících odborná stanoviska k nominacím kulturních statků nehmotné povahy pro zápisy na seznamy UNESCO (2011 a znovu od 2016). Zapojení ústavu evropské etnologie do aktivit spjatých s péčí o hmotné i nehmotné kulturní dědictví pod patronací UNESCO se jeví jako jedna z priorit mezinárodní spolupráce, je adekvátně reflektováno ve výuce a z dlouhodobého hlediska směřuje k vytvoření organizační platformy pro specializované univerzitní středisko orientované na problematiku nemateriálního kulturního dědictví.

* * *

Etnologie je v rámci Masarykovy univerzity tradičně řazena mezi historické disciplíny, děje se tak s ohledem na genezi oboru v 18. a 19. století. Od poloviny 20. století se ovšem významně otevřel prostor v rámci uplatňování konceptu evropské etnologie jako komparativní vědy o člověku a jeho kultuře pro další badatelskou orientaci, která postupně zasahuje problematiku výzkumu každodennosti člověka nejen v tradiční, ale především v současné společnosti. Pozornost etnologů se dnes již nesoustřeďuje jen na historické formy tradiční kultury, ale také na soudobé projevy kultury masové přebírající mnohé z funkcí starší kultury lidové. Škálu výzkumných témat současné etnologie obohacuje též problematika různě definovaných identit a etnická studia, a to nejen ve smyslu historické geneze konkrétních společenství, jejich sociálních vazeb, teritoriálního a kulturního ukotvení, ale i s ohledem na reflexi aktuálního sebeidentifikačního vývoje současné populace. Díky dosavadním zkušenostem vykazuje dnes etnologie také jedinečný potenciál k rozvíjení studia nemateriálního kulturního dědictví (zvláště v návaznosti na Úmluvu UNESCO o zachování nemateriálního kulturního dědictví). Stává se tak vědeckou disciplínou, která umožňuje studium společnosti a jeho kultury v nejrůznějších podobách, s akcentem historickým i sociálním, globálním i regionálním, obecným i individuálním. Tato profilace proto vytváří z etnologie strategický průsečík historicky a sociálně orientovaných vědních oborů.

Webové stránky pracoviště: <http://etnologie.phil.muni.cz/>

Základní pilíře aktivit muzeologického pracoviště v současnosti

Kontakty a dlouhodobě pěstované mezinárodní oborové vazby brněnské muzeologické školy (úzké napojení na Mezinárodní radu muzeí ICOM a podíl na činnosti jejích komisí – zejména muzeologické ICOFOM) se bohatě zúročily v projektu Mezinárodní letní školy muzeologie, International Summer School of Museology (ISSOM). Vedle své hlavní náplně v podobě pořádání letních kurzů s předními osobnostmi světové muzeologie v roli lektorů vyvíjela letní škola muzeologie v letech 1987–1999 také další činnost, např. participovala na spolupřádání mezinárodních konferencí a symposií. Letní škole se za dobu svého působení podařilo prosadit a udržet se na poli mezinárodního vzdělávání v oboru muzeologie a pokrýt tehdejší poptávku, která pro organizátory i zájemce postupně otevírala paletu nových forem a příležitostí pro mezinárodní profesní setkávání až do konce devadesátých let.

Paralelně se brněnské muzeologii podařilo rozšířit a obohatit svou činnost především v oblasti mezinárodní spolupráce prostřednictvím katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví, zřízené dohodou mezi UNESCO a Masarykovou univerzitou v roce 1994. Centrum odborné podpory muzejním a dalším kulturním institucím, které se zabývají fenoménem kulturního dědictví, směřuje k cílené podpoře celospolečenského vědomí úlohy muzeí pro trvale udržitelný rozvoj společnosti, posilování jejich významu coby nositelů kulturního a mezikulturního dialogu a poznatků paměti minulých generací. Dosud jediná katedra UNESCO v České republice a současně jediná svého druhu (zaměřená na oblast muzeologie) na světě, původně samostatné pracoviště v rámci struktury Masarykovy univerzity, působí od roku 2014 jako svébytná součást oddělení muzeologie na ústavu archeologie a muzeologie. Její činnost se zaměřuje na podporu vědecké role muzeí, vědeckého zázemí oboru muzeologie a aplikovanou rovinu každodenní muzejní praxe ve třech stěžejních oblastech – teorie muzeologie a historie muzeálního fenoménu, muzejní výstavnictví, muzejní pedagogika.

Přednáškový cyklus Special Topics of Museology

Úzkým sepětím činnosti muzeologického oddělení s posláním Katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví se generují některé aktivity mezinárodního i lokálního dosahu. Patří k nim podíl na mezinárodních konferencích a zprostředkovávání přednášek zahraničních lektorů z řad předních osobností muzeologie pro studenty, absolventy a místní odbornou komunitu. Vedle (spolu)pořádání mezinárodních konferencí (především v roce 2014 Muzeo50 k půlstoletému výročí univerzitní výuky muzeologie na brněnské univerzitě, následované dalšími, zejména ve spolupráci s Asociací muzeí a galerií České republiky) usiluje brněnská muzeologie o podporu a propojování oborové diskuse mezi akademickým prostředím a praxí muzejních a dalších kulturních a paměťových institucí, především prostřednictvím seminářů, workshopů nebo specifických projektů (například mezinárodní projekt Open Roundtable of Museology, spojující muzeologické studenty a vyučující z partnerských univerzit v Brně a Grazu).

Specifickým formátem, pravidelně nabízeným v posledních pěti letech, je cyklus přednášek, které reflektují soudobé trendy v muzeologii, Special Topics of Museology, a které jsou otevřené místním i zahraničním univerzitním studentům, absolventům, muzejním expertům,

Z. Vašíček (uprostřed) s R. Jičínem (vpředu) a V. Wolfem (vzadu) v 60. letech 20. století
Zdroj: Osobní archiv Marcely Poučové

zástupcům oborových profesních sdružení a zájemcům nejen z příbuzných oborů. Hostováním zahraničních expertů na půdě Masarykovy univerzity umožňuje zprostředkovat široké lokální odborné komunitě mezinárodní přesah a kontakty.

Periodikum *Museologica Brunensia*

Klíčovou muzeologickou publikační platformu s výraznou mezinárodní orientací představuje vědecký recenzovaný časopis *Museologica Brunensia*, svým zaměřením navazující na mezinárodně uznávané periodikum *Muzeologické sešity*, které vycházelo v letech 1969–1986 pod patronací brněnské univerzity a Moravského muzea v Brně. Redakci časopisu *Museologica Brunensia*, vydávaného Masarykovou univerzitou od roku 2012, zajišťuje (po Mendelově muzeu Masarykovy univerzity) od roku 2016 oddělení muzeologie. Opírá se o mezinárodní redakční radu, kterou tvoří řada významných zahraničních muzeologů.

Časopis prezentuje muzeologii jako moderní vědeckou disciplínu ovlivňující muzejní praxi a reflektuje aktuální lokální i zahraniční trendy v oboru. Vedle studií, metodických a informativních textů jsou průběžně zařazovány další rubriky jako kritika výstav, recenze publikací, zprávy a také vzpomínkové a jubilejní medailony osobností oboru. Na stránkách periodika se objevují také tematické články z brněnských přednášek a workshopů se zahraničními odborníky pro studenty a absolventy muzeologie a zainteresovanou veřejnost.

Za zatím nedlouhou existenci časopisu do něj svými texty přispělo přes osmdesát autorů, z toho více než polovina ze zahraničí (např. Rakousko, Švýcarsko, Německo, Francie, Slovinsko, Slovensko, Polsko, Litva, Řecko, Rusko, Velká Británie, USA, Mexiko, Kostarika, Nový Zéland, Čína). Byla vydána tři monotematická čísla, zahrnující reflexi půlstoleté existence brněnské univerzitní výuky muzeologie, jejího vývoje a kurikula (2014/2) a odborných příspěvků z mezinárodní konference Muzeo50 v Brně k oslavám tohoto jubilea (2015/2). Další tematicky profilované číslo bylo věnováno významné osobnosti nestora muzeologie, Zbyňku Zbyslavu Stránskému, a mezinárodnímu ohlasu jeho díla (2016/2).

Projekt Internetová encyklopedie dějin Brna

Od roku 2011 nabízí muzeologie studentům Masarykovy univerzity studentský modul Internetová encyklopedie dějin Brna (www.encyklopedie.brna.cz), který byl vytvořen v rámci projektové podpory Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost řešeného na Masarykově univerzitě a v partnerských organizacích v letech 2010–2012. Tato encyklopedie vznikala v letech 2001–2004 v muzejním prostředí ve formě kulturně informačního portálu prezentujícího dějiny města se zaměřením na širokou uživatelskou veřejnost. Je koncipována jako živý, stále se rozvíjející organismus, zabývající se dlouhým časovým úsekem od nejstarších sídelních aktivit až po současnost. Jde o otevřený systém složený z tematických sekcí (Osobnosti; Události; Ulice; Objekty; Stavby, areály; Školy; Archeologie; Literatura), v nichž jsou ve specifických formulářích vyplňována autorsky signovaná, vzájemně propojená encyklopedická hesla, která odkazují na citační zdroje. Encyklopedická hesla vymezují tři základní vzájemně se prolínající identifikační úrovně, věcnou (obsahovou), chronologickou (časovou) a topografickou (prostorovou). Hesla s prostorovou informací se zobrazují v mapovém podkladu. Aplikaci využívají i další města (Jihlava, Uherské Hradiště, Plzeň), kde se do zpracování databáze rovněž zapojují muzejní pracovníci v odpovídající interdisciplinární šíři. Během semestrálních kurzů mají studenti pod dohledem lektorů možnost vyzkoušet si metodiku ency-

Z. Z. Stráský na muzeologické konferenci v 80. letech 20. století

Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

klopedické práce v praxi vytvořením základní skupiny hesel k jednomu tématu, což mnohým z nich přináší užitečné zkušenosti se sběrem a tříděním dat, které mohou zhodnotit při tvorbě svých závěrečných studentských prací.

* * *

Muzeologické pracoviště se v současnosti profiluje do několika hlavních oblastí aktivit, mezi něž patří zejména vzdělávací, vědeckovýzkumná a publikační činnost, s důrazem na lokální dopady na studenty i (odbornou) veřejnost a současně s mezinárodním dosahem a spoluprací. Nabízí bakalářské a navazující magisterské studium v denní i dálkové formě a také rigorózní řízení (PhDr.). Kurikulum muzeologie odráží potřebu teoreticko-praktické přípravy studentů pro budoucí práci v muzeích a dalších kulturních a paměťových institucích. V magisterském stupni je pak speciální pozornost zaměřena na oblast muzejního výstavnictví a muzejní pedagogiky. Výuka, praxe a stáže studentů probíhají za úzké součinnosti s muzei (zejména Technickým muzeem v Brně, Muzeem města Brna, Moravským zemským muzeem, Muzeem Brněnska) a dalšími institucemi, z jejichž řad se rekrutují externí vyučující. Oddělení muzeologie na svých dalších aktivitách (konference, přednášky, projekty) spolupracuje také s oborovými profesními organizacemi (Asociace muzeí a galerií České republiky, Český výbor Mezinárodní rady muzeí ICOM), metodickými centry v muzejnictví a akademickými muzeologickými pracovišti.

Webové stránky pracoviště: <http://archo-muzeo.phil.muni.cz/>

Prameny a bibliografie

Použité archivní fondy a publikované prameny

Archiv Akademie věd České republiky

- Fond Vojtěch Birnbaum
- Fond Eugen Dostál
- Fond Julius Glücklich
- Fond Antonín Matějček

Archiv Národní galerie

- Fond 26 - Vincenc Kramář
- Fond 130 - Antonín Matějček

Archiv Masarykovy univerzity v Brně

- Fond A 1 Rektorát MU Brno (Stará i nová manipulace)
- Fond A 2 Filozofická fakulta MU Brno (I.a II. manipulace)
- Fond A 21 Akční výbor Filozofické fakulty MU
- Fondy C I - C III Sběrka fotografií I-III
- Fond G 29 KSČ - základní organizace Filozofické fakulty UJEP Brno
- Fond Albert Kutal
- Fond Václav Richter
- Seznamy přednášek na Masarykově univerzitě v Brně
- Seznam osob a ústavů Masarykovy univerzity v Brně jakož i zkušebních komisí

Archiv Semináře dějin umění FF MU

- Fond fotoarchivu

Archiv města Brna

- Fond Jaroslav Dřímál

Moravský zemský archiv v Brně

- Moravské zemské muzeum (částečně zprac.)
- Fond František Hrubý
- Fond Bohumil Navrátil

Dokumenty k dějinám Masarykovy univerzity v Brně I-II. Eds. František X. Halas, František Jordán. Brno 1994, 1995.

Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci. Eds. Tomáš Borovský, Jiří Lach. Brno 2006.

Macůrek, Josef: *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích.* Brno 1998.

Mezník, Jaroslav: *Můj život za vlády komunistů.* Brno 2005.

Pravěk, Nová řada (1991 - 2017). Brno.

Ročenka University J. E. Purkyně v Brně 1961. Brno 1962.

Ročenka University J. E. Purkyně v Brně 1964. Brno 1965.

Ročenka brněnské university 1964 - 1968. Ed. F. Hejl. Brno 1969.

Ročenka University Jana Evangelisty Purkyně 1968 - 1975. Ed. F. Hejl. Brno 1976.

Poznámka:

Doslovně citované pasáže v publikaci pocházejí až na výjimky z uvedených archivních fondů a publikovaných pramenů.

Výběrová bibliografie

- BOROVSKÝ, Tomáš: *František Hrubý a historický seminář v Brně*. In: JIROUŠEK, Bohumil – BLÜML, Josef – BLÜMLOVÁ, Dagmar (eds.): Jaroslav Goll a jeho žáci. České Budějovice 2005, s. 515–539 (= *Historia culturae* VI).
- BOROVSKÝ, Tomáš (ed.): *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*. Brno 2008 (= Brno v minulosti a dnes, Supplementum č. 6.)
- DOUŠEK, Roman – DRÁPALA, Daniel: *Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě*. Brno 2015.
- DRÁPALA, Daniel (ed.): *Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla*. Brno 2010.
- DRÁPALA, Daniel: *Geographic Information System of Traditional Folk Culture (1750–1900) – an effective way to make the results of ethnological research accessible*. *Národopisná revue* 25, 2015, č. 5, s. 96–99.
- DRÍMAL, Jaroslav: *Historické bádání na Filozofické fakultě brněnské univerzity v letech 1920 až 1945*. Brno v minulosti a dnes 11, 1970, s. 9–34.
- ELBEL, Petr: *Regesta Imperii XI Neubearbeitung: Nová registová edice listin Zikmunda Lucemburského a její ediční zásady*. In: KRAFL, Pavel a kol.: Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny. Praha 2016, s. 61–74.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří: *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Pohledy na dějiny a současnost*. Brno 2010.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří: *Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*. Brno 2009.
- HALAS, František X.: *Nacistická perzekuce na brněnské univerzitě v letech 1939–1945*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 25/26, 1978–1979, s. 41–70.
- HAVEL, Dalibor: *Učitel očima žáka*. In: NOVÁK, František (red.): *Campana Codex Civitas*. Miroslav Flodr octogenario. Brno 2009, s. 12–21.
- HAVEL, Dalibor: *Český diplomatář – k současnému stavu a perspektivám*. In: BLÁHOVÁ, Marie – HOLÁ, Mlada – WOITSCHOVÁ, Klára: *Pomocné vědy historické v současné historiografii a archivnictví*. Praha 2017, s. 118–129.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích (se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na filozofické fakultě Univerzity Karlovy)*. In: 200 let pomocných věd historických na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Praha 1988, s. 13–134.
- JEŘÁBEK, Richard: *Brno - centrum národopisné práce*. In: SIROVÁTKA, Oldřich (ed.): *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno 1993, s. 212–217.
- JEŘÁBEK, Richard: *Biografický slovník evropské etnologie*. Brno 2013.
- JEŘÁBEK, Richard – BROUČEK, Stanislav (red.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Sv. 1, 2, 3. Praha 2007.
- JORDÁN, František (ed.): *Dějiny univerzity v Brně*. Brno 1969.
- KALOUSEK, František: *K šedesátce univ. prof. dr. Emanuela Šimka*. *Památky archeologické* 42, 1946, s. 177–183.
- KOSTRHUN, Petr: *Cesty moravské paleolitické archeologie v období Československé republiky*. Brno 2014.
- KOSTRHUN, Petr – SOUKUP, Václav – PŮTOVÁ, Barbora – NERUDOVA, Zdeňka: *Úsvit pravěkých lovců: po stopách Jana Jelínka. Dawn of prehistoric hunters: in the footsteps of Jan Jelínek*. Brno 2016.

- KOUŘIL, Pavel: *Vzpomínka na Zdeňka Měřinského* (16. 1. 1948 – 9. 9. 2016). *Archaeologia historica* 42, 2017, č. 1, s. 343–347.
- KRMÍČKOVÁ, Helena: *Vladimír Vašků* (15. 10. 1933). *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* C 50, 2003, s. 7–15.
- KRMÍČKOVÁ, Helena: *Edice středověkého diplomatického materiálu*. Brno 2014.
- KROUPA, Jiří: *Dějiny umění - studia: Seminář dějin umění filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*. In: HOROVÁ, Anděla (ed.): *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha 1995, s. 129–130.
- KROUPA, Jiří – SLAVÍČEK, Lubomír (eds.): *Almanach 1927–1997. Sedmdesát let Semináře dějin umění Masarykovy univerzity v Brně*. Brno 1997.
- KROUPA, Jiří – ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela – KONEČNÝ, Lubomír (eds.): *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Brno 2009.
- LOSKOTOVÁ, Irena: *Dějiny města jako hypertext: Internetová encyklopedie dějin Brna*. In: ČERVENÁ, Rada – DVOŘÁK, Tomáš – VYSKOČIL, Aleš (eds.): *Jak psát dějiny velkých měst?* Brno 2016, s. 111–119.
- MAREK, Jaroslav: *Gollova škola a brněnská historiografie meziválečného období*. In: *Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu*. *Sborník příspěvků z konference Masarykovy univerzity konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22.–25. září 1993*. Brno 1993, s. 87–89.
- MAREK, Jaroslav: *Obor historie na Masarykově univerzitě v letech 1945–1948*. *Časopis Matice moravské* 113, 1994, s. 179–187.
- MAREK, Jaroslav: *Mistra dělá zkratka. Studie a eseje Jaroslava Marka*. Brno 2016.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Odešla profesorka Sáša Dušková*. *Časopis Matice moravské* 121, 2002, s. 617–620.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *70 let Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*. *Aula. Revue pro vysokoškolskou a vědní politiku* 9, 2001, č. 2, s. 53–55.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Ústav archeologie a muzeologie*. In: FASORA, Lukáš – J. HANUŠ, Jiří (eds.): *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Pohledy do dějin a současnost*. Brno 2010, s. 249–253.
- MRÁZOVÁ, Lenka – DRÁPALA, Daniel: *The role of the UNESCO Chair at the Masaryk University in the system of protection, preservation and presentation of cultural heritage*. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 2, s. 65–71.
- Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2 (zvláštní číslo věnované vývoji brněnské muzeologie, dostupné z: [www: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133103](https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133103)).
- Museologica Brunensia* 5, 2016, č. 2 (zvláštní číslo věnované osobnosti Z. Z. Stránského, dostupné z www: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/136256).
- PÁNEK, Tomáš: *Brněnský historický seminář v meziválečném období*. *Studia historica Brunensia* 58, 2011, s. 51–84.
- PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydie: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1969–1989)*. Praha 2015.
- PODBORSKÝ, Vladimír: *Emanuel Šimek a evropská prehistorie*. *Časopis Matice moravské* 112, 1993, s. 311–318.
- PODBORSKÝ, Vladimír: *Z dějin a současnosti katedry archeologie FF MU*. *Pravěk, Nová řada* 4, 1994, s. 365–367.
- PODBORSKÝ, Vladimír: *Poválečné archeologické výzkumy Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU na Znojemsku a Břeclavsku*. In: *Podborský, Vladimír (ed.): 50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku*. Brno 2001, s. 13–36.
- PODBORSKÝ, Vladimír: *Sté výročí narozenin prof. Františka Kalouska*. *Pravěk NŘ* 11, 2001, s. 421–425.
- PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ, Jiřina: *Založení a vývoj Masarykovy univerzity*. *Časopis Matice moravské* 113, 1994, s. 332–345.
- PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ, Jiřina: *Masarykova univerzita v letech 1948–1949*. *Časopis Slezského zemského muzea Série B*, 45, 1996, s. 69–94.
- SALAČ, Vladimír: *Nástin dějin archeologie na univerzitách v českých zemích do druhé světové války*. *Studia mediaevalia Pragensia* 7 (Na prahu poznání českých dějin – Sborník prací k počtě Jiřího Slámy), Praha 2006, s. 131–155.

- SLAVÍČEK, Lubomír – SUCHÁNEK, Pavel – ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela (eds.): *Chvála ciceronství. Umělecká díla mezi pohádkou a vědou*. Brno 2011.
- ŠTOURAČOVÁ, Jiřina: *K výuce archivnictví a pomocných věd historických na Masarykově univerzitě v Brně*. In: *Výuka archivnictví – vývoj, úkoly a perspektivy*. Praha 2014, s. 93–101 (= *Archivní časopis, Supplementum ročníku 64*, 2014).
- URBÁNEK, Rudolf: *Václav Hrubý (1885–1933)*. Ročenka Masarykovy university v Brně 15, rok 1933–1934. Brno 1935, s. 55–109.
- URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří (eds.): *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*. Olomouc 2003.
- URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc 2012.
- VÁLKA, Josef: *Myšlení a obraz v dějinách kultury*. Brno 2009.
- VÁLKA, Miroslav – PAVLICOVÁ, Martina – KŘÍŽOVÁ, Alena – DOUŠEK, Roman – DRÁPALA, Daniel: *Od národopisu k evropské etnologii. 70 let Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Brno 2016.
- VÁLKA, Miroslav: *Etnologické pracoviště na brněnské univerzitě. Pokus o bilanci vývoje*. In: *Česká etnologie 2000*. Praha 2002, s. 33–40.
- VÁLKA, Miroslav (red.): *Almanach k 60. výročí Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Brno 2006.
- VAŠÍČEK, Pavel – BRABEC, Jan – HORSKÝ, Jan – JANOŠČÍK, Václav – KRUMPHANZL, Robert (eds.): *„Z přirozené potřeby kritického ducha“: reflexe života a díla Zdeňka Vašíčka*. Praha 2016.
- VLČEK, Radomír (ed.): *Historik – historismus – dějepisectví. Nad životem a dílem Jaroslava Marka*. Praha 2016.

Zdroje použitých fotografií osobností

- Archiv Masarykovy univerzity (všechny kromě těch, které jsou v tomto seznamu výslovně uvedeny zvlášť)
- Osobní archiv Jiřího Kroupy (foto Irena Armutidisová, obr. na s. 83)
- Osobní archiv Jiřího Němce (obr. na s. 64)
- Osobní archiv Marcely Poučové (obr. na s. 101)
- Muzeum romské kultury (obr. na s. 63)

Seznam autorů

Mgr. Stanislav Bárta, Ph.D.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU
Stanislav.Barta@phil.muni.cz
(texty na s. 19, 24–25, 28, 66–67, 127–129)

Mgr. Tomáš Borovský, Ph.D.

Historický ústav FF MU
borovsky@phil.muni.cz
(texty na s. 51–63, 64–65, 113–117, 119–123)

doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Ústav evropské etnologie FF MU
drapala@phil.muni.cz
(texty na s. 41–45, 94–98, 141–146)

Mgr. Dagmar Grossmannová, Ph.D.

Oddělení numismatiky Moravského zemského muzea
dgrossmannova@mzm.cz
(text na s. 71–72)

doc. PhDr. Dalibor Havel, Ph.D.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU
havel@phil.muni.cz
(texty na s. 67–68, 69–70, 124–127)

Mgr. Lucie Jagošová, DiS.

Ústav archeologie a muzeologie FF MU
jagosova@phil.muni.cz
(texty na s. 147–150)

doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D.

Seminář dějin umění FF MU
jakubec@phil.muni.cz
(texty na s. 73–81, 82–86, 130–135)

Mgr. Otakar Kirsch, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie FF MU
(texty na s. 46–48, 99–102)

Mgr. Petr Kostrhun, Ph.D.

Centrum kulturní antropologie Moravského zemského muzea

pkostrhun@mzm.cz

(texty na s. 37-40, 87-93; texty zpracovány za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum, DKRVO, MK000094862)

doc. PhDr. Helena Krmíčková, Dr.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU

krmickov@phil.muni.cz

(text na s. 72)

prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

Seminář dějin umění FF MU

kroupa@phil.muni.cz

(texty na s. 29-36, 76-82, 83-85)

PhDr. Irena Loskotová, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie FF MU

irena@phil.muni.cz

(texty na s. 147-150)

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie FF MU

machacek@phil.muni.cz

(texty na s. 136-140)

Mgr. Jiří Němec, Ph.D.

Historický ústav FF MU

jirinemec@phil.muni.cz

(texty na s. 11-28, 63-64, 117-118)

Mgr. Radka Nokkala Miltová, Ph.D.

Seminář dějin umění FF MU

miltova@phil.muni.cz

(texty na s. 73-81, 82-83)

doc. PhDr. Vladimír Vašků, CSc.

(text na s. 68-69)

Under the protection of Clio

Historical disciplines at the Faculty of Arts of Masaryk University

The History Department of the Faculty of Arts is directly linked with the establishment of Masaryk University. B. Navrátil, J. Glücklich and R. Urbánek were appointed professors of general and Czechoslovak history in 1920, and in the same year the history seminar was also established. In their work and that of their successors (J. Borovička, R. Holinka), a thirty-year tradition of historiography (excluding the enforced closure during the Nazi occupation) developed in Brno was associated with Jaroslav Goll. With the arrival of Josef Macůrek in Brno in 1935, the history seminar was bolstered by classes on the history of eastern and south-eastern nations, which developed rapidly in the four decades after the Second World War. As a result of the reorganization of the universities along Soviet lines, the original history seminar was closed in 1950, and after several years it was replaced by the Department of Czechoslovak and General History and the Department of the History of the Nations of the USSR and People's Democratic Regimes (called also the Department of Central, Eastern and South-Eastern European History). During the rule of the Communist Party, the development of historical science was significantly influenced by the political-ideological interests of the regime. Despite this fact, the two history departments were able to train several generations of secondary school teachers and develop historical research which gained international recognition. A number of important historians of political, social, economic and cultural history were also educated and later educated here (J. Janák, J. Kudrna, J. Marek, J. Mezník, C. Nečas, J. Válka), whose work is continued by the lecturers at the Department of History today. Since the mid-1990s, the History Department has been covering all of the history disciplines under one roof, from Medieval history to contemporary history and from political and economic history to cultural history in its various forms (history of historiography, gender history, religious history, the history of multicultural societies). History courses offered to students cover all the levels of university study (Bachelor's, Master's and Doctorate), including a teacher's course for qualified secondary school teachers. Brno's university historians are among those who wrote the Moravian National History volumes, and a large number of them are also part of the editorial team of the multi-volume History of Brno City. The *Research Centre for the History of Central Europe: Sources, Countries, Culture*, operated successfully here between 2005 and 2011. Presently, there is strong cooperation between cultural-history researchers from Brno and Olomouc as part of the *Centre for Transdisciplinary Research of Cultural Phenomena in Central European History: Image, Communication, Behaviour*. The Department of History is the publisher of the journal *Studia historica brunensia* (since 1954 the successor to the Historical Series from the journal *Collection of Works from the Faculty of Arts of the Brno University*) and its members also work closely with *Matice moravská* on the publication of the journal *Časopis Matice moravské*.

The Department of Auxiliary Historical Sciences and Archive Studies is a scientific-educational department with a long tradition and is one of the leading editing departments in the Czech Republic with links to international research. Its establishment dates back to the first half of the 20th century when Václav Hrubý, the former archivist in National Museum in Prague, was

appointed the chair of auxiliary historical sciences in 1925. The chair split from the history seminar to be an independent seminar of diplomatics and paleography. The discipline began to develop under the forty-year tenure of the second professor of Auxiliary Historical Sciences Jindřich Šebánek who established the tradition of Brno's Archival Science. One of the department's main tasks is to examine the diplomatics material from the era of the Přemyslids as part of the *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* edition, the preparation of an edition of Sigismund of Luxemburg's charters and letters for the international project *Regesta Imperii*, the study of Early Modern diplomatics and administration (official sources on Moravian history from the 17–19th centuries), and the preparation of an edition of literary and epigraphic monuments. At the same time, qualified academics are trained for archival practice. The Department offers two study programmes Archival Studies and Auxiliary Historical Sciences in both Bachelor's and Master's degrees. It is also possible to choose the doctoral degree study programme in Auxiliary Historical Sciences. The practical training in Czech and foreign archives is a very important part of the study. There is a number of specialists from various memory institutions participating in study programmes.

Although the **Art History Seminar** was not established until 1927, its foundation goes back to the beginnings of the Faculty of Art. Its origin is linked to the legacy of the Vienna School of Art History, which was represented by its first director Eugen Dostál who studied under Max Dvořák. The Department of Art History was independent until the 1950s, after which it was incorporated into various art-science branches (musicology, aesthetics) and regularly changed its name. The department has been independent again since 1990, returning to its tradition as a distinctive 'Brno art-history school', which is interpreted as the interconnection of a 'school of seeing' and a 'school of knowledge'.

Departmental research traditionally focuses on Moravian art history within a wider Central European context, particularly Moravian-Austrian cultural connections. This research mainly takes place within the context of Early Modern Age studies represented by the *Centre for Early Modern Studies*. It is also involved in the *Centre of Early Medieval Studies: The West, Byzantium, Islam*, which is organized by Ivan Foletti, a medievalist specializing in the Mediterranean world of Late Antiquity and the Early Middle Ages. Through his work in Brno, he has managed to establish a department with a strong international research profile. Another area of activity is represented by the *Centre of the History of the Image* (Ladislav Kesner) with a focus on visual studies and cognitive science (neuroscience), opening up possibilities for more general research on 'the science of the image' (Bildwissenschaft).

The Art History Seminar programmatically attempts to break free from the isolation of the university environment both through its academic and popularizing activities. Central to this is the journal *Opuscula historiae artium* and *Convivium: Exchanges and interactions in the arts of Medieval Europe, Byzantium, and the Mediterranean*. The Seminar is also active in public life through a series of exhibitions (and catalogues) which are organised in conjunction with other partners from local museums and galleries. This expansion of the academic profile of the department was encoded from the very start and it logically reflects the general definition of art history which is always searching for new ways into the practical aspects of the discipline – heritage conservation, museum and gallery work, and popularizing art history. It is through its research themes and methods, as well as being open to the outside world, that the Department of Art History shows how it is rooted in tradition and is simultaneously finding new paths and continually searching for the role and meaning of art history.

The origins of the **Department of Archaeology and Museology** go back to the years 1930 and 1931 when its first long-term professor, Emanuel Šimek, was appointed to the chair of pre-history and protohistory at Masaryk University and an independent department was established. After the enforced closure during the Second World War, the department managed to expand

successfully even during the communist period, when from the 1950s there was a change in direction from the original theoretical focus of the first professor to intensive field research. The department quickly established a prominent position among Central European archaeological institutions. It acquired this privileged status mainly because of its long-term focus on basic field research which contributed with new and original discoveries to Czech and European science, as well as on the development of modern research methods and their implementation in practice. It is unique in Czech archaeology for having combined several permanent scientific expeditions equipped with a complex of buildings and laboratories (Těšetice, Pohansko u Břeclavi, Rokštejn), which have experienced research workers, including several dozen PhD students, and the latest instrumentation focusing on the digital documentation of moveable and unmoveable archaeological monuments, and material analysis and geophysical prospection. Although the core of the department is made up of the scientific-research bases at significant archaeological sites in the Czech Republic, the Department of Archaeology and Museology is also expanding abroad. International activity is currently focused on the East Mediterranean in Crete and in France (the Celtic oppidum of Bibracte). The long-term objective of the Department of Archaeology and Museology is the development of new methods and implementing them in teaching and practical scientific work. The geophysical survey and field documentation teams, the traceological laboratories, and the analytical-experimental centre provide for the needs of the discipline in terms of the prospection and identification of archaeological and memorial objects, through to the collection of archaeological and environmental data and the documentation of the excavation phase of research, to a comprehensive analysis of the material findings, involving expert assessment, microscopy of technological tracks and traceology, material analyses by an XRF spectrometer, 3D morphometric analysis and experimental verification of the results. The Department of Archaeology and Museology is one of the most important innovators and leaders in modern research in the Czech Republic.

The discipline of **museology** became consolidated into the Brno University in the 1960s and its academic teaching is, therefore, amongst the oldest in the world. At that time, it was an external department (in the mid-1970s it was integrated into the Department of Prehistory) run by the Moravian Museum and the Faculty of Arts. Two central figures operated here – Zbyněk Zbyslav Stránský and Jan Jelínek – who strived to improve the professionalism and overall quality of Czechoslovak museum studies. They quickly created a specific concept for the requirements of the new department, from which emerged a curriculum designed mainly for museum employees. In the following period, both of them alongside the other representatives of the Brno museological school managed to greatly influence the discipline both nationally and internationally. One result of these activities was the extensive publishing work based on Stránský's concept of museology (the findings were also published in his own journal *Muzeologické sešity/Museological Papers*), his active participation at the top level of international museum organizations (ICOM) and the organization of the International Summer School of Museology. Following the turbulent changes after 1989, the Department of Museology now focuses on several main areas including education, scientific research and publication, with an emphasis on the local impact on students and the (specialist) public, as well as strengthening international cooperation. It offers a Bachelor's and Master's course in a daily as well as distance format, and also rigorous management (PhDr.). The curriculum reflects the need for students' theoretical-practical preparation for their future work in museums and other cultural and memory institutions. At the Master's level, special attention is paid to museum exhibiting and museum education. The teaching, practical work and study trips of the students realised in close collaboration with museums (in particular the Technical Museum in Brno, the Brno City Museum, the Moravian Museum and the Museum of the Brno Region) and other institutions from which external lecturers are recruited. In its other activities (conferences, lectures, projects), the Brno department

cooperates with other professional organizations (the Czech Association of Museums and Galleries, the Czech National Committee of the International Council of Museums), methodological centres in museum studies and academic museological departments.

The Department of European Ethnology is one of two university ethnology departments in the Czech Republic. Its institutional origins (as the Seminar for Ethnography and Ethnology) go back to the academic year of 1945/46 and they are linked to Professor Antonín Václavík. From the start, Professor Václavík focused the teaching and research on the traditional culture of the rural sections of society in Central Europe, while there was also a move towards broader comparative concepts within larger cultural areas (with a particular focus on Slavonic material). During the second half of the 20th century, the department underwent several waves of reorganization. In the 1950s and the 1970s it lost its independence due to the political situation and it was incorporated into the Department of History. After the death of Professor Václavík in 1959, his pupils under the guidance of Professor Richard Jeřábek (e.g. Dušan Holý and Václav Frolec) took over the department's educational and research work (regional monograph projects, contemporary research, lexicographical works). In 1991, the department became independent once more under its present title of the Department of European Ethnology. Today, with its new generation of teachers, it is one of the most established centres in its field, and its educational and research activities and projects have contributed towards the character of ethnology in the Czech Republic and Central Europe. With their thematic focus, the department's teaching and research projects reflect current trends in European ethnology as a discipline which has a broad understanding of culture and society from their historic forms through their gradual changes and transformations up to their current character, which makes ethnology a strategic link between the historical and social sciences.

Jmenný rejstřík

- A**
Antonín, Robert 105
Antonín Malaníková, Michaela 105
Ambrožová, Hana 105
Andrlová-Doubová, Marie 37
- B**
Badt, Kurt 34
Balcárková, Adéla 109
Bárta, Stanislav 105
Bártl, Lukáš 135
Bartlová, Milena 130
Bauer, Antun 48
Baxandall, Michael 84, 135
Beer, Adolf 20
Bakala, Jaroslav 104
Belting, Hans 84, 131, 133
Beneš, Bohuslav 42, 44
Beneš, Eduard 20
Beneš, Josef 48
Bidlo, Jaroslav 14, 18, 54, 55
Birnbaum, Vojtěch 29, 78, 79
Bistrický, Jan 70, 126, 127
Boček, Pavel 105, 113, 114, 122
Boettinger, Hugo 75
Böhmer, Johann Friedrich 127
Borovička, Josef 17, 18, 21
Borovský, Tomáš 105, 113
Bredekamp, Horst 84,
Brenner, Christiane 119
Bretholz, Bertold 52, 120
Brouček, Stanislav 143
Burke, Peter 118, 122
- C**
Conze, Werner 56
- Č**
Čejchan, Václav 19
Čerešňák, Bedřich 26, 27, 42
Červinka, Innocenc Ladislav 37
- D**
Damjanov, Krasimir 48
Deloche, Bernard 48
Desvallées, André 48
Dočkalová, Marie 37
- Dostál, Bořivoj 38, 40, 89, 90, 138
Dostál, Eugen 15, 29, 30, 31, 73, 74, 76
Doušek, Roman 45, 144, 146
Drahošová, Marcela 105
Drápala, Daniel 45, 144, 146
Dresler, Petr 109
Drkal, František 21
Drobná, Zoroslava 31
Dřímál, Jaroslav 18, 19, 70, 120
Ducreux, Marie-Elizabeth 119
Duschinská, Gertruda 31
Dušková, Sáša 19, 20, 21, 24, 26, 27, 68, 69, 72,
104, 124
Dvořák, Jan 105
Dvořák, Max 30, 73
Dvořák, Tomáš 105, 113, 117, 118, 120
Dvořáková, Jana 109
- E**
Eberhard, Winfried 119
Eco, Umberto 57
Eitelberger, von Edelberg Rudolf 30, 31
Elbel, Petr 28, 105, 106, 127, 129
Ennenbach, Wilhelm 48
- F**
Fasora, Lukáš 105, 113, 120
Filipová, Alžběta 131, 133
Flodr, Miroslav 24, 26, 28, 69, 70, 124, 126
Flügel, Katharina 48
Foletti, Ivan 86, 107, 130, 131, 132, 133
Foucault, Michel 60
Francastel, Pierre 77, 135
Frantová, Zuzana 133
Friedl, Antonín 31, 74, 75, 79, 82
Friedländer, Max 74
Friedrich, Gustav 66, 67, 68, 69, 127
Frolec, Václav 42, 43, 44, 95, 97, 98, 141, 142
Führer, Lukáš 127
Fuchs, Bohuslav 80
- G**
Giedion, Sigfried 82
Ginzburg, Carlo 84
Glücklich, Julius 13, 15, 17, 18, 19, 29, 51, 113, 116

Gluziński, Wojciech 48
Golášová, Petra 109
Goldschmidt, Adolf 74
Goll, Jaroslav 13, 18, 51, 58, 66, 87, 119
Goněc, Vladimír 113,
Gottwald, Klement 20
Groh, Vladimír 14, 15, 17, 18, 114

Hájek, Zdeněk 19, 114
Halas, František X. 26
Hálová-Jahodová, Cecílie 31
Hamann, Richard 82
Hanák, J. 19
Hanuš, Jiří 105, 113, 116, 118
Harasimowicz, Jan 122
Hartmann, Martina 119
Havel, Dalibor 106, 127, 129
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 57
Heidegger, Martin 34, 79
Hejl, František 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 114
Helfert, Jaroslav 46
Helfert, Vladimír 17
Herben, Jan 142
Hladký, Ladislav 105
Hlaváček, Ivan 106
Hlavica, František 83
Hlavica, Michal 109
Hledíková, Zdeňka 62
Höbelt, Lothar 65
Hofstätter, Hans H. 81
Holinka, Rudolf 18, 19, 20, 21, 22, 23, 53, 54
Holý, Dušan 42, 43, 44, 95, 96, 97, 141, 143
Homolová, Eva 105
Horák, Bohuslav 14
Horák, Bohumil 15
Horel, Catherine 122
Hosák, Ladislav 19
Hrabětová, Irena 24
Hrubý, František 13, 17, 18, 52, 53, 60
Hrubý, Václav 14, 15, 17, 29, 66, 67, 124, 127
Hrubý, P. 109
Huizinga, Johan 77
Hyliš, Karel 80

Chaloupecký, Václav 53, 66
Chastel, André 135
Chocholáč, Bronislav 105, 113, 120
Chotek, Karel 94
Christová, Anna 38
Chudoba, Bohdan 19
Chytil, Karel 31, 74

Jagošová, Lucie 109
Jakobson, Roman 17
Jakubec, Ondřej 86, 130, 133, 134
Janašová, Lenka 105
Jan, Libor 28, 105, 113, 120
Janák, Jan 26, 27, 62, 63, 104, 113, 119
Jančář, Josef 141
Jelínek, Jan 42, 46, 47, 48, 99, 100
Jelínková, Zdenka 42, 141
Jeřábek, Richard 42, 43, 95, 96, 141, 142, 143
Jeřábková, Alena 96
Jičín, Rudolf 148
Jirásek, Alois 52
Jirka, Antonín 86
Jordán, František 19, 20, 24, 25, 26
Jurtík, Ivo 105

Kabrda, Josef 19, 20, 24, 64, 114
Kalhous, David 129
Kalista, Zdeněk 54
Kalousek, František 20, 37, 38, 88, 89, 90, 136, 137
Kalwoda, Johannes 65
Kameníček, František 119
Kazdová, Eliška 39, 40, 109
Kazdová, Věra 105
Kessler, Herbert L. 107, 133
Kesner, Ladislav 130, 133, 136
Kirsch, Otakar 109
Klímová, Dagmar 141
Klontza Jáklová, V. 109
Knoz, Tomáš 105, 113, 120, 121
Kolář, Jan 109
Kolejka, Josef 19, 22, 24, 27, 40, 114
Konečný, Zdeněk 24, 114
Konečný, Michal 134, 135
Konůpek, Jan 74, 5
Kopa, Jaroslav 39
Košťuřík, Pavel 39
Král, Jaroslav 77, 83
Kramář, Vincenc 32, 76
Krejčí, Karel F. 31
Krejčíková, Jarmila 28
Kristen, Zdeněk 127
Krmíčková, Helena 28, 126, 129
Kroupa, Jiří 31, 35, 36, 62, 81, 83, 86, 120, 130, 131,
134, 135
Krsek, Ivo 35, 36, 80, 82, 85, 86, 131
Kříženecký, Jaroslav 99
Křížová, Alena 44, 45, 143
Kubíček, Jánoš 80, 83
Kubíček, Josef 80
Kudělka, Zdeněk 35, 36, 79, 80, 81, 83, 85, 131
Kudrna, Jaroslav 21, 25, 26, 56, 57, 116

- Kunz, Ludvík 42
 Kutal, Albert 31, 32, 34, 35, 76, 77, 79, 81, 82, 85, 130, 131
 Kutnar, František 58
- L**
 Lacina, Bohdan 34, 81, 85
 Lach, Jiří 121
 Laichter, Jan 51
 Le Goff, Jacques 57
 Lepri, Valentina 119
 Lolek, Stanislav 83
 Loos, Adolf 81
 Lovino, Francesco 133
 Ludvíkovský, Jaroslav 20
- M**
 Macůrek, Josef 14, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 54, 55, 59, 63, 64, 113, 114, 116
 Macurová, Zuzana 134
 Macháček, Jiří 40, 93, 109, 138
 Machek, Václav 20
 Macholdová, Renata 109
 Machytka, Lubor 86
 Mainuš, František 21, 25, 26
 Maláták, Demeter 105
 Malina, Jaroslav 102
 Malíř, Jiří 28, 64, 65, 105, 113, 119, 120, 121
 Malý, Tomáš 105, 113, 134
 Mandrou, Robert 60
 Marek, Jaroslav 27, 55, 58, 113, 116
 Marek, Pavel 65
 Markel, Martin 113, 117
 Masaryk, Tomáš G. 11, 87
 Matal, Bohumír 80
 Matějček, Antonín 30, 76
 Matějek, František 53, 59
 Mayer, Françoise 102
 Mazáčková, Jana 109
 McLeod, Hugh 119
 Melichar, Petra 114
 Mendl, Bedřich 59, 66
 van Mensch, Peter 48
 Měřínský, Zdeněk 40, 92, 93, 137
 Mezník, Jaroslav 24, 27, 59, 60, 104, 113
 Mies van der Rohe, Ludwig 79
 Michalička, Václav 143
 Míchalová, Zdeňka 134
 Milén, Eduard 34, 83
 Milo, Peter 137
 Moravia, Sergio 84
 Mrázová, Lenka 109
 Myška, Milan 64
- N**
 Navrátil, Bohumil 13, 14, 16, 17, 51, 113, 119
 Navrátil, Pavel 80
 Nečas, Ctibor 27, 63, 64, 97, 113, 114, 118
 Nečasová, Denisa 105, 113, 122
 Nechutová, Jana 104
 Nejedlý, Zdeněk 52
 Němec, Jiří 105, 113, 116, 117
 Neustupný, Jiří 48, 101
 Niederle, Lubor 87
 Nokkala Miltová, Radka 86, 130, 134
 Nosek, Vojtěch 109
 Novák, Arne 14
 Novotný, František 20
 Novotný, Martin 143
 Novotný, Václav 51, 52, 119
- O**
 Odložilík, Otakar 119
- P**
 Pächt, Otto 34
 Palacký, František 13, 51, 60, 127
 Pálffy, Géza 119
 Patočka, Jan 78
 Paulová, Milada 14, 55
 Pavlicová, Martina 44, 45, 144, 146
 Pekař, Josef 52, 54, 87, 119
 Pelikán, Oldřich 31, 34
 Pernička, Radko Martin 38, 40, 88
 Peša, Václav 120
 Petráň, Josef 57, 83
 Plchová, S. 109
 Podborský, Vladimír 40, 90, 91, 109, 136, 137, 139
 Pol, Milan 131
 Polišínský, Josef 83, 84
 Polleroß, Friedrich 119
 Pomajzlová, Alena 130
 Popper, Karl Raimund 56
 Portmann (von Arburg), Adrian 117, 118
 Pospíšil, Tomáš 106
 Poulík, Josef 37, 139
 Pražák, Richard 24, 27, 114
 Preiss, Pavel 86
 Procházka, Antonín 77, 83
 Procházka, Rudolf 109, 120
 Přichystalová, R. 109
 Psík, Richard 127
 Pumpr, Pavel 105
 Purkyně, Jan Evangelista 25
- R**
 Racek, Jan 96, 100
 Radimský, Jiří 21
 Razgoń, Avram Mojsejevič 48
 Rejnuš, Miloš 55
 Rezek, Antonín 52

- Riegl, Alois 30
 Richter, Václav 31, 32, 34, 35, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 130, 131
 Richtrová, Eva 105
 Romportlová, Marta 113,
 Rozehnal, Bedřich 81
 Rösen, Jörn 122
 Rusínko (Chmelařová), Marcela 130
- Ř**
 Řepa, Milan 65
 Říhová, Tereza 134
- S**
 Safarik, Eduard 135
 Sedlář, Jaroslav 35, 81, 82, 85,
 Sedlářová, Jitka 82
 Sejbal, Jiří 71
 Schärer, Martin R. 48
 Scheiner, Tereza 48
 Schmitt, Jean-Claude 122
 Schreiner, Klaus 48
 Sickel, Theodor von 68, 69, 72
 Sirovátka, Oldřich 42
 Slaviček, Lubomír 35, 36, 85, 86, 130, 131, 134, 135
 Sofka, Vnoš 48
 Sochor, Stanislav 73
 Souček, Stanislav 119
 Spielmann, Petr 80
 Spurný, František 21
 Stehlík, Miloš 35, 80, 85, 135
 Stiebitz, Ferdinand 18, 20
 Stoklásková, Zdenka 105, 113
 Stránský, Zbyněk Zbyslav 46, 47, 48, 100, 101, 150
 Suchánek, Pavel 86, 130, 134
 Sulitková, Ludmila 28
 Sviták, Zbyněk 28, 126, 129
- Š**
 Šabatová, Klára 109
 Šibíčková, Jitka 109
 Šebánek, Jindřich 14, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 53, 59, 67, 68, 69, 70, 72, 104, 113, 119, 124, 126, 127
 Šebestová, Augusta 142
 Šeferisová Loudová, Michaela 86, 130, 134
 Ševčík, A. 21
 Šimek, Emanuel 37, 38, 87, 88, 89, 90
 Šindelář, Bedřich 20, 22, 25, 26, 119
 Šíp, Jaromír 86
 Šmahel, František 57
 Šola, Tomislav 48
 Štarha, Ivan 104
 Štědroň, Bohumil
 Štědroň, Miloš 62, 100
 Štěpánek, Václav 105, 120
 Štursa, Jan 77
- Šujan, František 120
 Šusta, Josef 18, 52, 87, 116
- T**
 Táborský, František 32
 Tencer, Tomáš 109
 Tihelka, Karel 37
 Tomášek, Petr 135
 Tomeš, Josef 141
 Trantírek, Miroslav 21
 Trávníčková, Šárka 109
 Trnková, Petra 130, 135
 Trojáková, Alena 109
 Tvrdý, Josef 17
- U**
 Uher, Jan 17
 Ungerman, Šimon 109
 Urban, Otto 65
 Urbánek, Rudolf 13, 15, 17, 18, 19, 21, 51, 52, 113, 116
- V**
 Václavík, Antonín 41, 42, 94, 95, 96, 97, 141
 Václavík, František 94
 Vaculka, Vladislav 80
 Vágner, Michal 109
 Vachůtová, Dagmar 109
 Valeš, Tomáš 130, 133, 134
 Válka, Josef 25, 26, 27, 60, 61, 62, 80, 83, 84, 104, 113, 116
 Válka, Miroslav 44, 45, 143
 Valšík, Josef 37, 83
 Vašíček, Zdeněk 48, 101, 102, 148
 Vašků, Vladimír 24, 26, 28, 68, 72, 104, 126
 Vico, Giambattista 58
 Viereg, Hildegard 48
 Vlček, Radomír 116
 Vocelka, Karl 119
 Vodička, J. 21
 Vojtíšek, Václav 14, 67, 124
 Vykoupil, Libor 105, 113
 Voldán, Vladimír 21
 Vysoký, Hynek 74
- W**
 Waidacher, Friedrich 48
 Weber, Max 56
 Wickhoff, Franz 30
 Wihoda, Martin 105, 113, 122
 Winkelbauer, Thomas 121
 Wirth, Zdeněk 74
 Wolf, Vladimír 148
 Wölfflin, Heinrich 77
- Z**
 Zemek, Metoděj 21
 Zemina, Jaromír 32, 80
 Zrzavý, Jan 75

Pod ochranou Kleió

Historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Editoři: Mgr. Tomáš Borovský, Ph.D., Mgr. Jiří Němec, Ph.D.

Redakce ediční řady MUNI ARTS 100: Mgr. Kateřina Najbrtová, Ph.D.

Produkce: Mgr. Vendula Hromádková

Grafická koncepce edice a návrh obálky: Mgr. Pavel Křepela

Sazba: Mgr. Pavel Křepela

Vydání první, 2019

Náklad: 600 výtisků

Tisk a knihařské zpracování: Tiskárna KNOPP, s.r.o., U Lípy 926, 549 01 Nové Město nad Metují

ISBN 978-80-210-9258-7

ISBN 978-80-210-9259-4 (online : pdf)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9259-2019>

Ediční rada Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D., *předsedkyně*

doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D., *tajemnice*

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.